

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ, ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ:
ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ, ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΠΟΛΕΩΝ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ: “ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ CLUSTER ΣΤΗ ΜΕΤΑΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΠΟΛΗ:
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΜΕΤΑΞΟΥΡΓΕΙΟΥ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ”

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΓΟΣΠΟΔΙΝΗ ΑΣΠΑ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΜΑΥΡΑΤΖΑΣ ΒΑΣΙΛΗΣ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η δύναμη της παγκοσμιοποίησης έχει επιφέρει μεγάλες αλλαγές στις μεταμοντέρνες πόλεις τόσο στα οικονομικά τους χαρακτηριστικά, όσο και στη δομή τους. Ο αστικός χώρος χαρακτηρίζεται από συνεχείς μετασχηματισμούς· υπερδομές που στοχεύουν στην αύξηση της ανταγωνιστικότητας του τόπου και επαναοργάνωση και διάχυση αυτού σε μεγάλες εκτάσεις, τείνοντας να εξαφανιστεί η παλιά «συμπαγής πόλη». Το τοπίο της μεταβιομηχανικής πόλης κυριαρχείται από διακριτά συμβολικά επίκεντρα με τη μορφή χωρικών συγκεντρώσεων (cluster) που εμφανίζονται ως επίκεντρα πολιτισμού και ψυχαγωγίας, αλλά και ως επιχειρηματικά επίκεντρα. Καταλαμβάνουν κεντρικές χωρικές ενότητες του αστικού χώρου, μεταβάλλοντας το χαρακτήρα παλιών, υποβαθμισμένων και συνήθως ιστορικών περιοχών. Η παρούσα διπλωματική εργασία μελετά την περίπτωση της αυτογενούς ανάπτυξης ενός επικέντρου πολιτισμού και ψυχαγωγίας στην ιστορική συνοικία του Μεταξουργείου στο κέντρο της Αθήνας.

Λέξεις κλειδιά: Μεταξουργείο, νέα αστικά τοπία, νέες αστικές οικονομίες, μεταβιομηχανική πόλη, επίκεντρο υψηλής τέχνης, επίκεντρο δημοφιλούς ψυχαγωγίας.

ABSTRACT

During the last years globalisation has greatly changed the financial features and structure of post-modern cities. Urban space is subject to continuous transformations; superstructures whose aim is to increase the competitiveness of the place and the reorganization and diffusion in big extents, tending to disappear the former "compact city". The landscape of post-industrial city is dominated by distinguishable symbolic epicentres (clusters) that are categorized as culture and leisure clusters, but also as enterprising clusters. They occupy central territorial units of urban space, altering the character of downgraded and historical regions. The present thesis is looking into the case of Metaksourgeio, a historical quarter in the centre of Athens, which develops to a cluster of high culture and popular leisure.

Key words: Metaksourgeio, new urban landscapes, new urban economies, post-industrial city, cluster of high culture, cluster of popular leisure.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Η ΕΞΕΛΙΚΤΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΤΩΝ ΑΣΤΙΚΩΝ ΤΟΠΙΩΝ	
1.1 Η ΜΕΤΑΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΠΟΛΗ ΚΑΙ ΟΙ ΝΕΕΣ ΑΣΤΙΚΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΕΣ.....	4
1.2 ΤΑ ΔΙΑΚΡΙΤΑ ΣΥΜΒΟΛΙΚΑ ΕΠΙΚΕΝΤΡΑ – CLUSTERS.....	7
1.3 Η ΣΧΕΣΗ ΤΩΝ CLUSTERS ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.....	11
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΚΑΤΗΓΟΡΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ CLUSTERS	
2.1 ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΔΙΑΚΡΙΤΩΝ ΣΥΜΒΟΛΙΚΩΝ ΕΠΙΚΕΝΤΡΩΝ.....	15
2.1.1 ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΑ & ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΑ ΕΠΙΚΕΝΤΡΑ.....	15
2.1.2 ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΑ & ΨΥΧΑΓΩΓΙΚΑ ΕΠΙΚΕΝΤΡΑ.....	17
2.2 ΔΙΕΘΝΗ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ.....	20
2.2.1 ΛΟΝΔΙΝΟ (CANARY WHARF).....	20
2.2.2 ΣΙΓΚΑΠΟΥΡΗ (ONE NORTH).....	21
2.2.3 ΡΟΤΕΡΝΤΑΜ (THE MUSEUM QUARTER).....	22
2.2.4 ΑΜΣΤΕΡΝΤΑΜ (THE WESTERGASFABRIEK).....	23
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΣΤΗΝ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΤΟΥ ΜΕΤΑΞΟΥΡΓΕΙΟΥ	
3.1 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗ ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ.....	26
3.2 ΤΟ ΜΕΤΑΞΟΥΡΓΕΙΟ ΚΑΙ Ο ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΠΟ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΟ ΣΕ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ.....	30
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΗΣ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΑΣ ΜΕΤΑΤΡΟΠΗΣ ΤΟΥ ΜΕΤΑΞΟΥΡΓΕΙΟΥ ΑΠΟ ‘ΜΙΚΡΗ SHANGAI’ ΣΕ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΕΠΙΚΕΝΤΡΟ	
4.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	38
4.2 ΤΟ ΠΡΟΕΔΡΙΚΟ ΔΙΑΤΑΓΜΑ 19-8-1998 (ΦΕΚ Δ/616) ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΤΟ ΜΕΤΑΞΟΥΡΓΕΙΟ.....	38
4.3 ΌΡΟΙ ΔΟΜΗΣΗΣ ΚΑΙ ΧΡΗΣΕΙΣ ΓΗΣ ΣΤΟ ΜΕΤΑΞΟΥΡΓΕΙΟ.....	42
4.4 ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ.....	44
4.5 ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ CLUSTER.....	47

4.5.1 ΥΠΑΡΧΟΥΣΕΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ.....	47
4.5.2 ΔΥΝΑΜΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.....	51
4.6 Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ.....	55
4.7 ΕΤΕΡΟΓΕΝΕΙΑ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ ΣΤΟ ΜΕΤΑΞΟΥΡΓΕΙΟ...	56

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΜΕΘΟΔΟ ΤΩΝ

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΩΝ

5.1 ΔΟΜΗ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ.....	60
5.2 ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ.....	61
5.2.1 ΓΕΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ.....	61
5.2.2 “PUSH AND PULL FACTORS” ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ.....	61
5.2.3 ΣΥΝΕΡΓΕΙΕΣ.....	66
5.3 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	68

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....

71

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....

75

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

- A ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ
- B ΔΕΙΓΜΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΩΝ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΩΝ
- Γ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ
- Δ ΠΡΟΕΔΡΙΚΟ ΔΙΑΤΑΓΜΑ 19-8-1998 (ΦΕΚ Δ/616)

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 2.1.1.1.: Βασικά χαρακτηριστικά επιχειρηματικών επικέντρων	16
Πίνακας 2.1.2.1.: Βασικά χαρακτηριστικά πολιτιστικών και ψυχαγωγικών επικέντρων	19
Πίνακας 3.1.1.: Πληθυσμιακή εξέλιξη της Αθήνας.....	27
Πίνακας 4.4.1.: Κατηγορίες χρήσεων γης.....	44
Πίνακας 4.4.2.: Αριθμός επιχειρήσεων ανά κατηγορία χρήσης γης.....	45

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Διάγραμμα 4.2.1: Ισόγειες χρήσεις γης στο Μεταξουργείο το 1990 και 2007.....	40
Διάγραμμα 4.2.2: Χρήσεις γης ορόφων στο Μεταξουργείο το 1990 και 2007.....	41
Διάγραμμα 4.4.1.: Ποσοστά χρήσεων γης.....	46
Διάγραμμα 4.4.2.: Ποσοστό δραστηριοτήτων του cluster.....	46

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα 2.2.1.1: ‘Canary Wharf’	21
Εικόνα 2.2.2.1: Μακέτα κτιρίου στην περιοχή One North.....	22
Εικόνα 2.2.4.1: The ‘Westergasfabriek’	24
Εικόνα 3.1.1: Το πρώτο σχέδιο της πόλης των Αθηνών των αρχιτεκτόνων Κλεάνθη και Schaubert, 1833.....	28
Εικόνα 3.1.2.: Το τροποποιημένο σχέδιο του Klenze της πόλης των Αθηνών.....	29
Εικόνα 3.2.1: Η περιοχή του Μεταξουργείου.....	30
Εικόνα 3.2.2: Όψεις (βόρεια και δυτική) και κάτοψη του μεταξουργείου το 1868.....	32
Εικόνα 3.2.3: Το παλιό μεταξουργείο στη σημερινή του κατάσταση.....	33
Εικόνα 3.2.4: Στέκι Πακιστανών.....	36
Εικόνα 3.2.5: Συστάδα εμπορικών καταστημάτων κινέζικων ειδών.....	36
Εικόνα 4.2.1: Εγκαταλελειμμένο συνεργείο μηχανών.....	40
Εικόνα 4.5.1.1: Παραδοσιακά εργαστήρια.....	47
Εικόνα 4.5.1.2: Art Gallery.....	48
Εικόνα 4.5.1.3: Γραφεία σχεδιασμού και γραφιστικής.....	48
Εικόνα 4.5.1.4: Το θέατρο Περοκέ και η Πειραματική Σκηνή του Εθνικού Θεάτρου.....	49
Εικόνα 4.5.1.5.: Τα νυχτερινά κέντρα ‘Ιερά Οδός’ και ‘VOX’	50
Εικόνα 4.5.1.6: Εστιατόριο μεξικάνικης κουζίνας και παραδοσιακή ελληνική ταβέρνα.....	51
Εικόνα 4.5.2.1: Ο προϋπολογισμός για την αποκατάσταση του κινηματογράφου ‘ΛΑΙΣ’	53
Εικόνα 4.5.2.2.: Έργο του ‘Doxiadis +’	55

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΑΡΚΤΙΚΟΛΕΞΩΝ

ΓΠΣ	Γενικό Πολεοδομικό σχέδιο
ΔΑΕΜ	Δήμος Αθηναίων Επιχείρηση Μηχανογράφησης
ΕΣΥΕ	Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος
ΠΔ	Προεδρικό Διάταγμα
ΣΔ	Συντελεστής Δόμησης
τμ	τετραγωνικό μέτρο
ΦΕΚ	Φύλλο Ελληνικής Κυβερνήσεως

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Στο πλαίσιο της παρούσας διπλωματικής εργασίας θα ήθελα να ευχαριστήσω όσους συνέβαλαν με τον οποιοδήποτε τρόπο στην εκπόνησή της.

Καταρχήν, θέλω να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα καθηγήτρια μου κ. Άσπα Γοσποδίνη, Αναπληρώτρια καθηγήτρια Πολεοδομίας και Αστικού Σχεδιασμού, η οποία μου υπέδειξε το θέμα και με τροφοδότησε με υλικό και γνώσεις για την υποστήριξη των απόψεων που παρέθεσα και της έρευνας που πραγματοποίησα. Χωρίς τη συμβολή της, η άρτια ολοκλήρωση του συγκεκριμένου θέματος θα ήταν εξαιρετικά δύσκολη.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τους υπαλλήλους της ΔΑΕΜ και του Πολεοδομικού γραφείου του δήμου Αθηναίων, οι οποίοι μου παραχώρησαν χάρτες και πληροφορίες για την περιοχή του Μεταξουργείου και ενδιαφέρθηκαν για την εξέλιξη της εργασίας.

Ένα ξεχωριστό ευχαριστώ στον κ. Ιωάννη Νασιούλα, Αρχιτέκτονα Μηχανικό, ο οποίος μου συμπαραστάθηκε και έδειξε ιδιαίτερη κατανόηση καθ' όλη τη διάρκεια των μεταπτυχιακών σπουδών και της εκπόνησης της διπλωματικής εργασίας μου και ήταν πρόθυμος να μου παρέχει συμβουλές και πληροφορίες για τον οποιοδήποτε προβληματισμό μου.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τους φίλους μου για τη γενικότερη βοήθεια και κατανόηση τους για τις συμβουλές τους σχετικά με το γραπτό τμήμα της εργασίας. Τέλος, ευχαριστώ την οικογένειά μου για την αμέριστη συμπαράσταση και ενθάρρυνσή που μου παρείχε σε όλη τη διάρκεια της φοιτητικής μου πορείας.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι πόλεις και τα αστικά τοπία του 21^{ου} αιώνα χαρακτηρίζονται για τους διαρκείς μετασχηματισμούς στην προσπάθειά τους να ανταπεξέλθουν στις προκλήσεις του συνεχώς αυξανόμενου οικονομικού ανταγωνισμού και της παγκοσμιοποίησης της πολιτιστικής κληρονομιάς. Οι μεγάλες αστικές συγκεντρώσεις τείνουν να ομογενοποιήσουν τα χαρακτηριστικά τους, γεγονός που οδηγεί στη διαρκή αναζήτηση νέων χωρικών στοιχείων που θα διαφοροποιήσουν τη ταυτότητά τους και θα προσδώσουν μία πρωτοποριακή αντιμετώπιση όσον αφορά την εικόνα του τόπου.

Με την ανάπτυξη των νέων αστικών οικονομιών της μεταβιομηχανικής πόλης, ξεκίνησε ο σταδιακός μετασχηματισμός του κυρίαρχου προτύπου διάρθρωσης των χρήσεων γης στην κατεύθυνση δημιουργίας ‘επιλεκτικών χωρικών συγκεντρώσεων’ (clustering) νέων αστικών οικονομικών δραστηριοτήτων. Ο αστικός χώρος κυριαρχήθηκε από διακριτά συμβολικά επίκεντρα (cluster) που εμφανίζονται είτε ως επίκεντρα πολιτισμού και ψυχαγωγίας, είτε ως επιχειρηματικά επίκεντρα. Καταλαμβάνουν κεντρικές χωρικές ενότητες του αστικού χώρου, μεταβάλλοντας το χαρακτήρα παλιών, υποβαθμισμένων και συνήθως ιστορικών περιοχών.

Η παρούσα διπλωματική εργασία με τίτλο ‘Πολιτιστικό cluster στη μεταβιομηχανική πόλη: η περίπτωση του Μεταξουργείου στην Αθήνα’, μελετά τη δημιουργία ενός αυτογενούς νεοαναπτυσσόμενου επικέντρου πολιτιστικών και ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων. Το αποτέλεσμα της συγκεκριμένης εργασίας προέκυψε τόσο από βιβλιογραφική αναζήτηση, όσο και από προσωπική έρευνα και καταγραφή χωρικών παραμέτρων στη περιοχή μελέτης.

Στην προοδευτική εξέλιξη του συγγράμματος, θα προκύψουν ερωτήματα που σχετίζονται τόσο με τη δημιουργία, ανάπτυξη και μελλοντική εξέλιξη και εκμετάλλευση του cluster, όσο και με το κατά πόσο εμφανίζει κοινά στοιχεία με τα υπόλοιπα επίκεντρα διεθνούς βεληνεκούς. Εξετάζεται η συμμετοχή των φορέων της πόλης στην προώθηση του επικέντρου και η ενδυνάμωση της συνοχής και της ικανότητας της κοινωνίας να λειτουργήσει με οργανωμένο τρόπο. Ερευνώνται οι λόγοι που οδήγησαν στη δημιουργία του cluster και παρατίθενται αυτοί οι οποίοι αποθαρρύνουν την ανάπτυξή του, ενώ τέλος, διερευνάται η δυνατότητα συμμετοχής των ίδιων των κατοίκων και επιχειρηματιών στη διαδικασία σχεδιασμού, μέσω της διοργάνωσης επιτροπών και σωματίων.

Η εργασία διαρθρώνεται σε έξι κεφάλαια, το περιεχόμενο των οποίων αφορά τα εξής:

- Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται θεωρητική προσέγγιση του μετασχηματισμού των αστικών τοπίων, στα πλαίσια της μεταβιομηχανικής πόλης και των επιλεκτικών χωρικών συγκεντρώσεων νέων ακμαζουσών οικονομικών δραστηριοτήτων (clusters). Στη συνέχεια του κεφαλαίου, επιχειρείται η περιγραφή και ο ορισμός των clusters, καθώς και οι προϋποθέσεις που συμβάλλουν στη ανάπτυξή τους.

- Στο δεύτερο κεφάλαιο επιχειρείται η κατηγοριοποίηση των σημειόντων επικέντρων με βάση τα χαρακτηριστικά που τα διαφοροποιούν. Στη συνέχεια, παρατίθενται ορισμένα διεθνή παραδείγματα επικέντρων όλων των κατηγοριών, προσπαθώντας μέσα από αυτά να προσδιοριστεί ο τρόπος με τον οποίο δημιουργούνται και αναπτύσσονται.

- Το τρίτο κεφάλαιο περιλαμβάνει την ιστορική αναδρομή στην εξέλιξη της περιοχής του Μεταξουργείου, αναλύοντας πολεοδομικές και άλλες παραμέτρους, οι οποίες κρίνονται χρήσιμες για την ανάλυση του αντικειμένου της εργασίας.

- Στο τέταρτο κεφάλαιο παρατίθενται και αναλύονται τα στοιχεία που συλλέχθηκαν κατά την έρευνα πεδίου και γίνεται σύγκριση των δραστηριοτήτων του cluster με τις υπόλοιπες δραστηριότητες της περιοχής.

- Το πέμπτο κεφάλαιο εστιάζεται στην ανάλυση της έρευνας πεδίου, που πραγματοποιήθηκε μέσω συμπλήρωσης ερωτηματολογίων από επιχειρηματίες και υπεύθυνους επιχειρήσεων. Σκοπός της έρευνας είναι η διεξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με τους λόγους εγκατάστασης των επιχειρήσεων στην υπό μελέτη περιοχή, τα συγκριτικά πλεονεκτήματα από αυτή τη χωρική γειτνίαση, τους παράγοντες που επιδρούν άμεσα ή έμμεσα στην ανάπτυξη και τη βελτίωση των συνθηκών του cluster, καθώς και τις προοπτικές μιας περαιτέρω ανάπτυξης.

- Στο έκτο κεφάλαιο εξάγονται βασικά συμπεράσματα που σχετίζονται με τα χαρακτηριστικά του cluster που μελετάται, αλλά και με την υπόστασή του στο διεθνή χώρο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Η ΕΞΕΛΙΚΤΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΤΩΝ ΑΣΤΙΚΩΝ ΤΟΠΙΩΝ

1.1 Η ΜΕΤΑΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΠΟΛΗ ΚΑΙ ΟΙ ΝΕΕΣ ΑΣΤΙΚΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΕΣ

Σήμερα κάθε πόλη με 1 ή περισσότερα εκατομμύρια κατοίκους είναι ο κόμβος για μια τεράστια αστική ζώνη που εκτείνεται εκατοντάδες χιλιόμετρα πέρα από την κεντρική της περιοχή, μέσα από προάστια και δημοτικές περιφέρειες, που είναι ανεξάρτητες μόνο με μια διοικητική έννοια. Η λέξη πόλη, εξέφραζε παραδοσιακά μια ξεκάθαρα προσδιορίσιμη αστική οντότητα. Οι σύγχρονες όμως ‘πόλεις’, όπως η Νέα Υόρκη, το Σικάγο, το Λος Άντζελες, το Παρίσι, το Λονδίνο, η Ρώμη, είναι στην πραγματικότητα τεράστιες αστικές συσσωρεύσεις, που χάνουν σταθερά κάθε ξεχωριστή μορφή και ποιότητα. (Μπούκτσιν, 1979)

Οι βιομηχανίες μεταναστεύουν σταθερά από τις μεγαλύτερες πόλεις, αφήνοντας πίσω τους ένα ‘παρασιτικό’ στρώμα του αστικού πληθυσμού. Στο μεταξύ, οι πόλεις συνεχίζουν να επεκτείνονται – δίχως νόημα ή μορφή – παρά το γεγονός ότι για πολλά αστικά κέντρα τα προβλήματα της ανάπτυξης έχουν πάρει επικίνδυνες διαστάσεις.

Ορισμένοι μελετητές των νέων αστικών φαινομένων προσδιορίζουν τις χωρικές μεταβολές με οικονομικούς όρους: διανύουμε την μετάβαση από το ‘φορντιστικό’ πρότυπο της πόλης (προτεραιότητα της παραγωγής, εκβιομηχάνιση της περιφέρειας, προαστιοποίηση και διαχωρισμό της κατοικίας από την εργασία) στο ‘μετα-φορντιστικό’, το οποίο παραχωρεί τα πρωτεία στην ευελιξία της μεταβιομηχανικής παραγωγής, σε καταναλωτικές δραστηριότητες και στην παγκοσμιοποιημένη πόλη (Marcuse, Kempen, 2000).

Εξετάζοντας πως εξελίχθηκε σταδιακά η πόλη από τον 18ο αιώνα, που η βιομηχανία υπήρξε ο κινητήριος μοχλός της απροσδόκητης αστικής εξάρσης, ένα κοινό χαρακτηριστικό που απαντάται στις περισσότερες μεγαλουπόλεις της βιομηχανικής περιόδου είναι ότι, αναπτύσσονταν πιο γρήγορα φυσικά παρά θεσμικά, ενώ συχνά η χωρική τους εξάπλωση υποσκελίζε την ταχύτητα ανάπτυξης των υποδομών όπως και των πολιτικών λήψης αποφάσεων, οι οποίες ακολουθούσαν με κάποια σχετική καθυστέρηση (Shaw, 2001).

Η ‘μεταβιομηχανική’ πόλη αποτελεί κατά κύριο λόγο την μετεξέλιξη της βιομηχανικής πόλης των δυο προηγούμενων αιώνων. Παρόλα αυτά αποτελείται από ένα συνεχώς εξελισσόμενο σύνολο αστικών δομών και λειτουργιών, το οποίο διαφέρει σημαντικά από το πρότυπο της βιομηχανικής πόλης (Shaw, 2001).

Ο Sir P. Hall (2001) αναφέρει χαρακτηριστικά ότι, τα έθνη και οι πόλεις πέρασαν με ιλιγγιώδη ταχύτητα από την οικονομία της βιομηχανίας στην οικονομία της πληροφορίας και από εκεί στην οικονομία του πολιτισμού. Ο ιστορικός-κοινωνιολόγος E.P. Thompson το 1967 είχε παρατηρήσει ότι, ‘δεν υφίσταται οικονομική άνθηση, χωρίς την ταυτόχρονη ανάπτυξη ή μεταβολή ενός πολιτισμού’.

Η πρότυπη μεταβιομηχανική πόλη εξελίσσεται, επομένως, σε μια πόλη στην οποία η βιομηχανία διατηρεί σημαντικό, αλλά φθίνον μερίδιο της οικονομικής δραστηριότητας, το οποίο αντικαθίσταται από την παραγωγή διαφόρων τύπων υπηρεσιών, που σχετίζονται με την διάρθρωση της παραγωγικής διαδικασίας, την εκπαίδευση, την άσκηση πολιτικής και γενικά, την κατανάλωση (Shaw, 2001). Κατά συνέπεια, το κέντρο της καταλαμβάνεται από το εμπόριο και τις υπηρεσίες, σε αντίθεση με το κέντρο της βιομηχανικής πόλης, όπου κυριαρχούσε η βιομηχανία που τώρα έχει εκτοπισθεί στον περιφερειακό χώρο.

Από την άλλη, ο πολιτισμός θεωρήθηκε ως ‘το μαγικό υποκατάστατο για όλα τα εργοστάσια και τις αποθήκες που χάθηκαν, ο μηχανισμός που θα δημιουργήσει νέες αστικές εικόνες, κάνοντας την πόλη πιο ελκυστική τόσο στο μετακινούμενο κεφάλαιο όσο και τους μετακινούμενους ελεύθερους επαγγελματίες στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης’ (Hall, 2000). Ο Scott (1997 και 2000) ερμηνεύει τον επιταχυνόμενο ρυθμό ανάπτυξης των πολιτιστικών βιομηχανιών ως αποτέλεσμα του αυξανόμενου διαθέσιμου εισοδήματος του καταναλωτή και του αυξανόμενου ελεύθερου χρόνου των νέων μεσαίων τάξεων στις αναπτυγμένες χώρες. Ομοίως, ο Nichols Clark (Clark κ.ά., 2002) περιγράφει ένα νέο μοντέλο αστικής διακυβέρνησης επικεντρωμένο στην ανάπτυξη των πόλεων - οικονομική και δημογραφική - μέσω της προσφερόμενης ποιότητας του χώρου (Γοσποδίνη, 2006).

Αυτό όμως, δεν είναι το μόνο χαρακτηριστικό της μεταβιομηχανικής πόλης. Ο Shaw την ονομάζει και ‘δυική’ πόλη (dual city), δεδομένου ότι η κοινωνική διαστρωμάτωση είναι πλέον πιο έντονη μέσα στον αστικό χώρο, ενώ φτωχοί και πλούσιοι αποκτούν διαφορετική πρόσβαση σε οικονομικούς πόρους (Shaw, 2001).

Ένα ακόμη βασικό χαρακτηριστικό της μεταβιομηχανικής πόλης είναι το γεγονός ότι, τα τοπικά συγκριτικά πλεονεκτήματα, όπως για παράδειγμα η γεωγραφική θέση της πόλης, οι φυσικοί πόροι της περιοχής και οι μεταφορές (hard factors) χάνουν σταδιακά την αξία τους και η εξέλιξη της μεταβιομηχανικής πόλης στηρίζεται πια στους λεγόμενους ‘ήπιους’ παράγοντες (soft factors), όπως η καινοτομία και η περιβαλλοντική ποιότητα. Άλλωστε σήμερα, περισσότερο από ποτέ,

η ποιότητα του αστικού χώρου ανάγεται σε βασική προϋπόθεση για την οικονομική ανάπτυξη των πόλεων (Gospodini, 2002).

Πιο συγκεκριμένα, η συνεχής μειούμενη σημασία των παραδοσιακών σκληρών (hard) παραγόντων οικονομικής συσσώρευσης, όπως η διαθεσιμότητα και η εγγύτητα πρώτων υλών, η επάρκεια ελεύθερου χώρου για εγκατάσταση και οι χαμηλές τιμές γης, η πρόσβαση σε σύγχρονες μεταφορικές υποδομές, έχει ενισχύσει το ρόλο των μαλακών (soft) παραγόντων συσσώρευσης, όπως η δυνατότητα για δημιουργικότητα και καινοτομία, η ποιότητα και η ταυτότητα του χώρου, και η συμβολική αξία της θέσης εγκατάστασης. Αυτή η διαδικασία τροφοδοτεί τη δημιουργία των σημαίνοντων επιχειρηματικών epicέντρων με εμβληματικά κτίρια και υπαίθριους χώρους που χαρακτηρίζονται από καινοτόμο σχεδιασμό και σηματοδοτούν την εικόνα και την ταυτότητα της πόλης (Γοσποδίνη, 2006).

Σε αντιστοιχία με τη νέα δομή της μεταβιομηχανικής πόλης, παρουσιάζεται και η γέννηση του ρεύματος της 'νέας αστικής πολιτικής' (new urban politics), όπως την ονόμασε ο Cox (1993), που εμφανίστηκε καθώς οι πολιτικοί παίκτες επιχειρούν να κατανοήσουν και να υιοθετήσουν τις νέες αλλαγές (Shaw, 2001). Η εμφάνιση αυτού του ρεύματος υποδηλώνει ακριβώς τον ανταγωνισμό ανάμεσα στις πόλεις, ο οποίος γίνεται φανερός μέσα από τα διάφορα δίκτυα πόλεων που δημιουργούνται με σκοπό την προώθηση της συνεργασίας όσον αφορά στην ανταλλαγή πολιτικών και βέλτιστων πρακτικών, όπως επίσης και την ανάπτυξη κοινών εγχειρημάτων και δράσεων σε ό,τι αφορά την οικονομική ανάπτυξη και διάφορα κοινωνικά προβλήματα (Gospodini, 2002).

Το νέο μεταβιομηχανικό οικονομικό περιβάλλον των τελευταίων δύο δεκαετιών έδωσε ώθηση στις λεγόμενες 'νέες αστικές οικονομίες', σύμφωνα με τις οποίες οι McNeill και While (2001) προτείνουν την τετραπλή τυπολογία:

- **οικονομίες συσσώρευσης:** η σημασία της πυκνότητας συναλλαγών μεταξύ επιχειρήσεων, η οποία πολλές φορές συνδυάζεται με συνεργασίες μεταξύ οργανισμών δημοσίου και ιδιωτικού τομέα και δίνει ισχυρή έμφαση σε καινοτόμες δράσεις, υπήρξε ο χαρακτηριστικός ορισμός αυτών των νέων οικονομιών,

- **οικονομίες πληροφορίας και γνώσης:** ενθάρρυναν την ανάπτυξη των ‘πόλεων της πληροφορίας’ (*informational cities*) που βασίζονται στην ανάπτυξη δικτύων τηλεπικοινωνίας και ψηφιακών μέσων,
- **τεχνοπόλεις (*technopoles*):** βασίζονται στις οικονομίες συγκέντρωσης που αναπτύσσονται στις σύγχρονες μεγαλουπόλεις. Αποτελούν κέντρα προώθησης της βιομηχανίας υψηλής τεχνολογίας, που ξεκινούν από ιδιωτική πρωτοβουλία και συχνά σε συνεργασία με το δημόσιο τομέα,
- **πολιτιστικές οικονομίες και οικονομίες ελεύθερου χρόνου (*urban leisure economy*):** συνδέονται άμεσα με την έννοια της ‘αστικής ανάπλασης’, καθώς ο κενός χώρος από την αποχώρηση της βιομηχανικής δραστηριότητας πρέπει κάπως να αξιοποιηθεί. Η αστική ανάπλαση έγινε αυτή καθαυτή ένας καινούριος μοχλός ανάπτυξης, καθώς μια ποικιλία επιλογών διανοίχθηκε στους τοπικούς άρχοντες των μεγαλουπόλεων οι οποίοι ψάχνουν πως να ξαναχτίσουν τις πόλεις τους.

Εξετάζοντας το βαθμό ανάπτυξης των ανωτέρω νέων αστικών οικονομιών, δημιουργείται εύλογα το ερώτημα εάν αναφερόμαστε μόνο σε παγκόσμιες πόλεις, όπως το Παρίσι, η Νέα Υόρκη, το Τόκυο ή γενικά σε μεγαλουπόλεις και σε πρωτεύουσες κρατών. Η απάντηση στο πιο πάνω ερώτημα είναι ότι, στο βαθμό που τα μεταβιομηχανικά αστικά δίκτυα εξελίσσονται και μεγεθύνονται, θεωρείται υπεραπλούστευση να διαχωρίσουμε τις μεγαλουπόλεις του αιώνα σε ‘παγκοσμιούπολεις’ και μη. Στην πραγματικότητα, όλες οι μεγαλουπόλεις μεταλλάχθηκαν έως ένα βαθμό από την μεταβιομηχανική δυναμική, άλλες περισσότερο και άλλες λιγότερο.

1.2 ΤΑ ΔΙΑΚΡΙΤΑ ΣΥΜΒΟΛΙΚΑ ΕΠΙΚΕΝΤΡΑ – CLUSTERS

Πριν το Μεσαίωνα, οι κύριες λειτουργίες της πόλης ήταν τελετουργικές, στρατιωτικές και διοικητικές. Κατά το μεσαίωνα εμφανίζονται οι κομμούνες (όπως ονομαζόταν στη Γαλλία οι πόλεις και κωμοπόλεις), οι οποίες ήταν περισσότερο φεουδαρχικές, παρά αστικές πόλεις. Ουσιαστικά οι οικονομίες τους βασίζονταν στην απλή εμπορευματική παραγωγή – ένα τρόπο παραγωγής, στον οποίο οι χειροτέχνες χρησιμοποιούσαν το παζάρι για να ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους, κι όχι για να

συσσωρεύσουν κεφάλαιο. Η αγορά λειτουργούσε με τις συντεχνίες και κατά κάποιο τρόπο εμφανίζονται οι πρώτες χωρικές συγκεντρώσεις ακμαζουσών οικονομικών δραστηριοτήτων στο κέντρο της κομμούνας.

Ατελιέ καλλιτεχνών, εργαστήρια ειδικευμένων τεχνιτών και χειροτεχνών, συγκεντρώνονταν σε συγκεκριμένες περιοχές, κατά κύριο λόγο σε κάποιον οδικό άξονα, που αργότερα έπαιρνε το όνομά του από το χαρακτήρα των εργαστηρίων που χωροθετούνταν κατά μήκος του. Από το 13^ο αιώνα και μετά, με την ανάπτυξη του διεθνούς εμπορίου, οι εμπορευματικές σχέσεις άρχισαν να ανατρέπουν ολόκληρη τη δομή της Ευρωπαϊκής φεουδαρχίας, υπονομεύοντας τις παραδοσιακές σχέσεις τόσο στην ύπαιθρο, όσο και στις πόλεις. Η Ευρωπαϊκή κοινωνία μετατρέπεται σε θέατρο κοινωνικών και οικονομικών εξελίξεων. Οι κομμούνες άρχισαν να συμμαχούν μεταξύ τους για να εγκαθιδρύσουν ομοσπονδίες ενάντια στους τοπικούς μεγαλογαιοκτήμονες. Οι πόλεις κατάφεραν να αφομοιώσουν τους μεγαλογαιοκτήμονες στα εμπορικά τους συμφέροντα, και ήταν πλέον από κάθε ζωτική άποψη αστικές πόλεις (Μπούκτσιν, 1979).

Περνώντας, όμως, στον 20^ο αιώνα το εμπόριο κι οι υπηρεσίες άρχισαν να μεταφέρονται στο κέντρο και τα παραδοσιακά πλέον εργαστήρια εξαλείφθηκαν. Το κέντρο της πόλης απέκτησε εμπορικό κι επιχειρηματικό χαρακτήρα, προσδίδοντας μία νέα δυναμική στην ανάπτυξη των πόλεων, γεγονός που έγινε ιδιαίτερα αισθητό στις μεγάλες αστικές συγκεντρώσεις. Η είσοδος του 21^{ου} αιώνα συνοδεύτηκε από έντονες αλλαγές στις πόλεις και τα αστικά τοπία, τα οποία συνεχίζουν να μετασχηματίζονται ώστε να απαντήσουν στην πρόκληση των συνθηκών της οικονομικής και πολιτιστικής παγκοσμιοποίησης. Η εποχή του μεταμοντέρνου χαρακτηρίζεται από έναν εντεινόμενο ανταγωνισμό μεταξύ των πόλεων, οι οποίες μέσω της ανάδειξης των συγκριτικών τους πλεονεκτημάτων επιδιώκουν την ανάδειξη και διαφοροποίησή τους σε ένα διάσπαρτο περιβάλλον δικτύων και αλληλεξαρτήσεων.

Περάσαμε, λοιπόν, σταδιακά στη μεταβιομηχανική πόλη που έχει δύο σημαντικά γνωρίσματα: χαρακτηρίζεται από α) μίξη χρήσεων γης (κατοικία, εμπόριο, υπηρεσίες, αναψυχή) και β) ιεραρχημένη πολυκεντρική δομή. Αποτελεί γεγονός ότι, οι σύγχρονες πόλεις δεν έχουν ένα μόνο κέντρο, αλλά δύο ή περισσότερα κέντρα, όπου συγκεντρώνονται πολλές και διαφορετικές δραστηριότητες.

Η παγκοσμιοποίηση, όπως προαναφέρθηκε, αποτέλεσε τον σημαντικότερο παράγοντα τροποποίησης της δομής των πόλεων. Οι μεταβολές στην παγκόσμια

οικονομία κι ο νέος τρόπος διάρθρωσης κι οργάνωσης της παραγωγής είχαν μεγάλο αντίκτυπο στον αστικό χώρο. Οι νέες αστικές οικονομίες αποτελούν το νέο οικονομικό χώρο (new economic space) ή την οικονομία της 'νέας' πόλης. Η συμβολή των νέων αστικών οικονομιών είναι αρκετά σημαντική, καθώς μπορεί να σηματοδοτήσει την κατάργηση παλιών προτύπων ζωής και την ανάδειξη συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων έναντι άλλων (McNeill and While, 2001).

Από τη δεκαετία του 1990 και μετά, με την ανάπτυξη των νέων αστικών οικονομιών της μεταβιομηχανικής πόλης (McNeil and While 2001, Shaw 2001), ξεκίνησε ο σταδιακός μετασχηματισμός του κυρίαρχου προτύπου διάρθρωσης των χρήσεων γης στην κατεύθυνση δημιουργίας 'επιλεκτικών χωρικών συγκεντρώσεων' (clustering) νέων αστικών οικονομικών δραστηριοτήτων. Μέσα στο κέντρο της μεταβιομηχανικής πόλης τείνουν να δημιουργούνται μεγάλες χωρικές συγκεντρώσεις: α) επιχειρήσεων παροχής οικονομικών υπηρεσιών υψηλού επιπέδου και εταιριών και ιδρυμάτων υψηλής τεχνολογίας και τεχνογνωσίας, και β) πολιτιστικών και ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων, που αποτελούν δημιουργικές νησίδες της νέας οικονομίας και σχηματίζουν νέους εντοπισμένους θύλακες (clusters) μέσα στον ιστό (Γοσποδίνη, 2006).

Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή τα Clusters είναι ομάδες ανεξάρτητων επιχειρήσεων και σχετιζόμενων φορέων, οι οποίες:

- συνεργάζονται κι ανταγωνίζονται,
- είναι γεωγραφικά συγκεντρωμένες σε μία ή περισσότερες περιοχές, αν και είναι πιθανό να έχει το cluster και διεθνείς διαστάσεις,
- είναι εξειδικευμένες σε ένα συγκεκριμένο τομέα - κλάδο επιχειρηματικής δραστηριότητας και συνδέονται μεταξύ τους με κοινές τεχνολογίες κι ικανότητες,
- το αντικείμενό τους μπορεί να στηρίζεται σε επιστημονική έρευνα, για παράδειγμα επιστημονική έρευνα κι ανάπτυξη, η οποία συμβάλλει στην δημιουργία νέων προϊόντων, παραγωγικών διαδικασιών και στηρίζεται σε μεικτά σχήματα συνεργασιών μεταξύ επιχειρήσεων κι ιδρυμάτων παραγωγής γνώσης ή να είναι συμβατικού χαρακτήρα, όπου αναπτύσσονται "κοινές" δράσεις συνεργασίας σε θέματα προβολής και προώθησης, εφοδιασμού, ανάπτυξης κι αξιοποίησης παραγωγικών υποδομών κ.α.,

- μπορούν να έχουν και τυπική μορφή (δηλαδή να αποκτήσουν και θεσμικό χαρακτήρα) κι άτυπη.

Τα clusters δεν είναι αποτέλεσμα μόνο χωρικών συγκεντρώσεων, αλλά και κοινωνικών. Σε ένα ευρύτερο επίπεδο αναφοράς, οι μελετητές κατηγοριοποιούν τις χώρες σε παρόμοια clusters χρησιμοποιώντας τρεις βασικούς παράγοντες: α) γεωγραφική εγγύτητα (Furnham, Kirkcaldy, & Lynn, 1994), β) μαζικές μεταναστεύσεις κι εθνικό κοινωνικό κεφάλαιο (Portes & Zhou, 1994) και γ) θρησκευτική και γλωσσική ομοιότητα (Cattell, 1950). Οι κοινωνικές και ψυχολογικές μεταβλητές όπως η νοοτροπία, οι αξίες, κι οι στόχοι εργασίας έχουν επίσης χρησιμοποιηθεί για να γίνει ακριβέστερη κατηγοριοποίηση των χωρών. Το προηγούμενο οδηγεί στη δημιουργία των sub-clusters που αποτελούν υπο-ενότητες των είδη υπαρχόντων χωρικών συγκεντρώσεων, κάτι που θα αναλύσουμε στη συνέχεια.

Η δημιουργία των clusters προωθείται κι ενισχύεται από τους φορείς των πόλεων μέσω μεγάλων έργων αναδόμησης ή ανάπλασης του αστικού χώρου με στόχο τη δημιουργία ενός συμβολικού αστικού τοπίου αίγλης, εξουσίας κι ανάπτυξης (Gospodini, 2002). Οι νέες αυτές χωρικές δομές εμφανίζονται, κατά κύριο λόγο, στο κέντρο των σύγχρονων πόλεων, αλλά και στην περικεντρική ζώνη. Επομένως, βρίσκονται σε άμεση γειτνίαση με την κεντρική περιοχή κι αποτελούν σημαντικά υπο-κέντρα αλλάζοντας τη χωρική και κοινωνική διάσταση της πόλης.

Ως προς την αστική και την αρχιτεκτονική τους μορφολογία, τα τοπία αυτά χαρακτηρίζονται από τη μίξη καινοτόμου σχεδιασμού κι αρχιτεκτονικής κληρονομιάς (Beriatos και Gospodini, 2004). Συμπεριλαμβάνουν παραγωγικές δραστηριότητες αιχμής κι επανακαθορίζουν τα χαρακτηριστικά της νέας κατανάλωσης και του νέου τρόπου ζωής. Απαρτίζονται από εταιρείες ‘αιχμής’ σε νέους οικονομικούς τομείς-κλειδιά και προσφέρουν σε αυτές ειδικές ευκαιρίες για ανάπτυξη δικτύου τεχνογνωσίας, μέσω χωρικής αλληλεπίδρασης κι ανταλλαγής πληροφοριών. Αντιπροσωπεύουν διακριτό αστικό περιβάλλον και συνεισφέρουν στην ενίσχυση της ταυτότητας του τόπου (Hutton 2004).

Τα clusters, μπορούμε να τα κατηγοριοποιήσουμε σε δύο μεγάλες ομάδες:

- (i) επιχειρηματικά επίκεντρα ή clusters οικονομικών υπηρεσιών υψηλού επιπέδου κι εταιρειών υψηλής τεχνολογίας και τεχνογνωσίας,

- (ii) πολιτιστικά επίκεντρα ή clusters πολιτιστικών και ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων.

Οι δύο προηγούμενες κατηγορίες κατατάσσονται στην τρίτη γενιά υπηρεσιών. Στην πρώτη γενιά είχαν αναπτυχθεί περισσότερο οι υποστηρικτικές, προς τη βιομηχανία, υπηρεσίες των φορντικών πόλεων, ενώ στη δεύτερη γενιά, η οποία έπεται της πετρελαϊκής κρίσης, αναπτύσσονται κυρίως υπηρεσίες συμβούλων κι ασφάλισης (consulting, accounting, etc.). Έχει αλλάξει ουσιαστικά, η διάρθρωση της οικονομίας και, σε κάποιο βαθμό, η χωρική οργάνωση, προκαλώντας σημαντικές αναδιατάξεις στη δομή της πόλης.

Όσον αφορά στην τρίτη γενιά των υπηρεσιών, αυτή περιλαμβάνει οικονομικές δραστηριότητες νέου τύπου, όπως τα λεγόμενα ‘creative industries’ ή ‘δημιουργική βιομηχανία’. Υπό τον όρο αυτό νοείται γενικά ο συνδυασμός τέχνης και τεχνολογίας, εταιρίες multimedia κι ηλεκτρονικές εταιρίες, εταιρίες διαμεσολαβητών και υψηλού επιπέδου υπηρεσίες, ασφαλιστικές τραπεζών, κ.α.. Στην ουσία, αυτή η γενιά των υπηρεσιών επιφέρει δύο αντίκτυπα στο αστικό περιβάλλον: (α) ενισχύει τη θέση των παγκοσμιούπολεων (όπως είναι το Λονδίνο, το Παρίσι, η Νέα Υόρκη) και ταυτόχρονα (β) δημιουργεί μια νέα τάξη μεγαλουπόλεων (π.χ. Βαρκελώνη, Μιλάνο, κ.α.) που σταδιακά μετατρέπονται σε πόλεις-κόμβους νέων υπηρεσιών.

1.3 Η ΣΧΕΣΗ ΤΩΝ CLUSTERS ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Τα clusters έχουν ‘καταχωρηθεί’ στην επιστημονική κοινότητα ως τοπικά δίκτυα ειδικευμένων εταιριών – οργανισμών που ανταλλάσσουν μεταξύ τους δυναμικό, αγαθά και γνώσεις. Οι παραπάνω επιχειρήσεις μπορεί να είναι ακόμη και ανταγωνιστικές, αλλά επωφελούνται από τα κοινά πλεονεκτήματα που επιφέρει η συνύπαρξή τους στον ίδιο χώρο. Για παράδειγμα, η ανταλλαγή πληροφοριών, γνώσεων και δημιουργικών ιδεών, θεωρείται ένα σημαντικό χαρακτηριστικό τέτοιων δικτύων. Σε αντίθεση με έναν τομέα (sector), ένα cluster ενώνει εταιρίες διαφορετικών επιπέδων στη βιομηχανική αλυσίδα (προμηθευτές, πελάτες), με αγαθά εξυπηρέτησης (οικονομικούς θεσμούς, υπηρεσίες ενίσχυσης της παραγωγής) και με κυβερνητικά σώματα, ημι-κρατικές υπηρεσίες, πανεπιστήμια, ιδρύματα έρευνας κλπ.. Αξίζει να επισημάνουμε πως στη βιβλιογραφία υπάρχουν πολλές διαφορετικές

περιγραφές κι ορισμοί συγγραφέων σχετικά με τα clusters, χωρίς όμως να καταργείται η προηγούμενη γενική ερμηνεία.

Τα clusters, κατά κάποιο τρόπο, αποτελούν μία μικρογραφία της πόλης όσον αφορά στα οικονομικά χαρακτηριστικά ανάπτυξής της. Στις πόλεις λειτουργούν ‘δυνάμεις συγκέντρωσης’ (agglomeration or centripetal forces) που έλκουν επιχειρήσεις κι εργαζόμενους. Η συγκέντρωση τους δίνει οικονομίες κλίμακας, επιτρέπει μεγαλύτερη διαφοροποίηση κι ειδίκευση στην παραγωγική διαδικασία, και προσφέρει στην κατανάλωση μεγαλύτερη ποικιλία προϊόντων. Επίσης, έλκει περισσότερο εργατικό δυναμικό που ως εργαζόμενοι και καταναλωτές έλκουν με τη σειρά τους περισσότερες επιχειρήσεις. Βέβαια υπάρχουν και ‘δυνάμεις διασποράς’ που προκαλούν την φυγή της οικονομικής δραστηριότητας στην περιφέρεια, όπως το αυξημένο κόστος γης, το κόστος συμφόρησης κλπ..

Κατ’ αντιστοιχία, πολλοί συγγραφείς έχουν τονίσει τη δυναμική των clusters. Ο Μάρσαλ, το 1927 περιέγραψε την ισχυρή δυναμική σε βιομηχανικές περιοχές, όπου γεωγραφικά συγκεντρωμένες ομάδες εταιριών, μεγάλες και μικρές, αλληλεπιδρούσαν μέσω υπεργολαβίας (subcontracting), ομαδικών επιχειρήσεων ή άλλων συνεργατικών μέσων, κερδίζοντας με αυτό τον τρόπο εξωτερικές οικονομίες (Cooke, 1995), και παράγοντας έτσι διεθνή συναγωνισμό από τοπικές πηγές. Ο Porter (1990) περιγράφει πως τα clusters εταιριών εμπλεκόμενων σε πυκνά δίκτυα εξυπηρετούν παγκόσμιες αγορές, ενώ αντλούν την ισχύ τους από τοπική βάση.

Η αλληλεπίδραση του συναγωνισμού και της συνεργασίας είναι θεμελιώδης. Ο υπερβολικός συναγωνισμός μπορεί να είναι καταστροφικός, αλλά το ίδιο ισχύει και για την πολλή συνεργασία όταν αυτή διαφθείρεται μέσα από τη συνένωση ομοειδών εταιριών (οικονομικών συνασπισμών για εξασφάλιση μονοπωλίου) (Cooke, 1995· Harrison, 1994). Οι Lazonick (1992) και Boekholt (1994) τονίζουν ότι στα clusters, σημαντικό ρόλο παίζουν άλλοι, παρά ενδο-εταιρικοί σύνδεσμοι: σύνδεσμοι με επιστημονικά ιδρύματα που υποστηρίζονται από την κυβέρνηση, δεσμοί με την επιστημονική κοινότητα κι επαγγελματικοί οργανισμοί, που είναι σημαντικοί παράγοντες στην απόδοση ενός cluster.

Ποια όμως είναι η συσχέτιση των clusters με την πόλη και πως αυτά συμβάλλουν στην αστική ανάπτυξη; Πολλοί ανέμεναν ότι η παγκοσμιοποίηση κι η μείωση του κόστους εμπορίου θα μετακινούσε την οικονομική δραστηριότητα από τα μητροπολιτικά κέντρα σε κέντρα όπου οι τιμές της εργασίας και της γης θα ήταν μικρότερες. Ωστόσο, πολλές επιχειρήσεις εξακολουθούν να αναπτύσσονται στα

αναπτυγμένα αστικά κέντρα. Αυτό συμβαίνει όταν οι επιχειρήσεις βρίσκουν εκεί ευνοϊκές συνθήκες που υπερκεράζουν το μεγαλύτερο αυτό κόστος.

Καθώς οι δυνάμεις συγκέντρωσης για κάθε αστικό κέντρο παρουσιάζουν διαφορετική ένταση, η οικονομική δραστηριότητα δεν κατανέμεται ίσα σε όλες τις πόλεις, με αποτέλεσμα να παρατηρούμε μια 'ιεραρχία στις πόλεις' και συχνά μια ειδίκευση. Η άνιση κατανομή οδηγεί σε έναν ανταγωνισμό ανάμεσα στις πόλεις για την προσέλκυση επενδύσεων. Οι πόλεις πρέπει να αναπτύξουν εκείνα τα χαρακτηριστικά που θα τις καταστήσουν ελκυστικές στην οικονομική επένδυση, να αναπτύξουν τις δυνάμεις συγκέντρωσης και να περιορίσουν τις δυνάμεις διασποράς.

Ανοίγει έτσι ένα νέο κεφάλαιο για την αστική διακυβέρνηση (urban governance) που θα δημιουργήσει ή θα ενισχύσει τις συνθήκες που ευνοούν επενδύσεις. Εφόσον η γεωγραφία μιας πόλης δεν αλλάζει, θα επικεντρωθεί στην αναβάθμιση των υποδομών και στη θεσμική μεταρρύθμιση για την βελτίωση του επιχειρηματικού κλίματος. Δημιουργώντας «κέντρα καινοτομίας και πολιτισμού» κι επενδύοντας σε καταρτισμένο ανθρώπινο δυναμικό, οι πόλεις θα προσφέρουν στις επιχειρήσεις τεχνολογίας και ψυχαγωγίας, ένα ανταγωνιστικό περιβάλλον και θα προσελκύσουν δυναμικές επιχειρήσεις που βασίζονται στην παραγωγή διαρκώς 'εξελισσόμενων προϊόντων'.

Είναι προφανές ότι η ανάπτυξη της οικονομικής δραστηριότητας στα αστικά κέντρα είναι επωφελής και για την εθνική οικονομία ως σύνολο. Οι διαπιστώσεις αυτές είναι εξαιρετικά χρήσιμες για την Ελλάδα, όπου επιχειρήσεις εντάσεως εργασίας, όπως για παράδειγμα η κλωστοϋφαντουργία κι η καπνοβιομηχανία παρακμάζουν ενόψει του αυξημένου ανταγωνισμού κόστους από τις χώρες της Ασίας..

Η είσοδος των clusters εμφυσά κι ενδυναμώνει την προοπτική που παρουσιάζουν σύγχρονα αστικά μητροπολιτικά και περιφερειακά κέντρα, να μετατραπούν σε θύλακες καινοτομίας, υπηρεσιών και κατανάλωσης που θα αντισταθμίσουν τις δυνάμεις διασποράς και θα λειτουργήσουν ανταγωνιστικά στην πρόκληση της παγκοσμιοποίησης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΚΑΤΗΓΟΡΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ CLUSTERS

2.1 ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΔΙΑΚΡΙΤΩΝ ΣΥΜΒΟΛΙΚΩΝ ΕΠΙΚΕΝΤΡΩΝ

Όπως αναφέρθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, το κυρίαρχο, μέχρι στιγμής, μοντέλο χρήσεων γης στο εσωτερικό της μετα-βιομηχανικής πόλης, περιλαμβάνει μία ομαδοποίηση δύο τύπων χωρικών συγκεντρώσεων των νέων αναδυόμενων αστικών οικονομικών δραστηριοτήτων: α) clusters επιχειρήσεων παροχής οικονομικών υπηρεσιών υψηλού επιπέδου κι εταιριών εντάσεως τεχνολογίας και γνώσεων και, β) clusters πολιτιστικών βιομηχανιών και χώρων κατανάλωσης.

2.1.1 ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΑ & ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΑ ΕΠΙΚΕΝΤΡΑ

Τα clusters οικονομικών υπηρεσιών υψηλού επιπέδου περιλαμβάνουν headquarters διεθνών τραπεζών κι ασφαλιστικών εταιρειών, χρηματο-οικονομικές υπηρεσίες διαμεσολάβησης, κ.ά., ενώ τα αντίστοιχα τεχνολογίας και γνώσεων περιλαμβάνουν μικρομεσαίες επιχειρήσεις (ΜΜΕ) σχεδιασμού προγραμμάτων κι υπηρεσιών Ίντερνετ, μέσων έντυπης κι ηλεκτρονικής ενημέρωσης, έρευνας, αρχιτεκτονικού σχεδιασμού, βιομηχανικού σχεδιασμού, γραφιστικής, σχεδιασμού ρούχων μόδας (fashion design), κ.ά.

Η δημιουργία των παραπάνω επιχειρηματικών επικέντρων προκύπτει μέσω της μελέτης, του σχεδιασμού και της ανάπτυξης των διακεκριμένων ορίων στο εσωτερικό της πόλης, τα οποία αποτελούν σημεία αναφοράς σε ένα αστικό τοπίο. Αυτός είναι κι ο λόγος που οι μητροπόλεις και μεγάλου μεγέθους πόλεις, προσπαθούν να διατηρήσουν και να αναβαθμίσουν τη θέση τους στην ιεραρχία του παγκόσμιου αστικού δικτύου, προγραμματίζοντας με επιμέλεια, σχεδιάζοντας κι αναπτύσσοντας τέτοιου είδους σημαίνοντα επιχειρηματικά επίκεντρα, ώστε να υποστηρίξουν την ομαδοποίηση των νέων αναδυόμενων αστικών οικονομικών δραστηριοτήτων και να προωθήσουν την οικονομική ανάπτυξη σε ένα νέο ανταγωνιστικό περιβάλλον.

Τα συγκριτικά πλεονεκτήματα και τα οικονομικά οφέλη της δημιουργίας clusters οικονομικών υπηρεσιών υψηλού επιπέδου κι εταιριών υψηλής τεχνολογίας και τεχνογνωσίας, αφορούν στις θετικές συνέργειες που παράγονται από τη στενή χωρική γειτνίαση. Ως τέτοιες θετικές συνέργειες, οικονομολόγοι ερευνητές (Lorenz, 1996· Keeble και Lawson, 1998· Lawson και Lorenz, 1999· Keeble κ.α., 1999· Keeble και Wilkinson, 1999· Capello, 1999· McCann, 2005), αναφέρουν την τοπική συλλογική εκμάθηση, τους θεσμοθετημένους και τους άτυπους δεσμούς μεταξύ των

εταιρειών, την αύξηση του βαθμού εξειδίκευσης των τεχνικών δεξιοτήτων και τη διάχυσή τους, ώστε να δημιουργήσουν μια αστείρευτη προσφορά καταλλήλως ειδικευμένων στελεχών, την ανάπτυξη θυγατρικών εταιρειών εμπορίου κι ειδικευμένων υπηρεσιών, την αυξημένη χρήση του υφιστάμενου εξειδικευμένου μηχανολογικού εξοπλισμού, την ενδοεταιρική κινητικότητα του προσωπικού, την παραγωγή νέων εταιρειών κι ιδρυμάτων από τις ήδη υπάρχουσες.

Όπως υποστηρίζουν οι Keeble και Wilkinson (1999), τα clusters οικονομικών υπηρεσιών υψηλού επιπέδου κι εταιρειών υψηλής τεχνολογίας και τεχνογνωσίας, χαρακτηρίζονται από θετικές συνέργειες που ο Storper (1995) ονόμασε ως ‘μη εμπορεύσιμες αλληλεξαρτήσεις’ (‘untraded interdependencies’). Αυτές επεκτείνονται πέρα από τις παραδοσιακές σχέσεις πελάτη/προμηθευτή και περιλαμβάνουν (α) επίσημα κι ανεπίσημα δίκτυα συνεργασίας και πληροφόρησης (β) αλληλεπιδράσεις μέσω της τοπικής αγοράς εργασίας, και (γ) κοινή γλώσσα και κανόνες για την ανάπτυξη επικοινωνίας και την ερμηνεία της γνώσης μεταξύ των εταιρειών του cluster (Γοσποδίνη, 2006).

Ο παρακάτω πίνακας παρουσιάζει τα βασικά χαρακτηριστικά των σημειώντων επιχειρηματικών επικέντρων.

Πίνακας 2.1.1.1.: Βασικά χαρακτηριστικά επιχειρηματικών επικέντρων

Τοποθεσία	Κέντρο πόλης
Κυρίαρχες χρήσεις γης & δραστηριότητες	Υψηλού επιπέδου οικονομικές υπηρεσίες, εταιρίες εντάσεως τεχνολογίας, ιδρύματα εντάσεως γνώσης
Συμπληρωματικές χρήσεις γης & δραστηριότητες	Κατοικία, μοντέρνα εμπορικά καταστήματα, πολυτελή εστιατόρια
Είδος ανάπτυξης	Αστική αναδόμηση
Αστική μορφολογία	Νέα αστική μορφολογία - χωρίς αναφορά στο τοπικό δομημένο περιβάλλον
Αρχιτεκτονικοί τύποι	Καινοτόμος σχεδιασμός

Πηγή: Γοσποδίνη, 2006

2.1.2 ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΑ & ΨΥΧΑΓΩΓΙΚΑ ΕΠΙΚΕΝΤΡΑ

Σε όλες τις περιόδους της ιστορίας του αστικού πολιτισμού, οι πόλεις επεδείκνυαν πάντα την ικανότητα να δρουν ως κέντρα πολιτιστικών δραστηριοτήτων και να παράγουν πολιτισμό, με τη μορφή καλών τεχνών και τεχνοτροπιών, ή νέων ιδεών κι αντιλήψεων. Ωστόσο, από τα τέλη του 20ου αιώνα, η μεταβιομηχανική πόλη έχει μετατραπεί κατεξοχήν σε κόμβο πολιτιστικής οικονομικής ανάπτυξης (Sassen and Roost 2000).

Από τα τέλη της δεκαετίας του '80, οι πολιτιστικές δραστηριότητες θεωρούνται ο σημαντικότερος μοχλός μεγέθυνσης της αστικής οικονομίας. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Scott '... ο ίδιος ο καπιταλισμός κινείται σε μια φάση στην οποία οι πολιτιστικές μορφές και τα νοήματα γίνονται κυρίαρχα στοιχεία της παραγωγικής στρατηγικής, μέσα στην οποία ολόκληρο το βασίλειο του ανθρώπινου πολιτισμού υποβάλλεται όλο και περισσότερο σε εμπορευματοποίηση' (Scott 1997).

Η ομαδοποίηση των πολιτιστικών και ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων και κατά συνέπεια, η δημιουργία δημιουργικών πολιτιστικών και ψυχαγωγικών νησίδων μπορεί να πραγματοποιηθεί είτε αυτενεργώς και να διατηρηθεί ανεπίσημα, είτε να ενθαρρυνθεί και να σχεδιαστεί από το δημόσιο τομέα κι από τις τοπικές αρχές που θεσπίζουν ειδικές διατάξεις σε περιοχές στο εσωτερικό της πόλης, οι οποίες με όρους αστικού τοπίου αποτελούν σημαίνοντα επίκεντρα.

Η ποικιλία στα είδη πολιτιστικών και ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων μας οδηγεί σε έναν τριπλό διαχωρισμό πολιτιστικών και ψυχαγωγικών επικέντρων:

α) Τα *'Υψηλής τέχνης πολιτιστικά επίκεντρα'* που απαρτίζονται από μουσεία, θέατρα, όπερες, αίθουσες συναυλιών, συνεδριακά κέντρα κλπ

β) Τα *'Επίκεντρα δημοφιλούς ψυχαγωγίας'* που συγκεντρώνουν μπαρ, εστιατόρια, καφετέριες, καταστήματα με αντίκες, βιβλιοπωλεία, δισκοπωλεία, μικρά πειραματικά θέατρα κλπ.

γ) Τα *'Επίκεντρα πολιτισμού και αναψυχής στα χωρικά όρια της πόλης με το φυσικό υδάτινο στοιχείο'* που απαρτίζονται από μουσεία, αίθουσες συνεδριάσεων, γκαλερί, αίθουσες μουσικής, θέατρα, πάρκα ψυχαγωγίας, καφετέριες, εστιατόρια κλπ.

Τα πολιτιστικά επίκεντρα της πρώτης κατηγορίας, χωροθετούνται συνήθως στο κέντρο της πόλης κι είναι παράγωγα αστικής ανάπτυξης κι αναδόμησης. Ο νέος

ιστός που προκύπτει είναι κράμα παλιών διατηρητέων κι επανασχεδιασμένων κτιρίων και νέων κτιριακών συγκροτημάτων καινοτόμου σχεδιασμού κι αρχιτεκτονικής μορφής (Γοσποδίνη, 2006).

Τα επίκεντρα δημοφιλούς ψυχαγωγίας συνήθως αναπτύσσονται κοντά στο ιστορικό κέντρο της πόλης κι αντιστοιχούν σε παλιές υποβαθμισμένες περιοχές κατοικίας ή βιομηχανίας, χονδρεμπορίου κι αποθηκών, που αναπλάστηκαν. Πολλά από τα κτίρια που χρησιμοποιούνται είναι παλιά διατηρητέα κτίρια που αποκαταστάθηκαν.

Σχετικά με την τρίτη κατηγορία επικέντρων πολιτιστικού χαρακτήρα, που έχουν να κάνουν με την ανάπτυξη δραστηριοτήτων πολιτισμού και ψυχαγωγίας σε αστικά θαλάσσια μέτωπα, αξίζει να επισημάνουμε πως η εμφάνισή τους οφείλεται στην ανάπλαση παλαιών λιμενικών εγκαταστάσεων, που παράκμασαν λόγω ελλείψεων σε χώρους για ανανέωση κι εκσυγχρονισμό του τεχνολογικού εξοπλισμού τους. Οι προϋπάρχουσες εγκαταστάσεις αποκτούν νέα χρήση και σε συνδυασμό με το στοιχείο της θάλασσας μετατρέπονται σε τουριστικό πόλο έλξης. Η αναβάθμιση των λιμενικών χώρων λειτουργεί ως ‘μαγνήτης’ για τις περιμετρικές περιοχές κατοικίας ή εμπορίου, που παρασυρόμενες από την ανάπτυξη των πρώτων αναδιαμορφώνουν και τη δική τους εικόνα.

Ο παρακάτω πίνακας παρουσιάζει τα βασικά χαρακτηριστικά των σημανόντων πολιτιστικών και ψυχαγωγικών επικέντρων.

Πίνακας 2.1.2.1.: Βασικά χαρακτηριστικά πολιτιστικών και ψυχαγωγικών επικέντρων

	Πολιτιστικά Επίκεντρα Υψηλής Τέχνης	Επίκεντρα Δημοφιλούς Ψυχαγωγίας	Παραλιακά Επίκεντρα Πολιτισμού & Αναψυχής
Τοποθεσία	Κέντρο πόλης	Κέντρο πόλης	Κέντρο πόλης και περιφέρεια
Κυρίαρχες χρήσεις γης & δραστηριότητες	Μουσεία διαφόρων ειδών, γκαλερί, θέατρα, όπερες, αίθουσες συναυλιών, συνεδριακά κέντρα	Μουσικά κλαμπ, καφετέριες, μπαρ, εστιατόρια (διεθνούς κουζίνας ή εξειδικευμένης κουζίνας)	Μουσεία διαφόρων ειδών, συνεδριακά κέντρα, γκαλερί, αίθουσες συναυλιών, θέατρα, θεματικά πάρκα, πάρκα αναψυχής, καφετέριες, εστιατόρια
Συμπληρωματικές χρήσεις γης & δραστηριότητες	Βιβλιοπωλεία, καφετέριες, εστιατόρια	Γραφεία design, αντίκες, εθνικά εξειδικευμένα καταστήματα ρούχων, δισκοπωλεία, βιβλιοπωλεία, μικρά avant-garde θέατρα	Κατοικία, γραφεία
Είδος ανάπτυξης	Αστική ανάπλαση και αναδόμηση	Αστική ανάπλαση	Αστική αναδόμηση και ανάπλαση
Αστική μορφολογία	Μικτή: α) διατηρημένοι ιστορικοί αστικοί πυρήνες και β) νέα αστική μορφολογία – χωρίς αναφορές στο τοπικό δομημένο περιβάλλον	Διατηρημένοι αστικοί πυρήνες	Μικτή: α) νέα αστική μορφολογία-χωρίς αναφορές στο τοπικό δομημένο περιβάλλον και β) διατηρημένοι ιστορικοί αστικοί πυρήνες
Αρχιτεκτονικοί τύποι	Μικτή: α) παραδοσιακά κτίρια αναπλασμένα (συνήθως πρώην βιομηχανικά κτίρια) και β) καινοτόμος αρχιτεκτονικός σχεδιασμός	Παραδοσιακά κτίρια αναπλασμένα (συνήθως παλιές κατοικίες και αποθήκες)	Μικτή: α) κυρίως καινοτόμος αρχιτεκτονικός σχεδιασμός αλλά και β) παραδοσιακά κτίρια αναπλασμένα (συνήθως παλιές λιμενικές αποθήκες, παλιά βιομηχανικά κτίρια

Πηγή: Γοσποδίνη, 2006

Σε αναλογία με τα clusters οικονομικών υπηρεσιών υψηλού επιπέδου κι εταιρειών υψηλής τεχνολογίας και τεχνογνωσίας, η δημιουργία πολιτιστικών clusters, κι ιδιαίτερα η δημιουργία λειτουργικά εξειδικευμένων πολιτιστικών clusters, ενθαρρύνεται από τα συγκριτικά πλεονεκτήματα και τα οικονομικά οφέλη που παράγονται από τη χωρική γειτνίαση των επιχειρήσεων. Ο Scott (1997) προσδιορίζει

αυτά τα πλεονεκτήματα και οφέλη σε σχέση με τις ιδιαιτερότητες των πολιτιστικών βιομηχανιών ως προς τις σχέσεις παραγωγής και τις μεθόδους διανομής (Scott, 1997):

α) Οι εργασιακές διαδικασίες στις πολιτιστικές βιομηχανίες συχνότατα αφορούν σε ατομική ή ομαδική καλλιτεχνία που συμπληρώνεται από ψηφιακές τεχνολογίες.

β) Η παραγωγή οργανώνεται σε πυκνά δίκτυα εταιρειών μεσαίου έως μικρού μεγέθους με μεγάλο βαθμό αλληλεξάρτησης μεταξύ τους ως προς τις απαιτούμενες εξειδικευμένες εισροές και υπηρεσίες.

γ) Αυτά τα δίκτυα μπορούν να μειώσουν για εργοδότες και εργαζομένους, τους κινδύνους που προέρχονται από τη συχνή και περιοδική αναζήτηση νέων απασχολουμένων ή νέας εργασίας αντιστοίχως.

δ) Οι πολιτιστικές βιομηχανίες είναι σταθερά εξαρτώμενες από εξωτερικές οικονομίες, πολλές από τις οποίες μπορούν να χρησιμοποιούνται αποτελεσματικά μόνο μέσω της χωρικής συγκέντρωσης (clustering), που προσφέρει ευκαιρίες για επικοινωνία, ανταλλαγή γνώσεων και αμοιβαία εκμάθηση.

ε) Η χωρική συγκέντρωση και γειτνίαση διευκολύνει επίσης τη δημιουργία θεσμικών υποδομών που μπορούν να αναβαθμίσουν τη λειτουργία της τοπικής οικονομίας του δικτύου των επιχειρήσεων.

2.2 ΔΙΕΘΝΗ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

Παραδείγματα επιχειρηματικών και πολιτιστικών επικέντρων συναντούμε σε πολλές μητροπόλεις και μεγάλου μεγέθους πόλεις σε όλο τον κόσμο. Ορισμένα από αυτά θα μελετήσουμε στη συνέχεια.

2.2.1 ΛΟΝΔΙΝΟ (CANARY WHARF)

Το Canary Wharf είναι ένα μεγάλο ανεπτυγμένο επιχειρηματικό κέντρο, στα Docklands του Λονδίνου. Αποτελεί το ισχυρότερο σύμβολο, μοναδικής σημασίας, της νέας οικονομικής γεωγραφίας του Ηνωμένου Βασιλείου. Ανταγωνιζόμενο το παραδοσιακό οικονομικό κέντρο του Λονδίνου, το Canary Wharf, περιέχει τα τρία πιο ψηλά κτήρια του Ηνωμένου Βασιλείου: τον πύργο HSBC, το One Canada Square

(κοινός γνωστό ως Canary Wharf Tower) στα 235,1 μ, και το Citigroup, το δεύτερο ψηλότερο στα 199,5 μ.

Περιλαμβάνει σημαντικές τράπεζες, όπως η Credit Suisse, η HSBC, η Citigroup, η Lehman Brothers, η Morgan Stanley, η Bank of America, και η Barclays, καθώς και σημαντικά μέσα μαζικής ενημέρωσης και εταιρείες υπηρεσιών, όπως η Daily Telegraph, η Reuters, η Daily Mirror και η Naseba Group. Έχει προσελκύσει επίσης πολλούς εργαζομένους στο δημόσιο τομέα όπως η Financial Services Authority και οργανωτές των Ολυμπιακών Αγώνων του 2012.

Στην αρχή του 2006 ο επίσημος αριθμός ατόμων που απασχολήθηκαν στην περιοχή ήταν 78.000, το 25% των οποίων ζουν στους περιβάλλοντες δήμους. Ολοένα και περισσότερο, το Canary Wharf γίνεται ένας προορισμός αγορών, ιδιαίτερα με το άνοιγμα του εμπορικού κέντρου Jubilee Place το 2004, με συνολικό αριθμό καταστημάτων περισσότερο των 200, και αύξηση της λιανικής απασχόλησης σε 4,500, ενώ περίπου 500.000 άτομα τη βδομάδα ψωνίζουν στο Canary Wharf.

Το Canary Wharf δεν είναι απλά σχεδιασμένο για γραφεία. Έχει ασκήσει επιρροή τόσο σε τοπικό και μητροπολιτικό επίπεδο, όσο και, σε μικρότερη έκταση, σε εθνικό επίπεδο. Τέλος, η αμεσότερη επίδραση του Canary Wharf ήταν η αισθητή αύξηση των τιμών της γης στην περιοχή.

Εικόνα 2.2.1.1.: ‘Canary Wharf’.

Πηγή: www.canarywharf.com, 2007

2.2.2 ΣΙΓΚΑΠΟΥΡΗ (ONE NORTH)

Η Σιγκαπούρη, η οποία θεωρείται ότι λειτουργεί ως παγκοσμίουπολη, πρόκειται να αναπτύξει επίσης ένα νέο οικονομικό κέντρο. Δεδομένου ότι το νησί δεν έχει καθόλου ενδοχώρα και φυσικούς πόρους, η κυβέρνηση της Σιγκαπούρης στην

προσπάθειά της να διατηρήσει την οικονομική ανάπτυξη και την ανταγωνιστικότητα της πόλης, αποφάσισε να συνδέσει το αναπτυξιακό μέλλον της Σιγκαπούρης με τη δημιουργία ενός επικέντρου βιοϊατρικών επιστημών, εταιρειών νέων τεχνολογιών, πληροφορικής κι επικοινωνιών και μέσων μαζικής ενημέρωσης.

Το νέο επιχειρηματικό επίκεντρο πρόκειται να αναπτυχθεί στην περιοχή One North, στην κεντρική Σιγκαπούρη, μια περιοχή 200 εκταρίων η οποία παλαιότερα φιλοξενούσε στρατιωτική βάση και κατοικίες στρατιωτικών. Το έργο αναμένεται να ολοκληρωθεί κατά τη διάρκεια των επόμενων 20 ετών. Σύμφωνα με το 1ο βραβείο διεθνούς διαγωνισμού αστικού σχεδιασμού, που κέρδισαν οι αρχιτέκτονες Zaha Hadid, η περιοχή θα χαρακτηρίζεται από μίξη χρήσεων γης και θα αποτελέσει τόπο εργασίας 70.000 ατόμων και τόπο κατοικίας 50.000 νέων κατοίκων (Powell, 2002).

Εικόνα 2.2.2.1.: Μακέτα κτιρίου στην περιοχή One North.

Πηγή: www.one-north.com, 2007

2.2.3 *POTEPNTAM (THE MUSEUM QUARTER)*

Ένα από τα πρώτα παραδείγματα ενός συνειδητά ανεπτυγμένου πολιτιστικού επικέντρου συναντούμε στην παράκτια πόλη του Ρότερνταμ. Το project άρχισε να πραγματοποιείται κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '90, ως τμήμα μιας σκόπιμης προσπάθειας της τοπικής κυβέρνησης να ενισχύσει την αστική εικόνα της πόλης. Στο κεντρικό σημείο του cluster υπάρχει μία συνοικία μουσείων που δημιουργήθηκε στην ανατολική πλευρά της πόλης, σε ήδη υπάρχουσα περιοχή πάρκων. Η αρχική ιδέα συζητήθηκε για πρώτη φορά την δεκαετία του '70, αλλά αναδιατυπώθηκε ως τμήμα

ενός νέου σχεδίου αστικής ανάπτυξης, που διαμορφώθηκε στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του '80, βάσει μιας ευρύτερης συζήτησης σχετικά με το μέλλον της πόλης (Mommaas and van der Poel, 1989, Hajer, 1993, van Aalst, 1997). Εκείνη την εποχή, το Ρότερνταμ ήρθε αντιμέτωπο με μία σταθερή άνοδο στα ποσοστά ανεργίας, με μία ιδιόρρυθμη διαδικασία προαστιοποίησης και με μία αρκετά πεσμένη επενδυτική τάση που συνεχώς επιδειωνόταν. Οι παραπάνω καταστάσεις οδήγησαν στη δημιουργία της συνοικίας των μουσείων που θα αποτελούσαν κρίσιμο στοιχείο σε μία ευρύτερη στρατηγική ανανέωσης και επαναπεικόνισης της πόλης, με στόχο την αγορά του τουρισμού και της πολιτιστικής κατανάλωσης (Mommaas,, 2004).

Στις μέρες μας, η συνοικία των μουσείων (που σχεδιάστηκε από τον Rem Koolhaas) περιλαμβάνει ένα μουσείο κλασσικής και μοντέρνας τέχνης (Boijmans van Beuningen museum, το οποίο προϋπαρχε στην περιοχή), ένα ινστιτούτο αρχιτεκτονικής (Netherlands Architectuur Instituut) που σχεδιάστηκε από τον Jo Coenen, μία αίθουσα τεχνών (Kunsthal) του Rem Koolhaas και το πρόσφατα ανακαινισμένο μουσείο φυσικής ιστορίας (Erick van Egeraat). Κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού, το πάρκο μέσα στο οποίο χωροθετούνται τα μουσεία, χρησιμοποιείται για υπαίθριες θεατρικές παραστάσεις.

Για να συνδεθεί η συνοικία των μουσείων με έναν άλλο τουριστικό προορισμό, την ιστορική περιοχή του λιμανιού, που βρίσκεται στην αντίθετη πλευρά της πόλης, η συνδετήρια οδός έπρεπε να μετασχηματιστεί σε πολιτιστικό άξονα που θα φιλοξενεί ποικίλες δραστηριότητες σχετικές με το χαρακτήρα του άξονα, όπως γκαλερί τέχνης και καφετέριες τέχνης. Αυτή ήταν μία από τις λίγες περιοχές που επιζήσανε από το βομβαρδισμό του κέντρου του Ρότερνταμ στις αρχές του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου. Αξίζει να σημειωθεί, πως στις μέρες μας η αναβάθμιση της περιοχής δεν έχει επιτευχθεί ακόμη ολοκληρωτικά.

2.2.4 ΑΜΣΤΕΡΝΤΑΜ (THE WESTERGASFABRIEK)

Ένα εντελώς διαφορετικό παράδειγμα πρόσφατων στρατηγικών πολιτιστικής συγκέντρωσης εντοπίζεται στην πόλη του Άμστερνταμ. Το 'Westergasfabriek' βρίσκεται στο βορειοδυτικό τμήμα της πόλης και αποτελείται από ένα συγκρότημα βιομηχανιών του 19^{ου} αιώνα, που διακρίνονται για το νεοκλασικό τους ύφος. Αρχικά, η περιοχή χρησιμοποιήθηκε για την παραγωγή άνθρακα και τη διανομή αερίου. Στις αρχές της δεκαετίας του '90, το συγκρότημα πέρασε στα χέρια του τοπικού δήμου.

Στο πέρασμα των επόμενων οχτώ χρόνων, η περιοχή άρχισε να αποκτά πολιτιστικό χαρακτήρα φιλοξενώντας μακροπρόθεσμες και βραχυπρόθεσμες πολιτιστικές δραστηριότητες. Εκτός των άλλων, περιλαμβάνει μοντέρνο καφέ – εστιατόριο, κινηματογραφικές αίθουσες που αναφέρονται κυρίως στον ολλανδικό κινηματογράφο, χώρους πρόβας και παραγωγής για θεατρικές ομάδες, εικαστικούς καλλιτέχνες και σχεδιαστές, χώρους για χορευτικές εκδηλώσεις, φεστιβάλ, συνέδρια κλπ. Η επιτυχία της περιοχής τόσο στο θέμα κατοίκησης, όσο και στον τουρισμό βασίζεται σε ένα έξυπνο, κεντρικά ελεγχόμενο διοικητικό σχέδιο, που στοχεύει στην παραγωγή μιας πολιτιστικής ποικιλίας, ανοιχτής προς το ευρύ κοινό. Σημαντικό επίσης είναι και το ιστορικό περιβάλλον στο οποίο χωροθετείται. Τα κτίρια ανακαινίζονται με τέτοιο τρόπο ώστε να καλύπτουν τις ανάγκες των νέων δραστηριοτήτων στις οποίες απευθύνονται, διατηρώντας παράλληλα την εικόνα της παλιάς εγκαταλειμμένης βιομηχανικής περιοχής (Mommias, 2004).

Εικόνα 2.2.4.1.: The Westergasfabriek.

Πηγή: fast.mediamatic.nl, 2007

**ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΣΤΗΝ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΤΟΥ
ΜΕΤΑΞΟΥΡΓΕΙΟΥ**

3.1 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗ ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

Η εικόνα του αστικού χώρου στην ελληνική πόλη του 20ου αιώνα χαρακτηρίζεται από την κυριαρχία των σχημάτων, των όγκων, των μορφών και εν γένει του ιστού της μεταπολεμικής αστικοποίησης (1950 έως μέσα της δεκαετίας 1980). Ειδικότερα ορισμένες κρίσιμες παράμετροι που καθόρισαν τη μεταπολεμική οικιστική ανάπτυξη συνοψίζονται στα εξής σημεία:

- Κυριαρχία της ατομικής ιδιοκτησίας, κατακερματισμός της αστικής γης και υψηλή κοινωνική και οικονομική βαρύτητα της επένδυσης στην ιδιωτική κατοικία.
- Επείγουσα ανάγκη για στέγαση του νέου αστικού πληθυσμού και αδυναμία οργανωμένης κρατικής παρέμβασης για τον σκοπό αυτόν.
- Ενεργοποίηση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας για την αντιμετώπιση του παραπάνω προβλήματος, μέσω του θεσμού της ‘αντιπαροχής’ (Ιωάννου και Σερράος, 2006).

Η παραπάνω εικόνα μεταβάλλεται συνεχώς, αφενός για να προσαρμοστεί στα σύγχρονα ευρωπαϊκά πρότυπα κι αφετέρου για να δώσει μεγαλύτερη ώθηση στο ‘κινήγι’ της ανταγωνιστικότητας στη διεθνή αγορά. Οι ανάγκες για μία βιώσιμη πόλη έχουν γίνει πλέον επιτακτικές, ενώ οι χωροταξικές, πολεοδομικές κι αρχιτεκτονικές μελέτες αποκτούν ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα.

Σημαντικές είναι κι οι εξωγενείς δυναμικές που κινητοποιούν τις σύγχρονες εξελίξεις και σχετίζονται τόσο με τις ευρύτερες επιπτώσεις της παγκοσμιοποίησης (άνοιγμα αγορών, μετανάστευση, τεχνολογική εξέλιξη κ.λπ.), όσο και με τη συστηματική ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η κύρια μορφή της αστικοποίησης επήλθε με την εδραίωση της Αθήνας ως μοναδικού και αναμφισβήτητου πόλου ανάπτυξης. Ο συνολικός πληθυσμός αυξάνει συνεχώς με διαδοχικά άλματα. Η άνοδος αυτή φαίνεται στον πίνακα που ακολουθεί.

Πίνακας 3.1.1.: Πληθυσμιακή εξέλιξη της Αθήνας

Χρονολογία	Πληθυσμός της Αθήνας
1853	30.600
1879	65.500
1896	123.000
1925	443.000
1961	1.800.000
1981	2.550.000
2001	3.761.810

Πηγή: Σαρηγιάννη, 2000

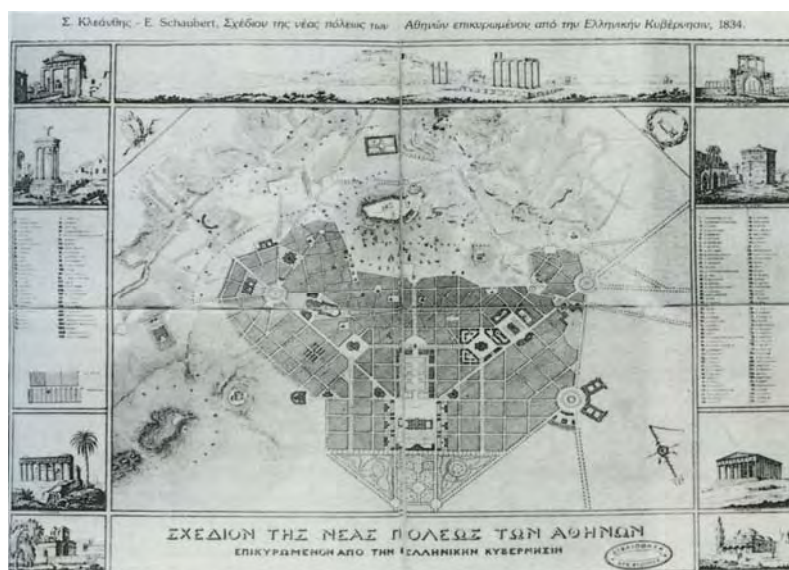
Η απογραφή του 1928 εμφανίζει 291.000 μετανάστες να συγκεντρώνονται στους δήμους Αθηναίων και Πειραιώς (περισσότερο από το ένα τρίτο των συνολικών κατοίκων της πόλης), γεγονός που οφείλεται κυρίως στην ερήμωση της επαρχίας και των νησιών. Η οικονομία στηρίζεται στον τριτογενή τομέα, γεγονός που ίσχυε από παλαιότερα, καθώς αποτελεί συνιστώσα της κοινωνικοεπαγγελματικής δομής του ελληνικού πληθυσμού.

Ένα νέο κύμα μεταναστών έφτασε στην Ελλάδα κατά την Μικρασιατική καταστροφή το 1922 (125.000 πρόσφυγες), το οποίο σε συνδυασμό με τις πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις της περιόδου 1900 – 40, επηρέασε έντονα τη διάρθρωση του οικιστικού δικτύου της Ελλάδας και την εξέλιξη και συγκρότηση της ελληνικής πόλης. Ο μεσοπόλεμος ειδικότερα, όχι μόνο υπήρξε καθοριστικός για τη σημερινή άνιση περιφερειακή δομή που παρουσιάζει το οικιστικό πλέγμα της χώρας, αναδεικνύοντας την Αθηνά ως μια κατ' εξοχήν υπερτροφική πρωτεύουσα, αλλά συνάμα προσδιόρισε σε μεγάλο βαθμό και τη μελλοντική της οργάνωση. Η ανάπτυξή της είναι σύμφωνη προς τον τότε καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής που με συνέπεια και συνέχεια ενίσχυσε τα ανερχόμενα αστικά και κατά πλειοψηφία μεσοαστικά στρώματα.

Η πρώτη νομοθετική ρύθμιση που συσχετιζόταν με την πολεοδομία, θεσπίστηκε με το βασιλικό διάταγμα του 1836. Μπορούσαν να οικοδομήσουν μέχρι δύο ορόφους, ενώ όλα τα οικόπεδα που βρίσκονταν στις κεντρικές αρτηρίες της παλιάς πόλης (Ερμού, Αθηνάς, Αιόλου) και σε όλους τους δρόμους και τις πλατείες της

καινούριας, έπρεπε να έχουν ελάχιστο εμβαδόν 116 τμ. για να θεωρούνται άρτια και οικοδομήσιμα.

Ακολούθησε η ψήφιση του ΤΗΝ το 1856, που καθόριζε μια περιμετρική έκταση γύρω από την πόλη, ονομαζόμενη ζώνη της πόλης, όπου σε βάθος μέχρι 1500 μέτρα δίνεται το δικαίωμα της απαγόρευσης κατασκευής οικοδομών. Το αρχικό σχέδιο για την Αθήνα, επεξεργασμένο από τους Κλεάνθη και Schaubert το 1832 και εγκεκριμένο το 1833, άλλαξε ριζικά με τις προτάσεις του σχεδίου Klenze (Μωυσιάδη, 1996). Το σχέδιό τους είχε για κέντρο την πλατεία Ομονοίας απ' όπου ξεκινούσαν σαν ακτίνες οι οδοί Σταδίου και Πειραιώς. Στο αρχικό αυτό σχέδιο έγιναν αργότερα, μετά και τον ερχομό του βασιλιά Όθωνα, τροποποιήσεις και προσθήκες, με την ανέγερση των βασιλικών ανακτόρων (το σημερινό κτήριο της Βουλής) και τη δημιουργία της δεύτερης σημαντικής πλατείας, της πλατείας Συντάγματος. Το κέντρο της Αθήνας είχε μορφή τριγώνου με πλευρές αρχικά τις οδούς Ερμού, Αιόλου και Σταδίου και από το τέλος του 19ου αιώνα και τις οδούς Μητροπόλεως, Αθηνάς και Σόλωνος. Στα τελευταία χρόνια του 19ου αιώνα η περιοχή αυτή είχε καλυφθεί κι η πόλη άρχισε να απλώνεται προς το Κολωνάκι, τη Νεάπολη και το Μεταξουργείο. Το κέντρο ήταν διοικητικό, οικονομικό και εκπαιδευτικό. Σε αυτό υπήρχαν και κατοικίες και κέντρα αναψυχής για την ανώτερη τάξη. Η μεσαία τάξη κατοικούσε προς τη Νεάπολη (Εξάρχεια) και η πιο φτωχή στις μακρινές συνοικίες: Θησείο, Γκάζι, Ψυρρή, Μεταξουργείο (Σαρηγιάννη, 2000).

Εικόνα 3.1.1.: Το πρώτο σχέδιο της πόλης των Αθηνών των αρχιτεκτόνων Κλεάνθη και Schaubert, 1833.

Πηγή: Αγριαντώνη, Χατζηϊωάννου, 1995

Εικόνα 3.1.2.: Το τροποποιημένο σχέδιο του Klenze της πόλης των Αθηνών.

Πηγή: Αγριαντώνη, Χατζηϊωάννου, 1995

Όσον αφορά στο κέντρο της Αθήνας, έως το 1970 χαρακτηρίζονταν από μονοκεντρικότητα, δεδομένου ότι όλες οι περιφερειακές συνοικίες είχαν διαμορφώσει μόνο μικρά κέντρα, κυρίως εμπορικά τοπικής κατανάλωσης, η κατάσταση όμως ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του '60 είχε αρχίσει να αλλάζει. Η αλλαγή αυτή αφενός εξηγείται ποσοτικά από την ανάγκη εξυπηρέτησης περισσότερων ατόμων, λόγω αύξησης πληθυσμού, αφετέρου εξαιτίας της ανόδου του βιοτικού επιπέδου και της εντονότερης καταναλωτικής τάσης του πληθυσμού. Ποιοτικά η μεταβολή αυτή αφορούσε την ανάγκη ανόδου ποιότητας των προσφερόμενων αγαθών και διαφοροποίησης των τομέων εξυπηρέτησης. Έτσι, η σύνθεση του κέντρου μετατράπηκε από απλού εμπορίου τροφίμων, ειδών ένδυσης και υπόδησης και λοιπών συνήθων καταναλωτικών αγαθών και υπηρεσιών, σε σύνθετο κέντρο, αποτελούμενο από πληθώρα πολυτελών και μη καταστημάτων νεωτερισμών, επίπλων, ηλεκτρικών συσκευών και ειδών οικιακής χρήσης. Η τάση αυτή ενισχύθηκε τόσο από την ίδρυση μεγάλων μονάδων (supermarket), όσο και από τον τομέα των υπηρεσιών, καθώς το κέντρο εμπλουτίστηκε με Τράπεζες, ασφαλιστικά γραφεία, εταιρίες και λοιπά γραφεία υπηρεσιών ιδιωτικού δικαίου (Σαρηγιάννη, 2000).

Κατόπιν αυτών των αλλαγών, το κέντρο της Αθήνας επεκτάθηκε χωρικά σε περικεντρικές περιοχές που αποτελούσαν παραδοσιακά περιοχές κατοικίας (π.χ. Πατήσια, Κυψέλη, Παγκράτι). Επίσης, σημειώθηκαν και γραμμικές επεκτάσεις

λειτουργιών επί των συγκοινωνιακών και κυκλοφοριακών αξόνων (Συγγρού, Κηφισίας, Βουλιαγμένης, Πειραιώς).

3.2 ΤΟ ΜΕΤΑΞΟΥΡΓΕΙΟ ΚΑΙ Ο ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΠΟ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΟ ΣΕ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ

Το Μεταξουργείο βρίσκεται στο βορειοδυτικό τμήμα του ιστορικού κέντρου της Αθήνας και συγκεκριμένα οροθετείται από τις οδούς Δεληγιάνη, Πειραιώς, Ιερά Οδό, Κωνσταντινούπολεως, Ανδρομάχης, Πλατεία Καραϊσκάκη, Αγίου Κωνσταντίνου και την πλατεία Ομονοίας (ΦΕΚ Δ/616, 19-8-98). Αποτελεί μία από τις κεντρικότερες περιοχές του δήμου Αθηναίων και συνορεύει με το ιστορικό κέντρο της Αθήνας βόρεια, με τον Κολωνό ανατολικά, με το Ψυρρή και τον Κεραμεικό δυτικά και το Γκάζι νότια.

Εικόνα 3.2.1.: Η περιοχή του Μεταξουργείου.

Πηγή: <http://earth.google.com>, 2008

Η περιοχή του Μεταξουργείου αποτελεί ένα τόπο μεταβατικό, ένα ζωτικό τμήμα του αστικού ιστού που υπόκειται σε χωρικούς μετασχηματισμούς και κοινωνικές ανακατατάξεις. Το φαινόμενο αυτό κυριαρχεί σε σύγχρονες

μεγαλουπόλεις. Αφορά τμήματα που από τη μία γειτνιάζουν με το εμπορικό - οικονομικό ή/και διοικητικό κέντρο μεγαλούπολης και από την άλλη με ενότητες που βρίσκονται υπό την επιρροή μετασχηματισμών υπερτοπικού κατεξοχήν χαρακτήρα και περιστοιχίζονται από ισχυρό και δραστήριο οδικό δίκτυο. Ταυτόχρονα όμως πρόκειται για ζώνες που είναι ασυμβίβαστες με το δυναμικό αναπτυξιακό μοντέλο, φέρουν στοιχεία προγενέστερης χωρικής οργάνωσης και τυπολογίας και διατηρούν ποιότητες γειτονιάς και οικιστικού χαρακτήρα.

Στο σημείο αυτό, κρίνεται σκόπιμο να πραγματοποιηθεί μία σύντομη ιστορική αναφορά στην εξέλιξη της περιοχής, η οποία θα μας βοηθήσει να κατανοήσουμε ορισμένα ζητήματα χωρικής ανάπτυξης που σχετίζονται με τον ιστορικό χαρακτήρα της. Κατά την αρχαιότητα η περιοχή του Μεταξουργείου βρισκόταν έξω από τον περίβολο του 6^{ου} π.Χ. αιώνα και από το θεμιστόκλειο τείχος που κατασκευάστηκε μετά την καταστροφή της πόλης από τους Πέρσες (480 π.Χ.), πολύ κοντά όμως στο βορειοδυτικό τμήμα του τελευταίου και συγκεκριμένα στην περιοχή του 'Εξω Κεραμεικού'. Στην πλευρά αυτή του τείχους, υπήρχε η κύρια είσοδος της πόλης, αναφερόμενη ως 'Θριάσια Πύλαι' ή 'Δίπυλον', στην οποία κατέληγε η Ιερά Οδός που συνέδεε την Αθήνα με την Ελευσίνα.

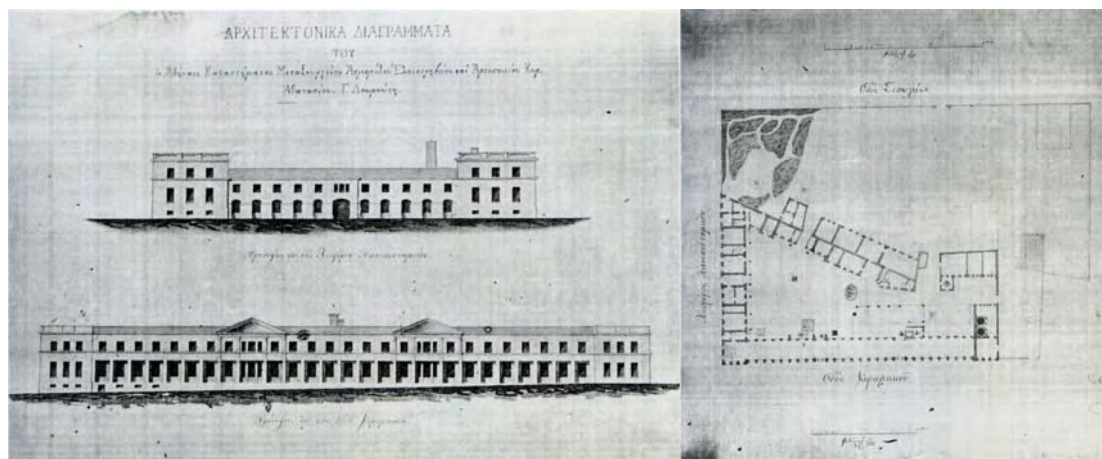
Στα νεότερα χρόνια, μετά την ανακήρυξη της Αθήνας ως πρωτεύουσας του νεοσύστατου ελληνικού κράτους το 1833, άρχισαν να εκπονούνται σχέδια για την ανάπτυξη της πόλης. Το πρώτο πολεοδομικό σχέδιο της πόλης των Αθηνών, 'όπως ήδη αναφέραμε, είχε σχεδιαστεί από τους αρχιτέκτονες Σταμάτη Κλεάνθη και Εδουάρδο Σάουμπερτ. Το σχέδιο αυτό είχε εγκριθεί από τον Όθωνα με το ΒΔ της 29^{ης} Ιουνίου 1833, εντάσσοντας ένα αρκετά μεγάλο τμήμα της περιοχής μελέτης. Ορισμένοι από τους σημερινούς δρόμους της συνοικίας του Μεταξουργείου, αντιστοιχούν επακριβώς στους προβλεπόμενους από το σχέδιο δρόμους (Πειραιώς, Κεραμεικού, Μ. Αλεξάνδρου, Θερμοπυλών, Μυλλέρου).

Η περιοχή του Μεταξουργείου, πήρε το όνομά της από το παλιό εργοστάσιο του μεταξουργείου, που παραμένει ερειπωμένο στη θέση του ακόμη και σήμερα, στη συμβολή των οδών Μ. Αλεξάνδρου και Μυλλέρου. Η ιστορία του ξεκινά αρκετά παλιά, όταν ο πρίγκιπας Γεώργιος Καντακουζηνός, στην παραπάνω θέση κατασκεύασε εμπορικό κέντρο με κατοικίες στον όροφο για τους εμπόρους της περιοχής. Ωστόσο, όταν το 1836 τα ανάκτορα άρχισαν να χτίζονται στην μετέπειτα πλατεία Συντάγματος, η πρώιμη αυτή οικοδομική δραστηριότητα στην περιοχή

ατόνησε και κατά συνέπεια το εμπορικό κέντρο του Καντακουζηνού ουδέποτε λειτούργησε ως εμπορικό κέντρο.

Εγκαταλειμμένο, αγοράστηκε την επόμενη δεκαετία από την αγγλική εταιρία A. Wrampe and Co., η οποία το μετασκεύασε για να εγκαταστήσει εκεί ένα σύγχρονο μεταξουργείο. Η εταιρία, αφού δαπάνησε ένα μεγάλο χρηματικό ποσό, πτώχευσε και το εργοστάσιο αγοράστηκε από την Σηρινή εταιρία Αθανάσιος Δουρούτης και Σία. Το μεταξουργείο επαναλειτούργησε το 1855 ως μία από τις πιο σύγχρονες βιομηχανικές μονάδες της χώρας. Από εκείνη την περίοδο, η περιοχή μετονομάστηκε μεταξουργείο από Χεζολίθαρο που ήταν γνωστή ως τότε. Το εργοστάσιο έπαψε να λειτουργεί το 1875 λόγω της πτώσης των τιμών του μεταξιού. Παράλληλα όμως, η περιοχή είχε ήδη αρχίσει να αναπτύσσεται, κύριως στο πλησιέστερο προς την Ομόνοια τμήμα της και κατά μήκος της οδού Πειραιώς.

Η οικιστική ανάπτυξη του Μεταξουργείου συνεχίστηκε και κατά την διάρκεια του μεσοπολέμου. Στην περιοχή κατασκευάστηκαν καινούρια κτίρια, χωρίς όμως να σημειωθούν σημαντικές ρυμοτομικές αλλαγές. Άρχισαν σταδιακά να εγκαθίστανται μικρές βιοτεχνίες, ενώ ο πληθυσμός συνέχισε να αυξάνεται, παραμένοντας πάντα μικροαστικός και εργατικός.

Εικόνα 3.2.2.: Όψεις (βόρεια και δυτική) και κάτοψη του μεταξουργείου το 1868.

Πηγή: Αγριαντώνη, Χατζηϊωάννου, 1995

Εικόνα 3.2.3.: Το παλιό μεταξουργείο στη σημερινή του κατάσταση.

Πηγή: ίδια επεξεργασία, 2007

Μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο είναι δύσκολο να βρούμε πληθυσμιακά στοιχεία, ενώ αυτό που σίγουρα γνωρίζουμε είναι πως κάθε περαιτέρω ανάπτυξη στην περιοχή αναστάλθηκε. Το ποσοστό εσωτερικής μετανάστευσης και η εκθετική αύξηση των πληθυσμών των ελληνικών πόλεων, μας οδηγούν στο συμπέρασμα πως θεωρητικά συνέχισε να αυξάνεται και ο πληθυσμός του Μεταξουργείου. Από καταθέσεις παλιών κατοίκων της περιοχής, φαίνεται πως τα χαμηλά ενοίκια και η εγγύτητα στις παραγωγικές διαδικασίες ήταν οι δύο βασικοί λόγοι που ωθούσαν κατοίκους και επιχειρηματίες να εγκατασταθούν στο Μεταξουργείο. Κατά συνέπεια, η εισροή των νέων κατοίκων αφορούσε συγκεκριμένες κοινωνικοοικονομικές τάξεις.

Το κυριότερο χαρακτηριστικό των δύο πρώτων δεκαετιών μετά τη λήξη του Εμφύλιου Πολέμου ήταν η έξαρση της οικοδομικής δραστηριότητας που λειτουργούσε με το γνωστό σύστημα της αντιπαροχής. Το σύστημα της αντιπαροχής, ήρθε να δώσει λύση στο πρόβλημα της στέγασης μεγάλων πληθυσμιακών ομάδων που εγκατέλειψαν την ύπαιθρο για να εγκατασταθούν στα μεγάλα αστικά κέντρα και ιδιαίτερα την πρωτεύουσα. Βασική μονάδα οικοδόμησης ήταν η πολυκατοικία που ανεγειρόταν σε μικρού μεγέθους οικόπεδα, μετά την κατεδάφιση του υπάρχοντος

κτίσματος. Αυτό οδήγησε στην ανανέωση του οικοδομικού αποθέματος, τόσο στις κεντρικές, όσο και στις περιφερειακές συνοικίες της Αθήνας.

Στο Μεταξουργείο, παρά το κεντρικό του σημείο, η διαδικασία της ανοικοδόμησης με το σύστημα της αντιπαροχής λειτούργησε ατελώς. Κάποιοι από τους παράγοντες που ενήργησαν αποθαρρυντικά ήταν ο λαϊκός χαρακτήρας της γειτονιάς, τα πολύ μικρά μεγέθη οικοπέδων, τα στενά πλάτη των περισσότερων δρόμων, αλλά και το ενδεχόμενο ανεύρεσης αρχαιολογικών λειψάνων που θα ανέστειλαν ή θα δυσκόλευαν την οικοδόμηση. Οι πολυκατοικίες που κατασκευάστηκαν ήταν αρκετά λιγότερες σε σχέση με τις υπόλοιπες συνοικίες και εντοπίζονται στο τμήμα της περιοχής που συνορεύει με την πλατεία Ομονοίας. Η περιοχή άρχισε να υποβαθμίζεται αρκετά και να μειώνεται ο πληθυσμός της λόγω της διόγκωσης της κυκλοφορίας των αυτοκινήτων. Πράγματι, το Μεταξουργείο, λόγω της συγκοινωνιακής σημασίας των οδών του που οδηγούν στη λεωφόρο Κηφισού, προσέλκυσε χρήσεις ασυμβίβαστες με την κατοικία και κυρίως συνεργεία αυτοκινήτων και άλλες βιοτεχνικές εγκαταστάσεις ή αποθήκες.

Οι παράγοντες αυτοί οδήγησαν στην απομάκρυνση των παλαιότερων κατοίκων της περιοχής, οι οποίοι προτίμησαν να εγκατασταθούν στις περιαστικές περιοχές και σχετικά μακριά από το κέντρο της Αθήνας. Ο πληθυσμός μειώθηκε από 15.000 κατοίκους σε περίπου 12.000, γεγονός που οδήγησε στην περαιτέρω υποβάθμιση του οικιστικού περιβάλλοντος.

Η πληθυσμιακή μείωση του Μεταξουργείου συνεχίστηκε και κατά την δεκαετία του '80, αν και το φαινόμενο ήταν χαρακτηριστικό στο σύνολο του δήμου Αθηναίων. Το 1991 το Μεταξουργείο είχε 10.442 κατοίκους (ΕΣΥΕ, 1991). Το προηγούμενο νούμερο θα ήταν ακόμη μικρότερο σε σχέση με την απογραφή του 1981, εάν δεν είχαν εγκατασταθεί στην περιοχή 2.000 – 2.500 μουσουλμάνοι από την περιοχή της Θράκης. Στη δεκαετία του '90, ο πληθυσμός της Αθήνας συνέχισε να μειώνεται, ενώ αυτός των βόρειων και νότιων προαστίων να αυξάνει.

Εντούτοις, ο πληθυσμός του Μεταξουργείου σταθεροποιήθηκε, δεδομένου ότι με την απογραφή του 2001 η περιοχή είχε 10.188 κατοίκους (ΕΣΥΕ, 2001). Αυτή η σταθεροποίηση οφείλεται στο γεγονός πως αν και οι παλαιότεροι κάτοικοι επέλεξαν τα προάστια για νέα κατοικία, πολλοί ξένοι μετανάστες και κάτοικοι των υψηλών κοινωνικοοικονομικών τάξεων εγκαταστάθηκαν στη περιοχή. Οι πρώτοι, επέλεξαν να εγκατασταθούν λόγω των χαμηλών ενοικίων και της εγγύτητας στα 'σημεία συνάντησης' (όπως η πλατεία Ομόνοιας) για κοινωνικούς και οικονομικούς λόγους

καθώς και λόγω της συγκέντρωσης των παραγωγικών διαδικασιών τόσο στο ίδιο το Μεταξουργείο όσο και στον Ελαιώνα. Οι δεύτεροι, έχοντας στον νου τους πως νέα έργα υποδομής και ανάπλασης θα πραγματοποιηθούν στην περιοχή λόγω των Ολυμπιακών Αγώνων, επιδίωξαν έναν εναλλακτικό τρόπο ζωής.

Τα στοιχεία αποκαλύπτουν πως μεταξύ του 1991 και 2001 ο πληθυσμός των μεταναστών στο Μεταξουργείο αυξήθηκε από 898 άτομα σε 3.651, αύξηση της τάξεως του 306,57% (ΕΣΥΕ, 1991 και 2001). Η αντιστάθμιση αυτή των πληθυσμών χαρακτηρίζεται ζωτικής σημασίας για την περιοχή σε κάθε επίπεδο (κοινωνικό, οικονομικό κλπ). Εάν οι μετανάστες δεν είχαν έρθει, το Μεταξουργείο θα ήταν ένας χώρος εγκατάλειψης και πλήρους υποβάθμισης. Ωστόσο, αυτή η σταθεροποίηση ήρθε χωρίς την παρέμβαση του κράτους και σε μία περίοδο που δεν υπήρξε κανένας στρατηγικός σχεδιασμός που να αποβλέπει στην βελτίωση και την ανάπτυξη της περιοχής και της μελλοντικής της δραστηριότητας.

Στις μέρες μας, η περιοχή του Μεταξουργείου αποτελεί μία πολυσυλλεκτική ενότητα, ένα μωσαϊκό εθνοτήτων, πολιτισμών και επαφών. Η κοινωνική και χωρική έκφραση της πολυμορφίας του τόπου λειτουργεί μέσα από άτυπες συνθήκες διαμορφώνοντας την ιδιαίτερη φυσιογνωμία της περιοχής. Ταυτόχρονα, οι αλλαγές στο αστικό τοπίο γύρω από το Μεταξουργείο και οι δραστηριότητες που αναπτύσσονται με γρήγορους ρυθμούς στην περιοχή, την φέρουν στο επίκεντρο των κοινωνικών, καλλιτεχνικών και αρχιτεκτονικών αναζητήσεων.

Εικόνα 3.2.4.: Στέκι Πακιστανών.

Πηγή: ίδια επεξεργασία, 2007

Εικόνα 3.2.5.: Συστάδα εμπορικών καταστημάτων κινέζικων ειδών.

Πηγή: ίδια επεξεργασία, 2007

**ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΗΣ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΑΣ ΜΕΤΑΤΡΟΠΗΣ ΤΟΥ
ΜΕΤΑΞΟΥΡΓΕΙΟΥ ΑΠΟ 'ΜΙΚΡΗ SHANGAI' ΣΕ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΕΠΙΚΕΝΤΡΟ**

4.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Από τα μέσα της δεκαετίας του '90, οι πιέσεις σχετικά με τις πολιτικές επιλογές για τον 'εκσυγχρονισμό' της ελληνικής κοινωνίας έχουν ενταθεί. Αυτή η τάση, σε σχέση με τις ανάγκες που δημιουργήθηκαν κατά την διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004, επέφερε αρκετές αλλαγές στους στόχους και τις προτεραιότητες της αστικής πολιτικής. Μπορούμε ουσιαστικά να μιλήσουμε για μία μετάβαση από έναν 'παλαιού τύπου' αστικό σχεδιασμό σε πιο εμβληματικές και επιλεκτικές παρεμβάσεις που πραγματοποιούνται από την αμεσότητα που προσφέρει το δίπολο σχεδιασμός – υλοποίηση. Ο σχεδιασμός 'παλαιού τύπου' συνοδεύτηκε από όλες τις αδυναμίες του ολοκληρωμένου ορθολογικού πολεοδομικού σχεδιασμού, στον οποίο ήταν βασισμένος (Αραβαντινός, 1997). Ωστόσο, οι εμβληματικές επεμβάσεις έχουν αντίστοιχα αδυναμίες, καθώς εστιάζουν στην προώθηση της ανταγωνιστικότητας μιας περιοχής μέσω της προώθησης της εικόνας της.

Στο Μεταξουργείο, συνυπάρχουν παράλληλα και τα δύο προηγούμενα μοντέλα και οι αδυναμίες τους είναι εμφανείς. Η πρώτη έχει εκφραστεί μέσω του προσδιορισμού χρήσεων γης και η δεύτερη μέσω της εφαρμογής ενός αστικού προγράμματος αναδιαμόρφωσης (Makrakis – Karachalios, 2006).

Καταγράφοντας το συντακτικό της περιοχής, τόσο χωρικά όσο και κοινωνικά, παρατηρούμε την ταχύτητα αυξανόμενη ανάπτυξη χρήσεων υπερτοπικού χαρακτήρα σε σχέση με τις υφιστάμενες χρήσεις τοπικού χαρακτήρα. Οι υπερτοπικές χρήσεις αφορούν τις καλλιτεχνικές δραστηριότητες, τα κέντρα διασκέδασης, εστιατόρια κτλ που απευθύνονται σε μεγαλύτερης εμβέλειας κοινό (εκτός δηλαδή τοπικής κοινότητας). Στο πλαίσιο αυτό αποτυπώνεται η σχέση της περιοχής με το ευρύτερο αστικό πεδίο, η χωρική και κοινωνική ανταπόκριση της πόλης στις δραστηριότητες αυτές, η συμμετοχή και δράση της τοπικής κοινότητας.

4.2 ΤΟ ΠΡΟΕΔΡΙΚΟ ΔΙΑΤΑΓΜΑ 19-8-1998 (ΦΕΚ Δ/616) ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΤΟ ΜΕΤΑΞΟΥΡΓΕΙΟ

Η μελέτη που πραγματοποιήθηκε το 1991 για λογαριασμό του δήμου Αθηναίων, χρησιμοποιήθηκε ως βασικό μέσο για το ΠΔ 19-8-1998 (ΦΕΚ Δ/616) με θέμα: 'Καθορισμός χρήσεων γης και ειδικών όρων και περιορισμών δόμησης στην περιοχή του Μεταξουργείου, του ρυμοτομικού σχεδίου Αθηνών'. Αυτό το ΠΔ

εκδόθηκε σε μία περίοδο που τα σχετικά ΠΔ των περιοχών Ψυρρή και Γκάζι είχαν ήδη εκδοθεί και ήταν υπέρ της ανάπτυξης χρήσεων ψυχαγωγικού χαρακτήρα στις περιοχές αυτές. Το ΠΔ του Μεταξουργείου διαφοροποιείται από τα παραπάνω καθώς περιορίζει και σε ορισμένες περιπτώσεις απαγορεύει την ανάπτυξη χρήσεων ψυχαγωγικού χαρακτήρα προωθώντας περισσότερο την χρήση κατοικίας. Για παράδειγμα, στην Ιερά Οδό (ο κύριος οδικός άξονας που διαχωρίζει το Μεταξουργείο με το Γκάζι) επιβάλλει τη δημιουργία ενός αυστηρού ορίου: στην πλευρά της περιοχής Γκάζι επιτρέπεται η εγκατάσταση νυχτερινών κέντρων, αλλά από την πλευρά του Μεταξουργείου επιτρέπονται μόνο '...χρήσεις γης σχετικές με την κατοικία, όπως αυτή ορίζεται από το άρθρο 3, παρ. 2Α του ΠΔ της 23-7-8-1985 (ΦΕΚ Δ/391)...'.

Ένα σημαντικό σημείο του ΠΔ είναι πως συμφωνώντας με το ΠΔ 84/84 απαγορεύει τη χωροθέτηση βιοτεχνικών δραστηριοτήτων στο Μεταξουργείο. Πιο συγκεκριμένα, επιτρέπει την χωροθέτηση επαγγελματικών εγκαταστάσεων χαμηλής όχλησης '...εάν όλες οι εγκαταστάσεις καλύπτονται και δεν δημιουργούν περιβαλλοντική όχληση...' (Άρθρο 2). Παράλληλα, σημειώνεται πως '...οι χρήσεις γης που ορίζονται για τη περιοχή σύμφωνα με το ΠΔ 84/84 (ΦΕΚ Α/33) επιτρέπουν την εγκατάσταση σχετικών δραστηριοτήτων με ισχύ 15 HP και 50 KW...' (Άρθρο 2). Ωστόσο, τα καταστήματα αυτοκινήτων και μηχανών κάθε τύπου, ακόμη και ποδηλάτων εξαιρούνται. Αξίζει να σημειώσουμε πως το 1990 οι χρήσεις αυτές ήταν οι επικρατούσες στην περιοχή.

Επιπλέον, το ΠΔ έδωσε τη δυνατότητα απομάκρυνσης των μη επιτρεπόμενων δραστηριοτήτων στο χρονικό διάστημα των 36 μηνών από τη στιγμή της έκδοσής του. Όταν η προθεσμία αυτή έληξε, οι ιδιοκτήτες επιχειρήσεων που θεωρήθηκε πως προκαλούσαν όχληση, αναγκάστηκαν να απομακρυνθούν. Μέχρι το Μάρτιο του 2002 εκδόθηκε απόφαση για την παύση λειτουργίας 59 επιχειρήσεων στον τομέα της βιομηχανίας αυτοκινήτων. Αυτός ο αριθμός θα μπορούσε να θεωρηθεί σχετικά μεγάλος, λαμβάνοντας υπ' όψη πως σύμφωνα με τους αντιπροσώπους του 'Βιοτεχνικού Επιμελητηρίου Αθηνών', του 'Γενικού Συνδέσμου Επαγγελματιών Βιοτεχνών και Εμπόρων Ελλάδος' και της 'Ενιαίας Ομοσπονδίας Επαγγελματιών Βιοτεχνών και Εμπόρων Ελλάδος' (ΕΟΒΕΑΜΜ), στην περιοχή λειτουργούσαν περίπου 300 τέτοιες επιχειρήσεις. Επιπρόσθετα, το ΠΔ δεν παρείχε δυνατότητα

μετεγκατάστασης των επιχειρήσεων ή αποζημίωση των ιδιοκτητών, αφήνοντας
αυτούς και τους υπαλλήλους τους σε αβεβαιότητα και αμφιβολία.

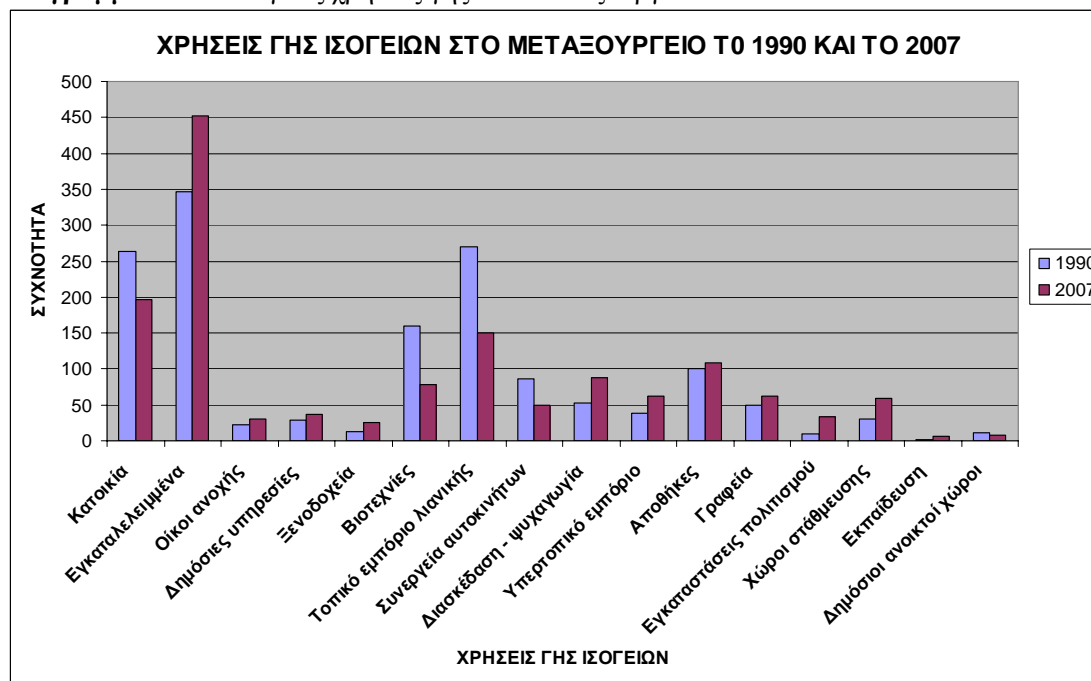

Εικόνα 4.2.1.: Εγκαταλελειμμένο συνεργείο μηχανών.

Πηγή: ίδια επεξεργασία, 2007

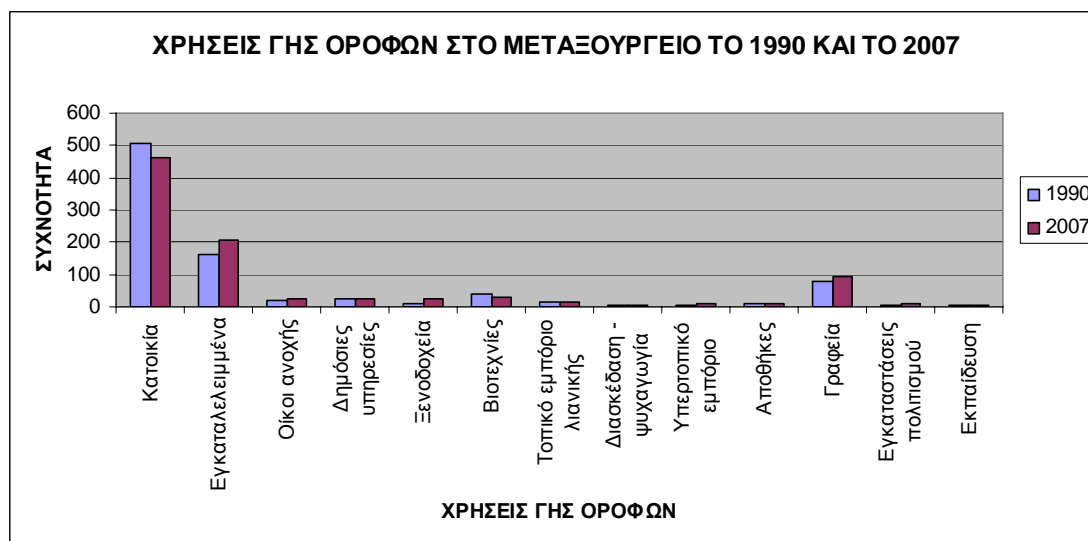
Εννέα χρόνια μετά την έκδοση του ΠΔ, η κατάσταση στο Μεταξουργείο σχετικά με τις χρήσεις γης των ισόγειων και των ορόφων, φαίνεται στα παρακάτω διαγράμματα:

Διάγραμμα 4.2.1: Ισόγειες χρήσεις γης στο Μεταξουργείο το 1990 και 2007.

Πηγή: Δήμος Αθηναίων, 1991, ίδια επεξεργασία, 2007

Διάγραμμα 4.2.2: Χρήσεις γης ορόφων στο Μεταξουργείο το 1990 και 2007.

Πηγή: Δήμος Αθηναίων, 1991, ίδια επεξεργασία, 2007

Όπως φαίνεται και από το διάγραμμα 4.2.1 κατά τη διάρκεια της περιόδου 1990 – 2007 η συχνότητα εμφάνισης εγκαταλελειμμένων ισωγείων αυξήθηκε. Παράλληλα, η κατοικία και οι βιοτεχνικές δραστηριότητες, συμπεριλαμβανομένου συνεργείων αυτοκινήτου και τοπικού εμπορίου λιανικής μειώθηκε. Γενικότερα, το γεγονός αυτό μαρτυρά την αποσταθεροποίηση ενός συστήματος που μία δεκαετία πριν βάδιζε βαθμιαία προς την σταθεροποίηση.

Από την άλλη, η συχνότητα εμφάνισης χρήσεων ψυχαγωγικού χαρακτήρα, εστιατορίων και συναφών εγκαταστάσεων, εμπορίου και χονδρικού εμπορίου, αποθηκών, γραφείων, πολιτιστικών χώρων και χώρων στάθμευσης έχουν αυξηθεί. Αυτή η αύξηση σε χρήσεις γης όπως αναψυχή, εστιατόρια και γραφεία έχει σχέση με ποιοτικές αλλαγές. Οι παλιές ψυχαγωγικές χρήσεις ήταν καφενεία, ενώ οι σημερινές είναι μπαρ και νυχτερινά κέντρα διασκέδασης. Ανάλογα, οι παλιές μικρές ταβέρνες αντικαταστάθηκαν από μεταμοντέρνα εστιατόρια διεθνούς κουζίνας, τα οποία απευθύνονται γενικότερα σε υψηλότερες κοινωνικο-οικονομικές τάξεις, ενώ δεν ελκύουν το μεγαλύτερο ποσοστό του τοπικού πληθυσμού. Είναι ενδιαφέρον να παρατηρήσει κανείς πως οι χώροι στάθμευσης έχουν πολλαπλασιαστεί, γεγονός που εκδηλώνει τον υπερτοπικό χαρακτήρα των νέων χρήσεων γης και παράλληλα την εγκατάσταση κατοίκων υψηλότερης οικονομικής τάξης, με περισσότερα από ένα πολυτελή αυτοκίνητα και την οικονομική δυνατότητα αγοράς γης και χώρων στάθμευσης.

Τα συμπεράσματα που προκύπτουν από το διάγραμμα 4.2.2 είναι περίπου τα ίδια. Ωστόσο, πρέπει να δοθεί έμφαση στις χρήσεις γης των ισογείων, για δύο λόγους: πρώτον λόγω του μεγάλου πλήθους μονοκατοικιών, προορισμένα για κατοικία ή γραφεία, όπως και κενών οικοπέδων που εντοπίστηκαν κατά την έρευνα και δεύτερον γιατί το 1990 έγινε καταγραφή μόνο της κυρίαρχης χρήσης όλων των υπολοίπων ορόφων, γεγονός το οποίο επηρέασε φυσικά και τις μεθοδολογικές επιλογές της έρευνας του 2007. Μία πιο λεπτομερής καταγραφή ανά όροφο θα έβγαζε ενδιαφέροντα στοιχεία σχετικά με τις αλλαγές στην περιοχή, όπως ο μετασχηματισμός των ορόφων βιομηχανικών κτιρίων σε γραφεία και την εγκατάσταση υψηλών κοινωνικο-οικονομικών στρωμάτων στους τελευταίους ορόφους τους με θέα στην Ακρόπολη.

Οι διατάξεις του ΠΔ είχαν ως στόχο να βελτιώσουν την ποιότητα ζωής στο Μεταξουργείο και να αποτρέψουν τους κατοίκους από το να φύγουν από την περιοχή. Στην πραγματικότητα όμως δεν εκπλήρωσαν τους στόχους αυτούς, καθώς η 'περιβαλλοντική κάθαρση' οδήγησε σε περεταίρω εγκατάλειψη της περιοχής και αλλαγή της κοινωνικής της δομής. Αυτό έγινε μέσω της «εισβολής» νέων χρήσεων γης, οι οποίες, λόγω του χαρακτήρα τους και της συνεπαγόμενης αυξανόμενης χρήσης του αυτοκινήτου, δεν είναι περισσότερο φιλικές προς το περιβάλλον, ακόμη και με αυστηρώς περιβαλλοντικούς όρους. Επιπροσθέτως, η έρευνα του Δήμου Αθηναίων το 1991, που είχε διεκπεραιωθεί επτά χρόνια πριν την έκδοση του ΠΔ είχε ως στόχο να κρατήσει τους παλιούς κατοίκους, αντιμετωπίζοντας τους μετανάστες ως 'περαστικούς' (μη μόνιμους κατοίκους) και όχι ως παράγοντα που θα έπρεπε να ληφθεί υπ' όψη κατά την διάρκεια του σχεδιασμού. Η εγκατάσταση ενός μεγάλου αριθμού μεταναστών όμως στο μεταξύ, προς την ευρεία δυσαρέσκεια των γηγενών κατοίκων, δημιούργησε ιδιαίτερα ευνοϊκές συνθήκες για τους πρώτους (χαμηλά ενοίκια, εύκολη μετάβαση στον χώρο εργασίας) και δημιουργεί νέες ανάγκες που δεν είναι σύμφωνες με όσα έχουν προγραμματιστεί μέχρι τώρα.

4.3 ΟΡΟΙ ΔΟΜΗΣΗΣ ΚΑΙ ΧΡΗΣΕΙΣ ΓΗΣ ΣΤΟ ΜΕΤΑΞΟΥΡΓΕΙΟ

Η περιοχή μελέτης αποτυπώθηκε κατά τη διάρκεια 28-11-2007 έως και 21-12-2007, ενώ παράλληλα στην ίδια περίοδο συλλέχθηκαν στοιχεία, σχετικά με την έρευνα, από την πολεοδομία του Δήμου Αθηναίων, την Στατιστική Υπηρεσία

Ελλάδος και την ΔΑΕΜ. Πραγματοποιήθηκε καταγραφή της επικρατούσας χρήσης ανά κτίριο, με κύριο στόχο την αποτύπωση της υπάρχουσας κατάστασης των λειτουργιών της περιοχής για την παραγωγή ενός χαρτογραφικού υποβάθρου. Επιπλέον, σκοπός της καταγραφής ήταν ο προσδιορισμός και το μέγεθος των δραστηριοτήτων που χαρακτηρίζουν τη ζώνη μελέτης, οι οποίες, καθορίζουν τη σημαντικότητα και την πολιτιστική - ψυχαγωγική ανάπτυξη της περιοχής. Εν γένει, με βάση την ανάλυση που προκύπτει από την καταγραφή και την διερεύνηση μέσω ερωτηματολογίων, θα είναι δυνατό να εξαχθούν συμπεράσματα σχετικά με τη δημιουργία και ανάπτυξη του 'cluster' και τη μελλοντική του εξέλιξη.

Αξίζει να αναφέρουμε πως η αλλαγές στις χρήσεις γης είναι συνεχείς και πολλές φορές δύσκολο να τις παρακολουθήσουμε. Παρά τα έντονα σημάδια ερήμωσης και εγκατάλειψης, παρατηρείται έντονη κινητικότητα και μία ζωτική ενέργεια, που δύναται να μετατρέψει το Μεταξουργείο σε μία πολλά υποσχόμενη ανερχόμενη πολιτιστική περιοχή.

Με βάση τα στοιχεία που συλλέχθηκαν από το πολεοδομικό γραφείο του Δήμου Αθηναίων, όσο και από την ΔΑΕΜ, προκύπτει πως η περιοχή του Μεταξουργείου διαιρείται σε έξι τομείς με διαφορετικά πολεοδομικά χαρακτηριστικά ο καθένας. Αυτοί φαίνονται στη συνέχεια:

- Τομέας Α: $\Sigma\Delta = 4,0$, επιτρεπόμενο ύψος = 22,00μ., επιτρεπόμενος αριθμός ορόφων = 6, επιτρεπόμενες χρήσεις γης: πολεοδομικού κέντρου
- Τομέας Β: $\Sigma\Delta = 3,5$, επιτρεπόμενο ύψος = 22,00μ., επιτρεπόμενος αριθμός ορόφων = 5+1, επιτρεπόμενες χρήσεις γης: πολεοδομικού κέντρου
- Τομέας Γ: $\Sigma\Delta = 3,0$, επιτρεπόμενο ύψος = 18,50μ., επιτρεπόμενος αριθμός ορόφων = 4+1, επιτρεπόμενες χρήσεις γης: πολεοδομικού κέντρου και γενικής κατοικίας
- Τομέας Δ1: $\Sigma\Delta = 2,6$, επιτρεπόμενο ύψος = 18,50μ., επιτρεπόμενος αριθμός ορόφων = 4+1, επιτρεπόμενες χρήσεις γης: τοπικού κέντρου συνοικίας και γενικής κατοικίας
- Τομέας Δ2: $\Sigma\Delta = 2,2$, επιτρεπόμενο ύψος = 15,50μ., επιτρεπόμενος αριθμός ορόφων = 3+1, επιτρεπόμενες χρήσεις γης: τοπικού κέντρου συνοικίας, γενικής κατοικίας και γενικής κατοικίας με ήπιες χρήσεις

- ο Τομέας Δ3: ΣΔ = 1,4, επιτρεπόμενο ύψος = 8,50μ., επιτρεπόμενος αριθμός ορόφων = 2, επιτρεπόμενες χρήσεις γης: τοπικού κέντρου συνοικίας, γενικής κατοικίας και γενικής κατοικίας με ήπιες χρήσεις

4.4 ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

Η χαρτογραφική αποτύπωση της περιοχής μελέτης παρατίθεται στο παράρτημα. Η καταγραφή που πραγματοποιήθηκε, εστιάζεται στις χρήσεις που παρατηρούνται, διεθνώς, στα υπό συζήτηση πολιτιστικά και ψυχαγωγικά επίκεντρα, και τα οποία περιλαμβάνουν χώρους πολιτιστικής έκφρασης και δημοφιλούς ψυχαγωγίας, αλλά και άλλες συμπληρωματικές δραστηριότητες. Εν συνεχεία, παρατίθεται ένας πίνακας που αφορά την κατηγοριοποίηση των χρήσεων που εντοπίστηκαν στην περιοχή μελέτης.

Πίνακας 4.4.1.: Κατηγορίες χρήσεων γης

Κατηγορίες χρήσεων γης		
1	Ψυχαγωγία	Καφέ, μπαρ, εστιατόρια, κλπ
2	Δραστηριότητες υψηλού πολιτισμού	Θέατρα, γκαλερί
3	Εκπαίδευση	Φροντιστήρια, σχολές χορού, σχολεία κλπ
4	Γραφεία - εργαστήρια	<ul style="list-style-type: none"> i. Εργαστήρια και γκαλερί καλών τεχνών, γλυπτικής, ζωγραφικής, φωτογραφίας κλπ ii. Διακοσμητικά είδη, κοσμήματα, χαλιά, υφάσματα κλπ iii. Γραφεία σχεδιασμού, γραφιστική, art design, αρχιτεκτονική, βιομηχανικός σχεδιασμός, κλπ iv. Internet design, αιογραφία κλπ
5	Εμπορικά και ψυχαγωγικά κέντρα	Πολυχώροι διασκέδασης
6	Οίκοι ανοχής	Μονοκατοικίες, συνήθως ερειπωμένες
7	Εμπορικά καταστήματα	Παντοπωλεία, χαρτικά, ρουχισμός, τρόφιμα κλπ
8	Υπηρεσίες	Δημόσιες υπηρεσίες, τράπεζες, κλπ

9	Ξενοδοχεία	Ξενοδοχειακές εγκαταστάσεις
10	Κατοικία	Μονοκατοικίες ή πολυόροφες οικοδομές
11	Άλλες χρήσεις	i. Χώροι στάθμευσης ii. Συνεργεία αυτοκινήτων iii. Αποθήκες iv. Εκκλησίες
12	Χωρίς χρήση	Ελεύθερα οικόπεδα, εγκαταλελειμμένα κτίρια, κατοικίες και καταστήματα τα οποία δεν φιλοξενούν δραστηριότητες
13	Αστικό πράσινο	Δημόσιοι ανοιχτοί χώροι με πράσινο, όπως πλατείες και πάρκα

Πηγή: ίδια επεξεργασία, 2007

Στη συνέχεια παρατίθεται ο πίνακας που παρουσιάζει τον αριθμό των χρήσεων που αντιστοιχούν στην κάθε κατηγορία.

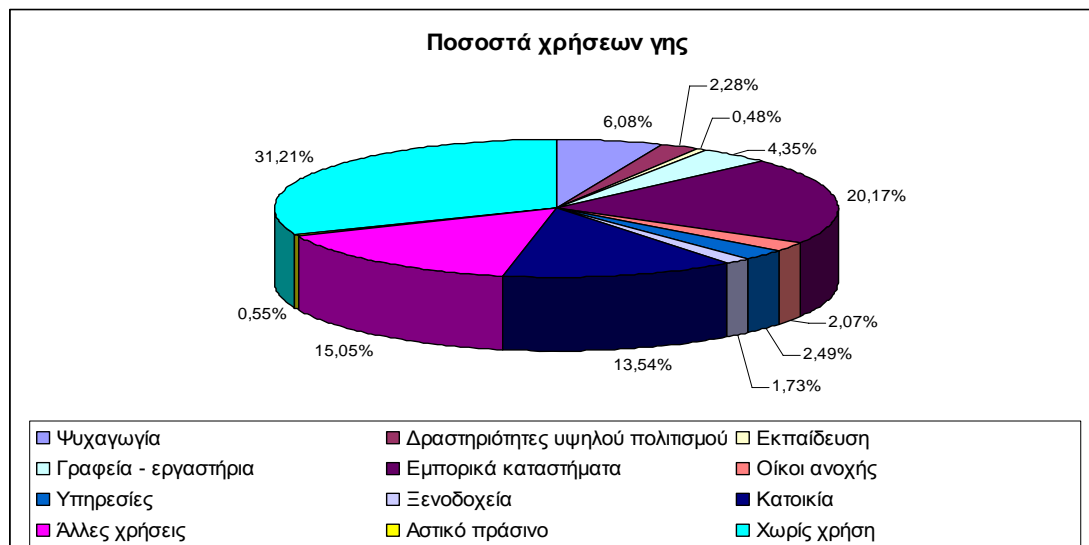
Πίνακας 4.4.2.: Αριθμός επιχειρήσεων ανά κατηγορία χρήσης γης

	Κατηγορία χρήσης	Αριθμός επιχειρήσεων
1	Ψυχαγωγία	88
2	Δραστηριότητες υψηλού πολιτισμού	33
3	Εκπαίδευση	7
4	Γραφεία - εργαστήρια	63
5	Εμπορικά και ψυχαγωγικά κέντρα	0
6	Οίκοι ανοχής	30
7	Εμπορικά καταστήματα	292
8	Υπηρεσίες	36
9	Ξενοδοχεία	25
10	Κατοικία	196
11	Άλλες χρήσεις	218
12	Χωρίς χρήση	452
13	Αστικό πράσινο	8

Πηγή: ίδια επεξεργασία, 2007

Γραφικά ο παραπάνω πίνακας παρουσιάζεται ως εξής:

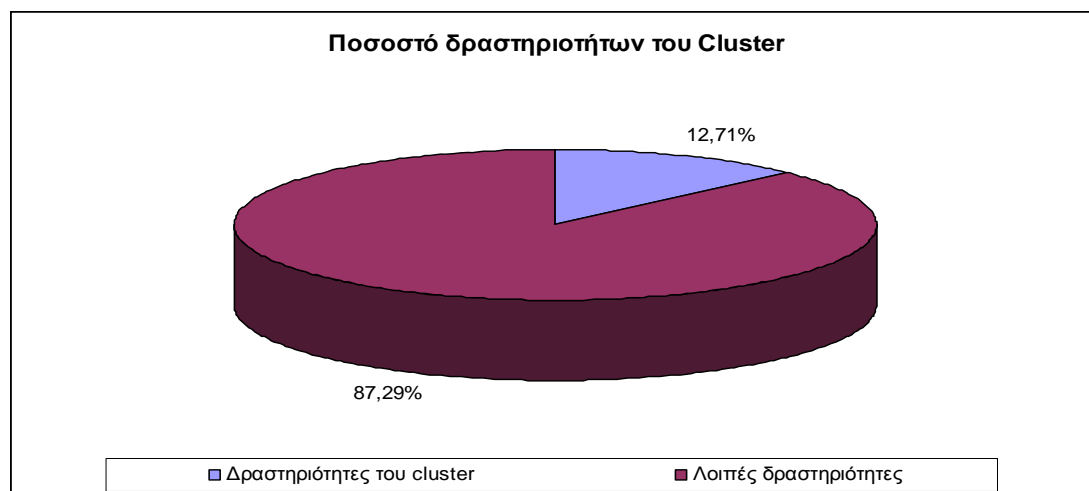
Διάγραμμα 4.4.1.: Ποσοστά χρήσεων γης

Πηγή: ίδια επεξεργασία, 2007

Από το παραπάνω γράφημα, διαπιστώνουμε ότι, η πλειοψηφία των δραστηριοτήτων στο Μεταξουργείο αφορά τα εμπορικά καταστήματα με ποσοστό 20,17% και ακολουθούν οι άλλες χρήσεις (χώροι στάθμευσης, συνεργεία αυτοκινήτων, αποθήκες, εκκλησίες κλπ) με ποσοστό 15,05% και η κατοικία με ποσοστό 13,54%. Η ψυχαγωγία, τα γραφεία, τα εργαστήρια και οι δραστηριότητες υψηλού πολιτισμού που σχετίζονται άμεσα με τις δραστηριότητες του cluster, καταλαμβάνουν ποσοστό 12,71% γεγονός που επιβεβαιώνει ότι το επίκεντρο πολιτισμού και ψυχαγωγίας στο Μεταξουργείο δεν έχει εξελιχθεί πλήρως. Τα ποσοστά αυτά φαίνονται στο παρακάτω γράφημα.

Διάγραμμα 4.4.2.: Ποσοστό δραστηριοτήτων του cluster

Πηγή: ίδια επεξεργασία, 2007

Το παραπάνω συμβαίνει διότι η διαδικασία χωροθέτησης των επιχειρήσεων σχετικών με το cluster ξεκίνησε τα τελευταία χρόνια, ενώ αντίστοιχα οι αποθηκευτικοί χώροι και τα συνεργεία αυτοκινήτων δεν έχουν απομακρυνθεί πλήρως από την περιοχή ώστε να αλλάξει και η φυσιογνωμία της. Τέλος, ένα πολύ σημαντικό συμπέρασμα που προκύπτει από το παραπάνω γράφημα είναι πως εμφανίζεται πολύ αυξημένο το ποσοστό των εγκαταλελειμμένων χώρων.

4.5 ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ CLUSTER

4.5.1 ΥΠΑΡΧΟΥΣΕΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Α) Γκαλερί – Παραδοσιακά εργαστήρια

Στην περιοχή εντοπίζονται αρκετές γκαλερί έργων τέχνης ιδιωτικού χαρακτήρα. Ορισμένες από αυτές είναι η Art Gallery Vamiali's, Pleana Tounta, Gazoprouge κλπ. και φιλοξενούν εκθέσεις καλλιτεχνικών δημιουργιών και έργων τέχνης. Παρουσιάζουν τόσο ιστορικό όσο και εκπαιδευτικό ενδιαφέρον. Σε αρκετές περιπτώσεις παρατηρείται η συνεργασία τους με παραδοσιακά εργαστήρια της περιοχής που δραστηριοποιούνται στην κατασκευή κορνίζας, παραδοσιακών επίπλων, κεραμικών ειδών, επεξεργασία δέρματος κλπ. Ορισμένα από τα παραπάνω εργαστήρια διαθέτουν μικρούς εκθεσιακούς χώρους για την παρουσίαση των εμπορευμάτων τους.

Εικόνα 4.5.1.1: Παραδοσιακά εργαστήρια.

Πηγή: ίδια επεξεργασία, 2007

Εικόνα 4.5.1.2.: Art Gallery.

Πηγή: ίδια επεξεργασία, 2007

Β) Γραφεία σχεδιασμού και γραφιστικής

Στην περιοχή συναντάται ένας μεγάλος αριθμός αρχιτεκτονικών γραφείων, γραφιστικών εταιριών και εταιριών internet design. Η ύπαρξή τους κρίνεται σημαντική για την περαιτέρω ανάπτυξη της υπό εξέταση περιοχής, καθώς εμφανίζουν δυναμικές αναβάθμισης του αστικού τοπίου και προώθησης της διαφημιστικής εκστρατείας της. Αφενός η ύπαρξη αρχιτεκτονικών γραφείων, είναι πιθανό να ενδυναμώσουν την αναγέννηση της περιοχής, χωρίς να προσβάλλουν τον χαρακτήρα του αστικού τοπίου, κι αφετέρου η ύπαρξη των εταιριών internet design δύναται να συμβάλλει στην προώθηση του μάρκετινγκ και της προβολής της περιοχής.

Εικόνα 4.5.1.3.: Γραφεία σχεδιασμού και γραφιστικής.

Πηγή: ίδια επεξεργασία, 2007

Γ) Θέατρα

Ένα από τα πιο θετικά στοιχεία της περιοχής είναι η ύπαρξη των θεάτρων. Το Μεταξουργείο έχει μακρά θεατρική παράδοση, την οποία διατηρεί και αναπτύσσει ακόμη και σήμερα. Οι παραστάσεις που 'ανεβαίνουν', θεωρούνται ιδιαίτερα υψηλού επιπέδου και το κοινό που προσελκύουν συνδυάζεται με τα ακριβά εστιατόρια της περιοχής. Ενδεικτικά να αναφέρουμε πως καταγράφηκαν δώδεκα θέατρα, ορισμένα από τα οποία είναι το 'Αργώ', το 'Μεταξουργείο', το 'Περοκέ', η 'Πειραματική Σκηνή' του Εθνικού θεάτρου κλπ.

Παρόλο που το θέατρο αποτελεί ένα ουσιαστικό και άκρως ενδιαφέρον κομμάτι του πολιτιστικού επικέντρου, από άποψη κτιριακής μορφολογίας θα λέγαμε ότι τα θέατρα του Μεταξουργείου δεν παρουσιάζουν κάποια αξιόλογη αρχιτεκτονική δομή. Παρόλα αυτά, τα περισσότερα είναι εξοπλισμένα με σύγχρονο φωτισμό και σκηνικά, ενώ διαθέτουν φουαγιέ, τα οποία λειτουργούν ως χώρος συνάντησης πριν και μετά την παράσταση.

Εικόνα 4.5.1.4.: Το θέατρο Περοκέ και η Πειραματική Σκηνή του Εθνικού Θεάτρου.

Πηγή: ίδια επεξεργασία, 2007

Δ) Κέντρα δημοφιλούς ψυχαγωγίας

Η Αθηναϊκή νυχτερινή ζωή είναι πολύ διάσημη και διαφημίζεται σε κάθε τουριστικό οδηγό της πόλης. Δύο από τους σημαντικότερους πόλους αναψυχής της Αθήνας βρίσκονται στου Ψυρρή και στο Γκάζι, περιοχές κοντά στο Μεταξουργείο. Η αυξημένη ζήτηση κι ο 'κορεσμός' των επιλογών διασκέδασης, όπως αναφέρουν πολλοί άνθρωποι, σ' αυτές τις περιοχές, οδήγησε σταδιακά στην επέκταση των χώρων διασκέδασης στις γύρω περιοχές.

Στο Μεταξουργείο, η ανάπτυξη των νυχτερινών κέντρων είναι ειδικά έντονη σε μέρη που τοποθετούνται είτε στους άξονες της Οδού Πειραιώς και της Ιεράς Οδού είτε κοντά σ' αυτές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το οικοδομικό τετράγωνο που περιβάλλεται από τις οδούς Μυκάλης, Κεραμεικού, Αγησιλάου και Ιερά Οδό και περιλαμβάνει τα γνωστά νυχτερινά κέντρα 'VOX' και 'Ιερά Οδός', τα οποία προσελκύουν ηλικίες από 18-60 ετών. Τα κέντρα αυτού του είδους, παρουσιάζουν ζωντανά μουσικοχορευτικά προγράμματα με γνωστούς Έλληνες καλλιτέχνες.

Εικόνα 4.5.1.5.: Τα νυχτερινά κέντρα 'Ιερά Οδός' και 'VOX'.

Πηγή: ίδια επεξεργασία, 2007

Ε) Εστιατόρια - Μπαρ

Τα τελευταία χρόνια στην περιοχή έχουν εμφανιστεί πάρα πολλά εστιατόρια διεθνούς κουζίνας όπως μεξικάνικα, πακιστανικά, ινδικά, κινέζικα κλπ καθώς και νυχτερινά χορευτικά μπαρ, τα οποία λειτουργούν συμπληρωματικά με τα κέντρα δημοφιλούς ψυχαγωγίας και τα θέατρα. Τα εστιατόρια διεθνούς κουζίνας αποτελούν ένα πολιτιστικό κράμα και σε συνδυασμό με τα μπαρ, λειτουργούν ως πόλος έλξης τόσο νέων ανθρώπων, όσο και τουριστών, εμπλουτίζοντας τη νυχτερινή ζωή της περιοχής.

Εικόνα 4.5.1.6.: Εστιατόριο μεξικάνικης κουζίνας και παραδοσιακή ελληνική ταβέρνα.

Πηγή: ίδια επεξεργασία, 2007

4.5.2 ΔΥΝΑΜΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Α) Συγκρότημα πολυτελών κατοικιών στο Μεταξουργείο

Εκτός από τις προαναφερθείσες πολιτιστικές δραστηριότητες, κατά το τέλος της δεκαετίας του '90 μία μεγάλη κατασκευαστική εταιρία η οποία, στο πλαίσιο της αναδιάρθρωσης του κατασκευαστικού τομέα και της συνένωσης τμημάτων της με τον οικονομικό τομέα, εξάπλωσε τις δραστηριότητές της στην αγορά της ακίνητης περιουσίας, φέρνοντας δύο ξεχωριστά διαμερίσματα πολυκατοικιών στο συγκρότημα που βρίσκεται μεταξύ των οδών Μυλλέρου, Λεωνίδου, Μαραθώνος και Γερμανικού. Οι αποθήκες κατεδαφίστηκαν και τα οικόπεδα που προέκυψαν νοικιάστηκαν και χρησιμοποιήθηκαν ως χώροι στάθμευσης. Την άνοιξη του 2006, η εταιρία ανακήρυξε έναν διεθνή αρχιτεκτονικό διαγωνισμό για το σχεδιασμό ενός συγκροτήματος κατοικιών και καταστημάτων στο Μεταξουργείο. Ο προϋπολογισμός του σχεδίου υπολογίζεται στα 5,000,000 Ευρώ.

Το σχέδιο είναι μεγάλης σημασίας, καθώς υπογραμμίζει τη συμμετοχή μεγάλου κατασκευαστικού κεφαλαίου, ώστε να περικλείει δραστηριότητες σχετικές με την κατοικία. Την ίδια στιγμή προμηνύει μία σειρά αλλαγών στην περιοχή, όσον αφορά στο νέο κοινωνικό χαρακτήρα που προωθεί. Σύμφωνα με την προκήρυξη αναδοχής του έργου '...οι σχεδιαστές έχουν να ανταποκριθούν στην ανάγκη σύνδεσης του συγκροτήματος στο χαρακτήρα της περιοχής όπως είναι τώρα ή όπως θα γίνει στο μέλλον...', που είναι λίγο-πολύ το ίδιο με το χαρακτήρα του Ψυρρή και του Γκάζι, δύο γείτονες περιοχές που θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ήδη 'εκλεπτυσμένες'. Στο πλαίσιο αυτό, η προκήρυξη αναδοχής του έργου προσδιορίζει

την ταυτότητα του κατοίκου του συγκροτήματος, ο οποίος θα είναι ένα άτομο δημιουργικό κι ενεργό, πιθανόν ένας καλλιτέχνης που αναζητά έναν εναλλακτικό τρόπο κατοίκησης στο κέντρο της Αθήνας, στενά συνδεδεμένο με την καινοτομία και την ποιότητα.

Όσον αφορά στις οικονομικές δραστηριότητες που αναπτύσσονται στην περιοχή, η κατασκευή του συγκροτήματος των κατοικιών θα μετατοπίσει πράγματι το κέντρο διέλευσης των Κινέζικων καταστημάτων (πώληση ενδυμάτων κι υποδημάτων) που εμφανίστηκαν τα τελευταία χρόνια στην Οδό Κεραμεικού. Τα εμπορικά καταστήματα που σχεδιάστηκαν να κατασκευαστούν στις οδούς Μυλλέρου και Λεωνίδου, δεδομένου της θέσης τους και της υπολογισμένης αξίας τους (τόσο για πώληση όσο και για ενοικίαση), θα προσελκύσουν πιθανόν χρήσεις γης που σχετίζονται με το νέο χαρακτήρα που η εταιρία προσδοκά να αποκτήσει η περιοχή.

Επιπλέον, σύμφωνα με την προκήρυξη αναδοχής του έργου, οι '...στερούμενες φαντασίας σχεδιαστικές προτάσεις...' αποθαρρύνονται προς όφελος μίας '...πρότασης ανανεωμένων τύπων κατοικίας συγκεκριμένου χαρακτήρα...'. Ωστόσο, αυτή η καθοδήγηση, η οποία είναι αρκετά ασαφής και γενική, μπορεί να οδηγήσει σε αποχαρακτηρισμό του αρχιτεκτονικού χαρακτήρα της περιοχής, λαμβάνοντας υπόψη ότι εκτός από την υποχρέωση της διατήρησης συγκεκριμένων χαρακτηριστικών στις όψεις του, το κτίριο θα κατασκευαστεί σύμφωνα με τις διατάξεις του Γενικού Οικοδομικού Κανονισμού. Αυτό το στοιχείο θα πρέπει να ληφθεί υπόψη σε σχέση με τη θέση του κτιρίου στο κέντρο της περιοχής, τη γειτνίασή του με το παλιό εργοστάσιο του Μεταξουργείου, καθώς και το μεγάλο του μέγεθος.

Μία παρατήρηση που σχετίζεται με τη σημασία του σχεδίου για την αλλαγή των δραστηριοτήτων του μεγάλου κεφαλαίου κι οι αλλαγές που μπορεί να επιφέρει στην περιοχή, σχετίζεται με τον πιλοτικό χαρακτήρα του. Όπως σημειώνεται, το σχέδιο '...είναι μία ευκαιρία για τη σύλληψη μίας νέας στρατηγικής και μίας νέας σχεδιαστικής πρότασης για την ενσωμάτωση μεγάλων στεγαστικών μονάδων στο ιστορικό κέντρο μίας μοντέρνας πόλης...'. Η επιτυχής εφαρμογή του σχεδίου, η οποία βασίζεται στην εμπειρία που αποκτήθηκε από την εφαρμογή μικρότερων σχεδίων στου Ψυρρή και το Γκάζι, είναι περισσότερο από πιθανό ότι θα οδηγήσει στην αύξηση του ενδιαφέροντος του μεγάλου κεφαλαίου για την περιοχή, καθώς και την πρόωθηση παρόμοιων λύσεων.

Β) Αποκατάσταση του πρώην κινηματογράφου «ΛΑΪΣ»

Σημαντικό έργο πολιτιστικού χαρακτήρα που θα δώσει πνοή στο Μεταξουργείο, είναι η αποκατάσταση και ο εξοπλισμός του διατηρητέου κτιριακού συγκροτήματος που φιλοξενούσε τον ιστορικό κινηματογράφο 'ΛΑΪΣ', όπου πλέον θα στεγαστεί η ταινιοθήκη της Ελλάδος. Το έργο συγχρηματοδοτείται από το ευρωπαϊκό ταμείο περιφερειακής ανάπτυξης και ο συνολικός προϋπολογισμός του έργου ανέρχεται στα 5.835.124,00 €

Εικόνα 4.5.2.1.: Ο προϋπολογισμός για την αποκατάσταση του κινηματογράφου 'ΛΑΪΣ'.

Πηγή: ίδια επεξεργασία, 2007

Γ) Εικαστικά γεγονότα διεθνούς βεληνεκούς

Κατά τη διάρκεια 10 Σεπτεμβρίου 2007 έως 18 Νοεμβρίου 2007 πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα η 1^η Μπιενάλε με τίτλο 'Destroy Athens', η οποία στόχευσε να λειτουργήσει μέσα σε ένα διεθνές δίκτυο μεγάλης κλίμακας περιοδικών διοργανώσεων σύγχρονης τέχνης, παρέχοντας ταυτόχρονα πλαίσιο και υποστήριξη για μια ποικιλία προσεγγίσεων.

Η Μπιενάλε της Αθήνας σχεδιάστηκε ως ευρεία πλατφόρμα ανάδειξης της καλλιτεχνικής παραγωγής και διασύνδεσης με τη διεθνή καλλιτεχνική σκηνή. Στόχος της είναι να αποτελέσει τόσο παράγοντα συσπείρωσης και δυναμικής κινητοποίησης της εγχώριας εικαστικής κοινότητας όσο και πόλο έλξης στα διεθνή πολιτιστικά γεγονότα. Για την ακρίβεια, αντιλαμβάνεται αυτούς τους δύο στόχους ως αλληλένδετους και έτσι έχει δομηθεί εξ αρχής ως συνάρτηση δύο παράλληλων λειτουργιών:

α) Λειτουργεί ως φορέας διοργάνωσης μιας διεθνούς απήχησης περιοδικής έκθεσης σύγχρονης τέχνης, που θα πραγματοποιείται ανά διετία.

β) Με την υλοποίηση των AB Projects, όπως το δίγλωσσο διαδικτυακό περιοδικό 'α.' αθηναϊκή επιθεώρηση σύγχρονης τέχνης και το διαδικτυακό ραδιόφωνο 'artwave radio', της διοργάνωσης μικρότερων εκθέσεων, εκδηλώσεων και συνεδρίων, της έκδοσης βιβλίων και της συνεργασίας με άλλες πρωτοβουλίες, προσφέρει δυνατότητες για την ανάπτυξη της καλλιτεχνικής παραγωγής και της κριτικής σκέψης.

Η έκθεση της Μπιενάλε, πραγματοποιήθηκε στη 'Τεχνόπολις' του Δήμου Αθηναίων που συνορεύει με την περιοχή του Μεταξουργείου. Σήμερα, η 'Τεχνόπολις' είναι ένα ζωντανό μουσείο βιομηχανικής αρχαιολογίας και αρχιτεκτονικής, ένας πολιτιστικός χώρος με μεγάλη κοινωνική και ιστορική σημασία, και ένα από τα βασικά στοιχεία που συνθέτουν την σύγχρονη εικόνα της πόλης της Αθήνας. Παράλληλα λοιπόν με την έκθεση της Μπιενάλε, ως παράρτημα αυτής πραγματοποιήθηκε το 'Remap KM' στις περιοχές του Κεραμεικού και του Μεταξουργείου (KM). Στο πρόγραμμά του περιελάμβανε τις εκθέσεις 'How to Endure' και 'Young Athenians', καθώς και τα διήμερα 'Καταστροφικά Ηχητικά Συμβάντα', τμήμα του 'Destroy Athens – Live'.

Παράλληλα, το 'Remap KM' περιελάμβανε χώρο υπαίθριων προβολών, τον οποίο μοιράζονται η Μπιενάλε της Αθήνας, ανεξάρτητοι επιμελητές και αρκετές συμμετέχουσες γκαλερί. Επιπλέον, φιλοξένησε ανεξάρτητα έργα των 'Doxiadis +' και της 'Liliana Sanguino', καθώς και τα παράλληλα έργα 'Karaoke Poetry Bar' και 'Where is the Art?'.

Το σύνολο των παραπάνω εκθέσεων και διαδραστικών εφαρμογών αποτέλεσε γεγονός διεθνούς βεληνεκούς, προσδίδοντας νέα δυναμική στο κέντρο της Αθήνας και πιο συγκεκριμένα στη περιοχή του Μεταξουργείου που μετατράπηκε σε

επίκεντρο καλλιτεχνικών και εικαστικών αναζητήσεων για περισσότερο από ένα μήνα. Η επανάληψη των γεγονότων αυτών σίγουρα θα αποτελέσει τροφή για την ανάδειξη και ανάπτυξη του πολιτιστικού χαρακτήρα της περιοχής.

Εικόνα 4.5.2.2.: Έργο του 'Doxiadis +'.

Πηγή: ίδια επεξεργασία, 2007

4.6 Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ

Η διατήρηση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς προωθεί την οικονομική ανάπτυξη των πόλεων και ιδιαίτερα την αστική τουριστική ανάπτυξη (Ashworth & Tunbridge 1990). Ανάμεσα στις Νέες Αστικές Πολιτικές (NUP-New Urban Politics) που υιοθετεί η αστική διακυβέρνηση προκειμένου να ανταπεξέλθει στον ανταγωνισμό των πόλεων, είναι και η προσέλκυση εταιριών με σκοπό την βελτίωση της εικόνας της πόλης και ειδικότερα τον εμπλουτισμό της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς (Gospodini, 2004).

Η στρατηγική αυτή έχει υποστεί πολλές κριτικές, όσον αφορά τη διαμόρφωση της φυσιογνωμίας του τοπίου της πόλης και τις διαφορές του σχετικά με τις υπόλοιπες πόλεις. Χαρακτηριστική είναι η οικονομία της Αναψυχής και του Πολιτισμού (Burtenshaw, Bateman, Ashworth 1991/1996) που περιγράφεται στις Νέες Αστικές Οικονομίες της μεταφορντιστικής εποχής (McNeil & While 2001), η οποία θεωρεί την αρχιτεκτονική κληρονομιά ως τουριστικό πόρο. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στο παραπάνω άρθρο 'η αστική αναγέννηση έχει γίνει βιομηχανία αύξησης / ανάπτυξης...οι εγκαταλελειμμένες βιομηχανικές περιοχές

έχουν μετατραπεί σε πάρκα κληρονομιάς, τα παλιά κανάλια και οι προκουμαίες με τις αποθήκες εμπορευμάτων έχουν γίνει πολιτιστικά κέντρα, εστιατόρια και περιοχές κατοικίας...’.

Παρόλα αυτά, η Zukin (1995) αναφέρει ότι: ‘με την εξαφάνιση των τοπικών βιομηχανιών κατασκευής και της παροδικής κρίσης στην κυβέρνηση και τη χρηματοδότηση, ο πολιτισμός και η αρχιτεκτονική κληρονομιά είναι όλο και περισσότερο η επιχείρηση των πόλεων – η βάση των τουριστικών αξιοθεατών τους και η μοναδική ανταγωνιστικότητά τους’. Το παραπάνω είναι μία άποψη που φαίνεται να ισχύει απόλυτα για την περιοχή του Μεταξουργείου, όπου τα τελευταία χρόνια η αξιοποίηση των πρώην βιομηχανικών κτισμάτων έχει αποδειχτεί ένα μεγάλο υπάρχον κεφάλαιο για την ανάπτυξη ψυχαγωγικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων.

Στη σύγχρονη εποχή είναι χαρακτηριστικό πως, σε παγκόσμιο επίπεδο, η αρχιτεκτονική κληρονομιά χάνει τη δύναμή της ως παράγοντας διαμόρφωσης της ταυτότητας του τόπου για τις σύγχρονες ευρωπαϊκές πόλεις. Η Αθήνα ως μεγαλούπολη και ταυτόχρονα πρωτεύουσα της Ελλάδας, αν και διαθέτει το οικονομικό κεφάλαιο για την εφαρμογή καινοτόμου σχεδιασμού, υιοθετεί την πρακτική της αξιοποίησης της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και των ιστορικών μνημείων διεθνούς βεληνεκούς που διαθέτει.

Η αρχιτεκτονική κληρονομιά έχει υπάρξει και κατά το παρελθόν αποτελεσματικό εργαλείο διαμόρφωσης της ταυτότητας του τόπου με δύο τρόπους:

α) αναφέρεται στην εθνική ταυτότητα και στην παράδοση της πόλης και προκαλεί κάτι κοινό ανάμεσα στα άτομα – μέλη της κοινωνίας,

β) προσθέτει στη φυσιογνωμία του τοπίου της πόλης και προωθεί την οικονομική ανάπτυξη των πόλεως σαν τουριστικά ή επιχειρηματικά μέρη. Με τον τρόπο αυτό, δημιουργείται ένα είδος κοινωνικής αλληλεγγύης ανάμεσα στα άτομα, που βασίζεται σε οικονομικές προοπτικές (Gospodini, 2004).

4.7 ΕΤΕΡΟΓΕΝΕΙΑ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ ΣΤΟ ΜΕΤΑΞΟΥΡΓΕΙΟ

Στο εσωτερικό ενός cluster οι δραστηριότητες που το καθορίζουν έχουν κοινά χαρακτηριστικά και λειτουργούν συμπληρωματικά, στοχεύοντας στη μέγιστη

εκμετάλλευση των πλεονεκτημάτων που αποκομίζουν από τη συνεργασία μεταξύ των επιχειρήσεων που το απαρτίζουν. Επομένως, η ομοιογένεια των δραστηριοτήτων που καθορίζουν και κατηγοριοποιούν τα επίκεντρα σε «επιχειρηματικού» ή «πολιτιστικού και ψυχαγωγικού» χαρακτήρα, είναι ένας εξαιρετικά σημαντικός παράγοντας για την άρτια λειτουργία τους. Παρόλα αυτά, στη δομή ενός επίκεντρου μπορεί να εμφανιστούν επιχειρήσεις διαφορετικού τύπου που προσδίνουν ετερογένεια στις δραστηριότητές του.

Από την έρευνα που πραγματοποιήθηκε παρατηρούμε πως στο πολιτιστικό επίκεντρο του Μεταξουργείου συνυπάρχουν τόσο δραστηριότητες υψηλής τέχνης όπως θέατρα, γκαλερί κλπ, όσο και δημοφιλούς ψυχαγωγίας όπως νυχτερινά κέντρα διασκέδασης, μπαρ, εστιατόρια. Συναντούμε παραδοσιακά εργαστήρια που σχετίζονται άμεσα με την ιστορία της περιοχής και προσδίδουν μία κατάσταση ατμοσφαιρική που δύναται να λειτουργήσει ως πόλος έλξης τουριστών και παράλληλα οίκους ανοχής που υποβαθμίζουν το βιοτικό επίπεδο και τονίζουν τα αρνητικά χαρακτηριστικά του χώρου προσδίδοντας συνάμα εικόνες εγκατάλειψης και μαρασμού.

Όπως έχει προαναφερθεί, το πολιτιστικό cluster του Μεταξουργείου είναι αυτογενές και αρκετά δυναμικό, γεγονός που δικαιολογεί τον ετερογενή χαρακτήρα των δραστηριοτήτων που αναπτύσσονται. Η έλλειψη οργανωμένης μελέτης στρατηγικού σχεδιασμού για την ουσιαστική ανάπτυξη και ταξινόμηση των στόχων της περιοχής οδήγησε στην πολυπλοκότητα όσον αφορά τη χωροθέτηση των επιχειρήσεων αλλά και τις δραστηριότητες αυτών. Η διαμορφωμένη αυτή κατάσταση επιβάλλει το χαρακτηρισμό του cluster, ως ετερογενές καθώς συνυπάρχουν πολιτιστικές μεν, ετερογενείς δε, οργανισμοί και επιχειρήσεις. Από την ανάλυση βέβαια, έχει διαπιστωθεί ότι οι δραστηριότητες του cluster δεν είναι αντικρουόμενες, ούτε ανταγωνιστικές μεταξύ τους. Αντιθέτως, οι πολιτιστικές του δραστηριότητες λειτουργούν συναγωνιστικά και η αλληλεπίδραση μεταξύ τους επιφέρει θετικά αποτελέσματα.

Ένα επίκεντρο ολοκληρώνεται μέσω των αντιθέσεών του, καθώς γίνεται πιο ενεργό. Με όλες τις διαφορετικές δραστηριότητες που περιλαμβάνει, οι οποίες λειτουργούν σε διαφορετικές χρονικές ζώνες της ημέρας, το cluster παραμένει ενεργό και επιδρά σε όλη τη γύρω περιοχή, προσελκύνοντας κοινό. Με όλες τις διαφορετικού τύπου πολιτιστικές και ψυχαγωγικές εστίες στο εσωτερικό του Μεταξουργείου, το

Μαυρατζάς Βασίλης

*Διερεύνηση της δυνατότητας μετατροπής του
Μεταξουργείου από 'Μικρή Shanghai' σε
πολιτιστικό επίκεντρο*

cluster αποκτά δυναμική στο χώρο που δημιουργεί μια νέα τάξη πραγμάτων στο αστικό τοπίο της Αττικής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΜΕΘΟΔΟ ΤΩΝ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΩΝ

5.1 ΔΟΜΗ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ

Τα ερωτηματολόγια που χρησιμοποιήθηκαν για την παρούσα έρευνα αφορούν αποκλειστικά τους επιχειρηματίες της περιοχής του Μεταξουργείου και συμπληρώθηκαν κατά την περίοδο 10-12-2007 έως και 21-12-2007. Συνολικά μοιράστηκαν 38 ερωτηματολόγια, εκ των οποίων συμπληρώθηκαν τα 20. Κρίθηκε σκόπιμο λόγω του μικρού όγκου των ερωτηματολογίων να πραγματοποιηθεί ποιοτική και όχι ποσοτική ανάλυση. Το ερωτηματολόγιο παρατίθεται αυτούσιο στο Παράρτημα της εργασίας και χωρίζεται σε τρεις υποενότητες (Α, Β, Γ) με συγκεκριμένα θέματα:

A) Γενικά,

B) “Push and pull factors” και θέματα διαχείρισης και

Γ) Συνέργειες

Η πρώτη υποενότητα σχετίζεται με τα γενικά στοιχεία της κάθε επιχείρησης όπως το είδος της επιχείρησης, τις παρούσες / τωρινές δραστηριότητες της επιχείρησης και το τι κοινό προσελκύει.

Η δεύτερη υποενότητα αφορά τη χωροθέτηση της κάθε επιχείρησης στο Μεταξουργείο και τη διαχείριση αυτής. Πιο συγκεκριμένα, γίνεται διερεύνηση των λόγων που ο επιχειρηματίας επέλεξε το Μεταξουργείο για να εγκατασταθεί και αν υπάρχει κάποιος λόγους που να τον απωθεί να συνεχίσει την λειτουργία της επιχείρησής του στην περιοχή. Εξετάζεται το κατά πόσο ικανοποιημένοι είναι από τη συνολική διαχείριση της περιοχής από το Δήμο Αθηναίων, η σημασία της εισόδου και άλλων επιχειρήσεων σχετικών με τα χαρακτηριστικά του cluster στην περιοχή, με ποιο τρόπο θα μπορούσε το Μεταξουργείο να προσελκύσει περισσότερους επισκέπτες και επιχειρήσεις και τέλος το κατά πόσο θα μπορούσε η συνεργασία μεταξύ των επιχειρηματιών να συντελέσει στην καλύτερη ανάπτυξη της περιοχής και των επιχειρήσεων. Αυτή η ομάδα ερωτήσεων αποσκοπεί στην αποτύπωση του κλίματος που επικρατεί μεταξύ των επιχειρήσεων.

Τέλος, η τρίτη υποενότητα αφορά στις συνέργειες μεταξύ των επιχειρηματιών και των εγκατεστημένων δραστηριοτήτων στο Μεταξουργείο και πιο συγκεκριμένα, σε τι θα ωφελούσε η οργάνωσή τους σε ομάδα ομοειδών επιχειρήσεων, το ενδεχόμενο να υπάρξει οργάνωση και συντονισμένες δράσεις εκ μέρους των επιχειρηματιών για την καλύτερη διαχείριση της περιοχής και αν υπάρχουν κάποια κοινά στοιχεία μεταξύ τους. Η Τρίτη ομάδα ερωτήσεων, αποσκοπεί στο να

διαπιστωθούν οι προοπτικές αυτής της περιοχής και οι δυνατότητες που υπάρχουν για το μέλλον.

5.2 ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

5.2.1 ΓΕΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Οι ερωτήσεις 1, 2 και 3 του ερωτηματολογίου που διανεμήθηκε στις επιχειρήσεις του Μεταξουργείου, όπως αναφέραμε, αφορούν προσωπικά δεδομένα όπως το είδος της επιχείρησης, τις παρούσες δραστηριότητες της επιχείρησης και το κοινό που προσελκύουν. Για το λόγο αυτό, είναι προφανές ότι δε μπορεί να διεξαχθεί περαιτέρω ανάλυση τους και ακολουθεί ποιοτική ανάλυση των υπολοίπων ερωτημάτων.

5.2.2 “PUSH AND PULL FACTORS” ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Ερώτηση 4^η: Λόγοι χωροθέτησης στο Μεταξουργείο.

Σύμφωνα με τις απαντήσεις που δόθηκαν σ’ αυτή την ερώτηση, φαίνεται πως ο σημαντικότερος λόγος χωροθέτησης των επιχειρηματιών στο Μεταξουργείο σχετίζεται με την κεντρικότητα της περιοχής στον αστικό χώρο. Οι έντεκα στους είκοσι θεωρούν πολύ σημαντική τη γειννιάσή της με το κέντρο της Αθήνας. Αντίστοιχα, η ύπαρξη ομοειδών επιχειρήσεων στη περιοχή δεν εμφανίζεται ως σημαντικός λόγος εγκατάστασης, καθώς μόλις τέσσερις επιχειρηματίες τον έλαβαν υπόψην τους, εκ των οποίων οι δύο ως τρίτη και οι άλλοι δύο ως τέταρτη προτεραιότητα. Από την άλλη βέβαια, η ιδιαιτερότητα της περιοχής και η ιστορική της παράδοση αποτελούν σημαντικό κριτήριο χωροθέτησης, καθώς οι δέκα στους είκοσι το λαμβάνουν υπόψην τους, εκ των οποίων οι τέσσερις ως πρώτη προτεραιότητα, οι υπόλοιποι τέσσερις ως δεύτερη και μόνο δύο επιχειρηματίες το κατατάσσουν ως τρίτη.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και κάποιοι άλλοι λόγοι, όπως για παράδειγμα η περίπτωση ενός εστιατορίου που επέλεξε τη περιοχή λόγω της γειννιάσής του με πολλά ξενοδοχεία. Η Άννα Βαγενά αναφέρει χαρακτηριστικά πως επέλεξε να δημιουργήσει το θέατρό της, ‘Μεταξουργείο’, στη περιοχή ‘...επειδή είναι από επαρχία και οι επαρχιώτες κινούνται γύρω από την Ομόνοια. Η περιοχή είναι

δύσκολη, αλλά γοητευτική...'. Τέλος, το κέντρο διασκέδασης 'Ιερά Οδός' βρήκε μεγάλο χώρο προς διαχείριση και εκμετάλλευση και παραμένει εκεί για αρκετά χρόνια. Πιθανότατα, κάποια από της παλιές ανεκμετάλλευτες αποθήκες ή κάποιο συνεργείο που έπαψε να λειτουργεί, μετατράπηκε σε ένα από τα πιο γνωστά κέντρα διασκέδασης της Αθήνας.

Ερώτηση 5^η: Τι απωθεί από τη συνέχιση της λειτουργίας στο Μεταξουργείο;

Οι κύριοι λόγοι για τους οποίους κάποιες επιχειρήσεις απωθούνται από το να συνεχίσουν τη λειτουργία τους στο Μεταξουργείο, σχετίζονται κυρίως με τους χαμηλούς ρυθμούς ανάπτυξης της περιοχής και σε δεύτερο επίπεδο με τα υψηλά ενοίκια. Όπως υποστηρίζουν πολλοί επιχειρηματίες, οι αναπλάσεις στην περιοχή είναι ισχνές, η καθαριότητα ανύπαρκτη, ενώ παράλληλα με τα προηγούμενα, οι τιμές των ενοικίων αρκετά υψηλές για τα δεδομένα του χώρου και των όσων αυτός προσφέρει. Όλα τα παραπάνω, θίγουν ένα κρίσιμο θέμα, σχετικά με τις προοπτικές ανάπτυξης των επιχειρήσεων, καθώς ορισμένοι προβληματίζονται για το μέλλον της δικής τους επιχείρησης, που το θεωρούν αβέβαιο σε ένα χώρο διαρκούς υποβάθμισης.

Λίγοι είναι οι επιχειρηματίες που θέλουν να μετακινηθούν λόγω της έλλειψης κλίματος συνεργασίας μεταξύ των επιχειρήσεων της περιοχής. Ο προφανής λόγος που το παραπάνω αποτελεί παράγοντα προβληματισμού, σχετίζεται με την ύπαρξη πολλών κινέζικων και πακιστανικών καταστημάτων που συγκεντρώνονται κυρίως γύρω από τον άξονα της Πειραιώς και όπως οι υπόλοιποι επιχειρηματίες αναφέρουν, έχουν δημιουργήσει το δικό τους 'γκέτο'. Πάντως, αξίζει να σημειωθεί πως αρκετοί επιχειρηματίες που δραστηριοποιούνται στο Μεταξουργείο, δήλωσαν πως δεν τους απωθεί κάτι συγκεκριμένο από το να συνεχίσουν να λειτουργούν στη περιοχή.

Ερώτηση 6^η: Πόσο ευχαριστημένοι είναι οι επιχειρηματίες του Μεταξουργείου από τη διαχείριση της περιοχής μέσω δημοτικών παρεμβάσεων;

Σχετικά με τη διαχείριση της περιοχής από το δήμο, το μεγαλύτερο ποσοστό των επιχειρηματιών του Μεταξουργείου (έντεκα στους δέκα) δεν είναι καθόλου ευχαριστημένοι. Πέντε άτομα απάντησαν πως είναι λίγο ευχαριστημένοι και μόλις τέσσερις δήλωσα πολύ ευχαριστημένοι. Ένα κοινό χαρακτηριστικό που επισημάνθηκε από πολλούς επιχειρηματίες σχετικά με τη διαχείριση του Μεταξουργείου, ήταν η ελλιπής καθαριότητα των δρόμων και ο ανεπαρκής φωτισμός

της περιοχής που δημιουργεί αίσθημα ανασφάλειας κατά τις βραδινές ώρες και ίσως αποτελεί σημαντικό λόγο μη έλευσης επισκεπτών.

Σημαντικό πρόβλημα αποτελούν και οι οίκοι ανοχής που δεν απομακρύνονται και όπως είναι αναμενόμενο υποβαθμίζουν το προφίλ της περιοχής, ενώ παράλληλα εξαιτίας της ποιότητας των επισκεπτών τους, συχνά δημιουργούνται προστριβές σε βαθμό να απειλούνται και οι μόνιμοι κάτοικοι. Σε σχέση με το προηγούμενο, διαμαρτυρίες υποβάλλονται και σχετικά με την αστυνόμευση, που σε αρκετές περιπτώσεις είναι ανύπαρκτη.

Η εντατικοποίηση επομένως του καθαρισμού των κοινόχρηστων χώρων, της αποκατάστασης του φωτισμού, η απομάκρυνση από την περιοχή των οίκων ανοχής και η καλύτερη αστυνόμευση είναι τομείς για τους οποίους οι επιχειρήσεις επιθυμούν περισσότερα από τη δημοτική αρχή. Παρόλα αυτά, η συντήρηση των όψεων των κτιρίων δρα θετικά στην άποψή τους για το θέμα της διαχείρισης.

Ερώτηση 7^η: Σε ποιους τομείς επιθυμούν οι επιχειρηματίες του Μεταξουργείου περισσότερη κρατική παρέμβαση;

Όπως διαφαίνεται και από την προηγούμενη ερώτηση, οι τομείς στους οποίους οι επιχειρηματίες του Μεταξουργείου επιθυμούν περισσότερη κρατική παρέμβαση σχετίζονται με την καθαριότητα των δρόμων, την βελτίωση στο φωτισμό της περιοχής και την καλύτερη αστυνόμευση. Υπήρξε η άποψη πως η συνολική αναβάθμιση της περιοχής μέσω του κράτους, θα βοηθούσε στη μετατροπή της σε πόλο έλξης της Αθήνας, προσελκύοντας περισσότερο κόσμο για διασκέδαση. Το προηγούμενο αποκτά μεγαλύτερη αξία σε συνδυασμό με την άποψη κάποιου άλλου επιχειρηματία, ο οποίος προτείνει την ευαισθητοποίηση σε θέματα περιβάλλοντος και πιο συγκεκριμένα στον τομέα της ανακύκλωσης και τη συνολική αφύπνιση σε θέματα πολιτισμού μέσω της δημιουργίας μουσείων και χώρων πολιτιστικών δραστηριοτήτων.

Η αρχιτεκτονική κληρονομιά και η πολιτική αναπλάσεων είναι ένα θέμα το οποίο απασχολεί ορισμένους επιχειρηματίες. Η διατήρηση των όψεων παραδοσιακών κτιρίων και η βελτίωση του δικτύου πεζοδρόμων είναι ορισμένες από τις επεμβάσεις που προτάθηκαν. Ωστόσο, είναι φανερό τόσο από την χαρτογράφηση της περιοχής, όσο και από τις συνεντεύξεις με τους κατοίκους και τους επιχειρηματίες, πως η αρχιτεκτονική φυσιογνωμία είναι ανύπαρκτη, με αποτέλεσμα να δημιουργείται ένας αστικός χώρος χωρίς ταυτότητα και δυναμική. Τα νέα δεδομένα που λειτουργούν ως

πυρήνας αναζωογόνησης για το Μεταξουργείο, σύμφωνα με τις απόψεις των διαμενόντων στη περιοχή, θα ήταν καταλυτικής σημασίας να συμπεριλάβουν το αρχιτεκτονικό απόθεμα που προϋπήρχε και να ανανεώσουν το αρχιτεκτονικό της λεξιλόγιο δημιουργώντας σημεία έλξης με υπερτοπικό χαρακτήρα.

Ερώτηση 8^η: Η ωφελιμότητα του να εγκατασταθούν και άλλες επιχειρήσεις, όπως παραδοσιακά εργαστήρια, βιβλιοπωλεία, πολιτιστικοί χώροι, café-bar κτλ.

Οι απόψεις των επιχειρηματιών όσον αφορά την εγκατάσταση και άλλων επιχειρήσεων, όπως παραδοσιακά εργαστήρια, βιβλιοπωλεία, δραστηριοτήτων πολιτισμού και αναψυχής στο Μεταξουργείο, καταρχήν συνάδουν ως προς το γεγονός ότι η περιοχή θα αναβαθμιστεί και θα προσελκύσει περισσότερους επισκέπτες. Ορισμένοι υποστηρίζουν πως θα βελτιωθεί ο πολιτιστικός της χαρακτήρας και θα διατηρηθεί, ιδίως με την έλευση των παραδοσιακών εργαστηρίων, η παραδοσιακή φυσιογνωμία της περιοχής, γεγονός που θα ευνοηθεί και από τη διατήρηση των όψεων των διατηρητέων κτιρίων, προσδίδοντας ξεχωριστή αρχιτεκτονική ταυτότητα. Από προσωπικές συνεντεύξεις, προέκυψε πως με την εγκατάσταση περισσότερων επιχειρήσεων στην περιοχή, είτε παραδοσιακών είτε σύγχρονων, δεν ενοχλεί ιδιαίτερα τα μεγάλα κέντρα διασκέδασης και τους χώρους αναψυχής, οι οποίοι θεωρούν πως θα ευνοηθούν από τη συγκεκριμένη κίνηση. Αντίθετα τα μικρότερα καταστήματα και ιδίως οι επιχειρηματίες εμπορίου, θα εισέλθουν σε μία αγορά ισχυρού ανταγωνισμού που θα τους αναγκάσει είτε να εξελιχθούν είτε να εγκαταλείψουν τις επιχειρήσεις τους.

Ερώτηση 9^η: Τρόποι προσέλκυσης επισκεπτών και νέων επιχειρήσεων στο Μεταξουργείο.

Οι επιχειρηματίες του Μεταξουργείου ενδιαφέρονται σε πρώτο επίπεδο για την προσέλκυση επισκεπτών στην περιοχή και σε δεύτερο επίπεδο για την προσέλκυση επιχειρήσεων. Ο κύριος τρόπος που πιστεύουν πως μία τέτοια ενέργεια μπορεί να πραγματοποιηθεί είναι μέσω της διαφήμισης σε τουριστικούς οδηγούς (π.χ. EOT, μεγάλων πρακτορειών) και σε ενιαίο φορέα επιχειρήσεων (π.χ. ένωση, σύλλογος). Δεύτερος καλύτερος δυνατός τρόπος είναι η διαφήμιση στα MME, παράλληλα με τη δημιουργία ιστοσελίδας στο διαδίκτυο, η οποία θα αφορά το

Μεταξουργείο κα τις επιχειρήσεις που υπάρχουν εκεί με σημαντικές πληροφορίες σχετικά μ' αυτή. Κάτι αντίστοιχο έχει γίνει για την περιοχή Ψυρρή στην Αθήνα.

Η δημιουργία τοπικής εφημερίδας δεν φαίνεται να απασχολεί ιδιαίτερα τους επιχειρηματίες, καθώς μόλις τρεις στους είκοσι υποστήριζαν πως μπορεί να βοηθήσει για τον παραπάνω σκοπό. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και κάποιες άλλες απόψεις, όπως για παράδειγμα ενός ιδιοκτήτη internet-café που προτείνει τη σύνδεση της περιοχής με άλλα σημεία αναφοράς των γύρω περιοχών με τακτικότερη συγκοινωνία και βελτίωση των πολεοδομικών παρεμβάσεων ενοποιητικού χαρακτήρα. Η βελτίωση της εικόνας της περιοχής είναι ένας ακόμη σημαντικός παράγοντας που πρέπει να ληφθεί υπόψη καθώς όπως υποστηρίζεται '...αν δεν αλλάξει η μορφή του χώρου, όση διαφήμιση και να γίνει δεν θα υπάρξουν αποτελέσματα.' Τέλος, πολιτιστικά γεγονότα, όπως συναυλίες, εκδηλώσεις, εκθέσεις κλπ βοηθούν στην προβολή της περιοχής και προσελκύουν κόσμο.

Ερώτηση 10^η: Τα νέα δεδομένα στην περιοχή πως μπορούν να επηρεάσουν:

A) το μέλλον του Μεταξουργείου

Οι δεκαέξι στους είκοσι επιχειρηματίες (ποσοστό 80%) πιστεύουν πως το μέλλον του Μεταξουργείου θα είναι καλύτερο μετά τη δημιουργία νέων χώρων που φιλοξενούν διάφορες ομοειδής επιχειρήσεις αλλά και κέντρα διασκέδασης, ενώ τρεις επιχειρηματίες δηλώνουν πως πιθανότητα δεν θα υπάρξει κάποια ριζική αλλαγή και η κατάσταση θα παραμείνει η ίδια. Σχετικά με τους τελευταίους, η αιτιολογία που χρησιμοποιείται στην απάντησή τους είναι πως δύσκολα μία κατάσταση που παραμένει η ίδια για πολλά χρόνια μπορεί να αλλάξει με την έλευση κέντρων διασκέδασης. Μόλις ένας επιχειρηματίας δηλώνει πως η κατάσταση θα χειροτερέψει γιατί ούτως ή άλλως η περιοχή απειλείται από τους αλλοδαπούς.

Όσον αφορά τους ερωτηθέντες που πιστεύουν πως η κατάσταση θα βελτιωθεί, οι αιτιολογίες που δόθηκαν ποικίλουν. Μία από αυτές υποστηρίζει πως θα υπάρξει σταδιακή αναβάθμιση του επιπέδου εργασίας και αύξηση του επενδυτικού ενδιαφέροντος στα εγκαταλελειμμένα ακίνητα. Επίσης, τα κέντρα διασκέδασης θα προσελκύσουν περισσότερο και πιο νέο κόσμο κάτι που θεωρείται σημαντικό για την αναβάθμιση του Μεταξουργείου καθώς θα ανανεωθεί και θα εξυγιανθεί. Σε γενικές γραμμές από τις απαντήσεις των επιχειρηματιών γίνεται έκδηλη η αποστροφή τους

προς το ξένο στοιχείο που πιστεύουν πως είναι από τους σημαντικότερους λόγους υποβάθμισης της περιοχής.

B) το μέλλον των επιχειρήσεων

Μικρότερο είναι το ποσοστό της τάξεως του 65%, σε σχέση με το προηγούμενο σκέλος της ερώτησης, αυτών που πιστεύουν ότι το μέλλον της επιχείρησής τους θα είναι καλύτερο. Με την είσοδο νέων επιχειρήσεων θα αυξηθεί ο ανταγωνισμός, επομένως και η ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών και εξυπηρετήσεων, ενώ θα προκύψουν και νέες συνεργασίες μεταξύ αυτών. Παράλληλα, η αύξηση της κίνησης στην περιοχή θα λειτουργήσει ως εφαλτήριο για τις επιχειρήσεις καθώς θα επιφέρει οικονομική ανάπτυξη και συγχρόνως θα αυξήσει την προβολή και διαφήμισή τους προς τα έξω. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η άποψη της κα Άννας Βαγενά, η οποία επισημαίνει πως 'οι καλλιτέχνες που βρίσκονται στην περιοχή έχουν μεγάλο όνομα και έχουν επενδύσει σ' αυτό', οπότε η περεταίρω ανάπτυξη θα λειτουργήσει θετικά, αλλά όχι ουσιαστικά για τις θεατρικές επιχειρήσεις.

Ερώτηση 11η : Η ανάπτυξη της περιοχής και των επιχειρήσεων μέσω της συνεργασίας επιχειρηματιών του ίδιου κλάδου στο Μεταξουργείο.

Η πλειονότητα των ερωτηθέντων θεωρεί θετική τη συμβολή σχέσεων συνεργασίας επιχειρηματιών του ίδιου κλάδου για την ανάπτυξη των επιχειρήσεων και της περιοχής μελέτης. Δέκα στους είκοσι ερωτηθέντες (ποσοστό 50%) πιστεύουν πως θα επηρεάσει «πάρα πολύ» την ανάπτυξη της υπό εξέταση περιοχής, οκτώ (ποσοστό 40%) απάντησαν πως θα την προωθήσει «πολύ», ενώ μόλις δύο στους είκοσι (ποσοστό 10%) θεωρούν πως οι σχέσεις συνεργασίας θα συμβάλουν «λίγο» στην ανάπτυξή της.

Ένα πρώτο και καίριο συμπέρασμα των παραπάνω είναι πως κανένας από τους ερωτηθέντες δεν απάντησε αρνητικά όσον αφορά στις σχέσεις συνεργασίας επιχειρηματιών του ίδιου κλάδου. Δεδομένων των πλεονεκτημάτων που απορρέουν μέσω αυτής της συνεργασίας, όπως π.χ. δεξαμενή εργατικού δυναμικού, ανταλλαγή ιδεών, κλπ., τα αποτελέσματα φαίνεται να ακολουθούν ορθολογική σκέψη και να παρουσιάζουν θετικές κι ενθαρρυντικές προοπτικές για τη δημιουργία cluster.

5.2.3 ΣΥΝΕΡΓΕΙΕΣ

Ερώτηση 12^η: Οφέλη από την οργάνωση ομοειδών επιχειρήσεων.

Όσον αφορά την άποψη των ιδιοκτητών επιχειρήσεων για τα οφέλη που αποκομίζουν από την οργάνωση των επιχειρήσεών τους σε clusters, το μεγαλύτερο ποσοστό αυτών πιστεύει πως θα αποκτήσουν ισχυρότερη δυναμική σε θέματα διαπραγματεύσεων με δημόσιους φορείς (Δήμο, Υπουργεία) για την ανάπτυξη της περιοχής. Η ανταλλαγή ιδεών και τεχνογνωσίας καθώς και η ύπαρξη υγιούς ανταγωνισμού είναι ορισμένα από τα οφέλη που αποκομίζουν οι επιχειρήσεις με τις συνεργασίες. Το οργανωμένο, καλύτερο και οικονομικότερο marketing και η ανταλλαγή προσωπικού μεταξύ των επιχειρήσεων σε συνάφεια με τη βελτίωση της ποιότητας των υπηρεσιών δεν ανταποκρίνονται τόσο πολύ στα προσδοκώμενα οφέλη που αναμένουν οι επιχειρηματίες από τη συνεργασία τους.

Ερώτηση 13η : Ενέργειες για καλύτερη οργάνωση των επιχειρήσεων του Μεταξουργείου.

Τα αποτελέσματα αυτής της ερώτησης θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν απογοητευτικά, καθώς το 50% των ερωτηθέντων θεωρούν ότι δεν έχει γίνει καμία ενέργεια, η οποία θα συντελούσε στην καλύτερη οργάνωση των επιχειρήσεων της περιοχής μελέτης, ενώ το υπόλοιπο 50% έχει πλήρη άγνοια της κατάστασεως. Όσον αφορά στο πρώτο 50%, υπάρχει μία μερίδα που επιθυμεί τη δημιουργία συλλόγων και συνεταιρισμών που θα αγωνίζονται για το κοινό καλό και θα μπορούν να ασκήσουν πίεση σε κυβερνητικούς φορείς. Τέλος, από έναν ερωτηθέντα θεωρείται επιτακτική ανάγκη για την ανάπτυξη της περιοχής μελέτης η απομάκρυνση των οίκων ανοχής, οι οποίοι πιστεύεται πως αποτελούν δυσφήμιση για την εικόνα του Μεταξουργείου.

Ερώτηση 14η : Κοινά στοιχεία των ερωτηθεισών επιχειρήσεων με τις υπόλοιπες του Μεταξουργείου.

Οι περισσότεροι από τους ερωτηθέντες, σε ποσοστό 40%, υποστηρίζουν πως κάνουν χρήση ίδιων υπηρεσιών (π.χ. διαφήμισης λογιστές) με τις υπόλοιπες επιχειρήσεις της περιοχής μελέτης και πως θεωρούν αυτό κοινό τους στοιχείο. Τρεις στους είκοσι δηλώνουν ως κοινό παρονομαστή των επιχειρήσεών τους με τις λοιπές τη χρήση κοινών πρώτων υλών, ενώ ένας στους είκοσι ισχυρίζεται πως και τα δύο προαναφερθέντα αποτελούν το συνδετικό κρίκο της επιχείρησής του με τις υπόλοιπες.

Ένα μεγάλο ποσοστό των ερωτηθέντων, της τάξεως του 35%, έδωσε απαντήσεις διάφορες από τις ήδη υπάρχουσες του ερωτηματολογίου, πιστεύοντας

κατά κύριο λόγο πως δεν υπάρχει κάποιο στοιχείο κοινό της επιχείρησής του με τις υπόλοιπες του Μεταξουργείου. Από αυτή την κατηγορία, μόλις ένας απάντησε πως η επιχείρησή του μοιράζεται με τις υπόλοιπες την ίδια φιλοσοφία και το ίδιο ύφος, ενώ μία άλλη απάντηση επικεντρώνεται στη λογική ότι η βελτίωση μίας επιχείρησης επιφέρει πολλαπλασιαστικά θετικά αποτελέσματα για την ανάπτυξη τόσο της επιχείρησης, όσο και της ευρύτερης περιοχής. Τέλος, ένας από τους ερωτηθέντες δεν έδωσε καμία απάντηση.

5.3 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Από τις απαντήσεις που δόθηκαν στις δεκατέσσερις προηγούμενες ερωτήσεις προκύπτουν κάποια γενικά συμπεράσματα σχετικά με το αναδυόμενο πολιτιστικό και ψυχαγωγικό επίκεντρο που δημιουργείται στο Μεταξουργείο.

- 1) Η εγγύτητα στο κέντρο της Αθήνας και το ιστορικό περιεχόμενο του Μεταξουργείου είναι καταλυτικοί λόγοι χωροθέτησης επιχειρήσεων σχετικών με πολιτισμό και ψυχαγωγία. Όπως επιβεβαιώνεται και από τη θεωρία, η προσβασιμότητα αποτελεί σημαντική προϋπόθεση, καθώς η έλλειψη ανεπτυγμένου οδικού δικτύου και ανεπαρκών μέσων συγκοινωνίας σε μία αστική περιοχή, μπορούν να παίξουν καταλυτικό ρόλο σε μια ενδεχόμενη δυσλειτουργία του cluster. Παράλληλα, ο μεγάλος αριθμός διατηρητέων κτιρίων, πολλά από τα οποία είναι άξια αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, αποτελεί σημαντικό παράγοντα στη δημιουργία ταυτότητας για την περιοχή. Πρόκειται για μία ποιότητα – εικόνα του αστικού χώρου, η οποία απεικονίζεται σε όλα τα συστατικά του στοιχεία και τον μετατρέπει σε περισσότερο ευανάγνωστο και ελκυστικό.
- 2) Είναι εμφανής η άγνοια των επιχειρηματιών για την έννοια του cluster και των πλεονεκτημάτων που μπορεί να αποκομίσουν από αυτό. Παρόλα αυτά σε πρακτικό επίπεδο αντιλαμβάνονται πως με την προσέλκυση νέων ομοειδών επιχειρήσεων, η αύξηση του ανταγωνισμού και οι συνεργασίες που θα προκύψουν θα λειτουργήσουν θετικά για την ανάπτυξη τόσο της περιοχής όσο και των επιχειρήσεών τους. Σε βάθος χρόνου η οικονομική ανάπτυξη

και προσέλκυση κόσμου θα οδηγήσει σε αναβάθμιση του χαρακτήρα της περιοχής και σε κρατικές ή δημοτικές παρεμβάσεις που δε θα έχουν τον χαρακτήρα μεμονωμένων αστικών αναπλάσεων όπως για παράδειγμα η δημιουργία πεζοδρόμων, αλλά προτάσεων οργανωμένης χωροθέτησης και ανάπτυξης τόσο των υπαρχόντων επιχειρήσεων, όσο και των αναμενόμενων πολυχώρων και δημόσιων σημείων αναφοράς. Παρά τις γενικές έκδηλες ανησυχίες και την υποθάλπτουσα απογοήτευση για την εξέλιξη του Μεταξουργείου, το ενδιαφέρον για τη συνολική βελτίωση της εικόνας και ποιότητάς του, ίσως τελικά να αποδειχθεί καθοριστικός παράγοντας συνεργασίας μεταξύ των επιχειρήσεων.

- 3) Η παρέμβαση των τοπικών φορέων και του κράτους ως προς τη βελτίωση της οργάνωσης και διαχείρισης του cluster του Μεταξουργείου όπως αποδείχτηκε είναι ανύπαρκτη, καθώς μέχρι στιγμής δεν έχει γίνει καμία ενέργεια που να αφορά στη δημιουργία και ανάπτυξη του επικέντρου. Ωστόσο, η εικόνα που έχει δημιουργηθεί σήμερα στην περιοχή μελέτης φαίνεται να είναι αποτέλεσμα κυρίως χωρικής και ιστορικής συγκυρίας. Το οικοδομικό απόθεμα είναι πολύ μεγάλο, αλλά παραμένει ακόμη αναξιοποίητο.
- 4) Στην προσπάθεια εντοπισμού των προβλημάτων που αντιμετωπίζει η περιοχή, διαπιστώθηκε πως αυτά δεν περιορίζονται μόνο σε θέματα αναπλάσεων και διαχείρισης, αλλά και σε θέματα κοινωνικού χαρακτήρα. Η ύπαρξη του πολυπολιτισμικού στοιχείου φαίνεται να επηρεάζει τους επειρημηματίες, που το θεωρούν από τους κυριότερους λόγους υποβάθμισης της περιοχής. Παρόλα αυτά, πρέπει να υπάρξει κοινή προσέγγιση στα προβλήματα του τόπου και πνεύμα συνεργασίας, καθώς το στοιχείο της πολυπολιτισμικότητας μπορεί να παρέχει οφέλη στην ανάπτυξη του cluster δημιουργώντας έντονες αντιθέσεις και δίνοντας χρώμα σε έναν χώρο που χρίζει διαφοροποίησης, μέσα από ένα πολυσύνθετο μωσαϊκό εθνοτήτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η δημιουργία πολιτιστικών επίκεντρων υψηλής τέχνης, επικέντρων δημοφιλούς αναψυχής, ή συνδυασμού υψηλής τέχνης και αναψυχής σε νησίδες του αστικού ιστού σχετίζεται με τη μεταβαλλόμενη ταυτότητα της μεταμοντέρνας κοινωνίας, τις αυξανόμενες νέες μεσαίες τάξεις των μετακινούμενων μορφωμένων επαγγελματιών, την αποσταθεροποίηση των παλιών, ταξικά προσδιορισμένων και κωδικοποιημένων επιλογών και αναφορών του ατόμου, και την ‘διαφοροποίηση’ και ‘εξατομίκευση’ του τρόπου ζωής, των σχέσεων και των επιλογών του ατόμου στην μεταμοντέρνα κοινωνία (Γοσποδίνη, 2006).

Τα επίκεντρα πολιτισμού και αναψυχής μπορούν να παρέχουν στους νέου-τύπου επισκέπτες ή κατοίκους της πόλης, μια μεγάλη ποικιλία πολιτιστικών και ψυχαγωγικών επιλογών, συγκεντρωμένη και συμπυκνωμένη χωρικά σε ένα τόπο. Έτσι μεγιστοποιείται λοιπόν η δυνατότητα ικανοποίησης των μεταμοντέρνων κοινωνικών συνθηκών της πολιτιστικής απόκλισης και εξατομίκευσης των επιλογών. Αφετέρου, τα επίκεντρα πολιτισμού και αναψυχής μπορούν να συμβάλουν στην ενίσχυση της ταυτότητας του τόπου μέσω της δημιουργίας αστικών και αρχιτεκτονικών τοπόσημων, στη ‘φαντασμαγορικήτητα’ του χώρου και τη ‘θεαματικοποίηση’ της ίδιας της πόλης και της αστικής μορφολογίας και στην ενίσχυση της ατμόσφαιρας του επισκέπτη ή κατοίκου με το ρόλο του ‘περιηγητή του αστικού χώρου’ (‘flaneur’), ο οποίος αναζητά την απόλαυση (Γοσποδίνη, 2006).

Χρίζει προσοχής το γεγονός ότι το νέο διεθνές πρότυπο δημιουργίας επικέντρων πολιτισμού και ψυχαγωγίας φαίνεται να βρίσκει εφαρμογή όχι μόνο στις μητροπόλεις της Ευρώπης και Αμερικής, αλλά και σε μεγάλες και μεσαίου μεγέθους πόλεις. Αντίστοιχα παραδείγματα παρατηρούμε και σε ελληνικές πόλεις, όπως η Θεσσαλονίκη με τα ‘Λαδάδικα’ και ο Βόλος με τα ‘Παλαιά’, όπου αναπτύσσονται clusters πολιτισμού και αναψυχής που αναβαθμίζουν και εξελίσσουν τον αστικό χώρο καθιστώντας τον παράλληλα περισσότερο ανταγωνιστικό.

Η περίπτωση που μας απασχόλησε στην παρούσα εργασία ήταν το Μεταξουργείο της Αθήνας, το οποίο πέρασε από διάφορες φάσεις ανάπτυξης. Η πληθυσμιακή μείωση των δεκαετιών ’70 και ’80 ακολουθήθηκε από σταθεροποίηση κατά τη δεκαετία του ’90, η οποία οφείλονταν στην εγκατάσταση των μεταναστών. Ωστόσο, την ίδια στιγμή, οι υψηλές κοινωνικοοικονομικές τάξεις εμφανίζονται στην περιοχή κατά τη διάρκεια της δεκαετίας αυτής, παρόλο που ο αριθμός τέτοιων κατοίκων παραμένει περιορισμένος σε απόλυτα νούμερα.

Αναλύσαμε τη λειτουργία των clusters η δημιουργία των οποίων προωθείται και ενισχύεται από τους φορείς των πόλεων μέσω μεγάλων έργων αναδόμησης ή ανάπλασης του αστικού χώρου με στόχο τη δημιουργία ενός συμβολικού αστικού τοπίου αίγλης, εξουσίας και ανάπτυξης. Οι νέες αυτές χωρικές δομές εμφανίζονται, κατά κύριο λόγο, στο κέντρο των σύγχρονων πόλεων και δύνανται να αλλάξουν τη μορφή και την εικόνα της πόλης. Στην περίπτωση του Μεταξουργείου, οι πολιτικές που ακολούθησαν οι φορείς σχετίζονταν κυρίως με την εφαρμογή ενός σχεδίου χρήσεων γης και επιλεκτικές παρεμβάσεις αναζωογόνησης της περιοχής. Ο τρόπος που μελετήθηκε το σχέδιο χρήσεων γης αντικατοπτρίζει την αδυναμία κατανόησης των μηχανισμών που χαρακτηρίζουν μία πόλη και των παραμέτρων που πρέπει να ληφθούν υπόψη σε χωροταξικό και πολεοδομικό επίπεδο. Οι λύσεις που προτάθηκαν, περισσότερο ενέτειναν παρά αντιμετώπισαν τα προβλήματα της περιοχής και συνέβαλαν στην αποσταθεροποίηση ενός συστήματος που έδειχνε να οδηγείται προς τη σταθεροποίηση. Σε γενικές γραμμές, οι επιλεκτικές παρεμβάσεις περιορίστηκαν στην αντιμετώπιση επιφανειακών προβλημάτων και αναγκών της περιοχής, χωρίς να δίνουν λύσεις σε ουσιαστικά ζητήματα, αναπαράγοντας προτάσεις για τη γενική καλαισθησία, κατακερματίζοντας την ιστορική και πολιτιστική συνοχή της περιοχής.

Αν και πολλοί πιστεύουν πως το μέλλον της περιοχής φαίνεται ήδη να είναι καθορισμένο, σύμφωνα με τους Βαΐου και Χατζημιχάλη (1997) ‘...η ύπαρξη και προώθηση μίας και μόνο ταυτότητας, π.χ. ‘μέσα’ και ‘έξω’ (ή ‘εμείς’ και ‘αυτών’) μπορεί να οδηγήσει σε μία σειρά ειδικών περιπτώσεων και μπορεί να αναπαραγάγει (γεωγραφικές και κοινωνικές) εξαιρέσεις...’ (Makrakis–Karachalios, 2006).

Κατά συνέπεια, οι αρχές του αστικού σχεδιασμού που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη στο μέλλον είναι οι ακόλουθες:

- Η προστασία και υπεράσπιση της κοινωνικής πολυπολιτισμικότητας της περιοχής, η ποικιλομορφία και ετερογένεια των αξιών και του τρόπου ζωής διαφόρων ομάδων κατοίκων.
- Η ταυτόχρονη ενδυνάμωση της συνοχής και της ικανότητας της κοινωνίας να λειτουργεί με έναν οργανωμένο τρόπο.
- Η συμμετοχή των ίδιων των κατοίκων και επιχειρηματιών στη διαδικασία σχεδιασμού, μέσω της διοργάνωσης επιτροπών και σωματίων.

- Η ουσιαστική αποκόλληση του αστικού σχεδιασμού από τις επιφανειακές παρεμβάσεις, και η διείσδυση σε θέματα ζωτικότητας, διασύνδεσης, εξωστρέφειας, ελκυστικότητας, ‘διαμπερότητας’ του χώρου.

Συγκρίνοντας την περίπτωση του Μεταξουργείου με τα διεθνή παραδείγματα που μελετήσαμε, παρατηρούμε μία πολύ καθοριστική διαφορά. Στις χώρες όπου εμφανίζεται το φαινόμενο των clusters, δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στο σχεδιασμό και την ανάπτυξή τους μέσω μεγάλων έργων αναδόμησης ή ανάπλασης του αστικού χώρου, που προκύπτουν από διεθνείς διαγωνισμούς και υποστηρίζονται από διάφορους φορείς των πόλεων. Αντίθετα, στην περίπτωση του Μεταξουργείου το cluster προέκυψε χωρίς κανένα όραμα και σχεδιασμό, παρά μόνο από τυχαία γεγονότα και ιστορικές συγκυρίες. Αυτό βέβαια είναι ένα γεγονός που εμφανίζεται στις περισσότερες των περιπτώσεων δημιουργίας επικέντρων στην Ελλάδα.

Τελειώνοντας, θα επισημάνουμε πώς ο διεθνής ρόλος της Αθήνας απαιτεί την αξιοποίηση όλων των διαθέσιμων πλεονεκτημάτων και συνεπώς του φυσικού, ιστορικού και πολιτιστικού της αποθέματος. Ιδιαίτερα οι παρεμβάσεις στα πεδία του περιβάλλοντος, της ποιότητας ζωής, των μεταφορών και του πολιτισμού αποτελούν σημαντικούς παράγοντες χωροθέτησης επενδύσεων στο διεθνή χώρο και επομένως κρίνονται απαραίτητοι για την περαιτέρω εξέλιξη και πορεία της πρωτεύουσας της χώρας μας (Οικονόμου, κ.α., 2001).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

Αγριαντώνη, Χ., Χατζηϊωάννου, Μ., Χ., (1995) *Το Μεταξουργείο της Αθήνας*, Αθήνα: Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών.

Αραβαντινός, Α., (1997) *Πολεοδομικός σχεδιασμός για μια βιώσιμη ανάπτυξη του αστικού χώρου*, Αθήνα: Συμμετρία, 133-8.

Γοσποδίνη, Α. (2006) 'Σκιαγραφώντας, ερμηνεύοντας και ταξινομώντας τα νέα τοπία της μεταβιομηχανικής πόλης', στο Α. Γοσποδίνη και Η. Μπεριάτος (επ.) *Τα νέα αστικά τοπία και η ελληνική πόλη*, Αθήνα: Κριτική, 27-47.

Ιωάννου, Β., Σερράος, Κ. (2006) 'Μετασχηματισμοί της Ελληνικής πόλης. Επιπτώσεις στην εικόνα του αστικού ιστού', στο Α. Γοσποδίνη και Η. Μπεριάτος (επ.) *Τα νέα αστικά τοπία και η ελληνική πόλη*, Αθήνα: Κριτική, 129-144.

Καρύδης, Δ. Ν. (2006) 'Σπουδές στην Αρχιτεκτονική της πόλης', στο Α. Γοσποδίνη και Η. Μπεριάτος (επ.) *Τα νέα αστικά τοπία και η ελληνική πόλη*, Αθήνα: Κριτική, 92-5.

Κρίκου, Ν., (2007) *Η προσπελασιμότητα της πόλης, μέσα από τις αστικές πλατείες*. Διατίθεται στο www.greekarchitects.gr, επισκέφθηκε στις 05/11/07.

McCann, P. (2002) *Αστική και περιφερειακή οικονομική*, Αθήνα: Κριτική: 96-100.

Μπούκτσιν, Μ., (1979) *Τα όρια της πόλης*, Αθήνα: Ελεύθερος Τύπος: 36-51.

Οικονόμου, Δ., Γετίμης, Π., Δεμαθάς, Ζ., Πετράκος, Γ., Πυργιώτης, Γ. (2001) *Ο Διεθνής Ρόλος της Αθήνας*, Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. - ΟΡΣΑ - Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.

Πολύζος, Γ. (1986) *Αθήνα 1900-1940: Μετασχηματισμοί της πρωτεύουσας και πολεοδομικές ρυθμίσεις, Σημειώσεις*, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, ΕΜΠ, Αθήνα: Εκδόσεις Τομέα 'Πόλη και Κοινωνικές Πρακτικές'.

Σαρηγιάννης, Γ. Μ. (2000) *Αθήνα 1830-2000 Εξέλιξη – Πολεοδομία – Μεταφορές*, Αθήνα: Συμμετρία.

Στεφάνου, Ι., (2001) *Η φυσιογνωμία ενός τόπου, Ο χαρακτήρας της ελληνικής πόλης τον 21ο αιώνα*, Εργαστήριο Πολεοδομικής Σύνθεσης ΕΜΠ.

Ξενόγλωσση

Beriatos, E., Gospodidi, A. (2004) ‘Glocalizing Urban Landscapes - Athens and the 2004 Olympics’, *Cities*, 21(3): 187-202.

Berg, L., Braun, E., Winden, W. (2001) *Growth Clusters in European Metropolitan Cities*, Rotterdam: European Institute for Comparative Urban Research.

Berg, L., Klink, H.A., Langen, P. (1997) *Maritieme Clustering in Nederland*, Erasmus University, Rotterdam.

Boekholt, P. (1994) *Methodology to Identify Regional Clusters of Firms and their Needs*, paper for Sprint-RITTS workshop, Luxemburg.

Capello, R. (1999) ‘Spatial transfer of knowledge in high technology milieu: learning versus collective learning processes’, *Regional studies*, 33: 353-365.

Cooke, P. (1995) ‘Regions, Clusters and Innovation Networks’, in Cooke P. (ed.) *The rise of the Rusbelt*, UCL, London.

Cox, K. (1993) ‘Globalization, competition and the politics of local economic development’, *Urban Studies*, Vol. 32: 213-224.

Gospodini, A., (2006) ‘Portraying, classifying and understanding the emerging landscapes in the post-industrial city’, *Cities* 23 (5), 311-330.

Gospodini, A. (2004) 'Urban Space Morphology and Place Identity in European Cities; Built Heritage and Innovative Design' in *Journal of Urban Design* 9(2): 225-248.

Gospodini, A. (2002) 'European cities in competition and the new 'uses' of Urban Design', *Journal of Urban Design*, Vol. 7, No. 1: 59-73.

Gospodini, A., (2001) 'Urban design, urban space morphology, urban tourism: an emerging new paradigm concerning their relationship', *European Planning Studies* Vol.9, No.1.

Hall, P. (2000) 'Creative Cities and Economic Development', *Urban Studies*, Vol. 37, No. 4: 639-649.

Harrison, B. (1994) *Lean and Mean: The changing landscape of corporate power in the age of flexibility*, New York: Basic Books.

Hutton, Th. A. (2004) 'The new economy of the Inner City', *Cities*, 21(2): 89-108.

Jakobs, D. (1996) *Het Kennisoffensief: Slim concurrenieren met kennis*, Samson, Alphen aan den Rijn.

Keeble, D., Wilkinson, F. (1999) 'Collective Learning and Knowledge Development in the Evolution of Regional Clusters of High Technology SMEs in Europe', *Regional Studies*, 33(4): 295-303.

Lazonick, W. (1992) *Industry Clusters versus Global Webs*, Department of Economics, Columbia University, New York.

Leonard-Barton, D. (1982) *Swedish Entrepreneurs in Manufacturing and their Sources of Information*, Center for Policy Application, MIT, Boston.

Lorenz, E. (1996) 'Collective Learning Processes and the Regional Labour Market', *unpublished research note, European Network on Networks, Collective learning and RTD in Regionally clustered High Technology SMEs*.

Makrakis–Karachalios, C., (2006) 'The Area of Metaxourgio in Transition; Dynamics and Actors' Tactics', 42nd ISoCaRP Congress.

Marcuse, P., van Kempen, R., (2000) *Globalizing Cities. A New Spatial Order?*, Oxford, Massachusetts.

Malmberg, A., Solvell, O., Zander, I. (1996) 'Spatial Clustering, Local Accumulation of Knowledge and Firm Competitiveness', *Geografiska Annaler*, 78b: 1992-2.

McNeill, D. και While, A. (2001) 'The New Urban Economies' στο Paddison, R. (ed.) *Handbook of urban studies*, London: Sage Publications: 296-308.

Mommaas, H., (2004) 'Cultural Clusters and the Post-industrial City: Towards the Remapping of Urban Cultural Policy', *Urban Studies*, 3 (41), 507-32.

Newman, P., Smith, I. (2000) 'Cultural Production, Place and Politics on the South Bank of the Thames', *International Journal of Urban and Regional Research*, 24(1): 9-24.

Piore, M.J., Sabel, C.F. (1984) *The Second Industrial Divide, Possibilities for Prosperity*, New York: Basic Books.

Porter, M. (1990) *The Competitive Advantage of Nations*, New York: The Free Press.

Powell, R. (2002) 'View from Singapore: Under economic pressure from other Asian cities, Singapore is reinventing itself for the twenty-first century-architectural firms', *The Architectural Review*, vol. CCXI (3): 36-37.

Sassen, S. (2001) 'Cities in the Global Economy', in Paddison R. (ed.) *Handbook of Urban Studies*, London: Sage Publications, 257-282.

Scott, A.J. (1997) 'The cultural economy of cities', *International Journal of Urban and Regional Research*, 21(2): 323-339.

Scott, A. (2000) *The cultural economy of cities*, London: Sage.

Shaw, D. V. (2001) 'The Post-Industrial City' in Paddison, R. (ed.) *Handbook of urban studies*, London: Sage Publications: 284-296.

Storper, M. (1995) 'The resurgence of regional economies, ten years later: the region as a nexus of untraded interdependencies', *European Urban and Regional Studies*, 2, 191-221.

Zukin, S., (1995) *The cultures of cities*, Blackwell, Oxford.

Internet

fast.mediamatic.nl, (επισκέφθηκε: 08/01/08).

<http://earth.google.com> (επισκέφθηκε: 27/01/08).

www.canarywharf.com, (επισκέφθηκε: 14/11/07).

www.cityofathens.gr, (επισκέφθηκε: 23/11/07).

www.one-north.com, (επισκέφθηκε: 14/11/07).

www.remapkm.com, (επισκέφθηκε: 02/12.07).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ
